

ISSN 1392-6845

Naujasis ŽIDINYS

2017

6

AIDAI

---

naujasis židinys-aidai

Laiškas redaktoriui

LIANA RUOKYTĖ-JONSSON 1

Nustebimai

GUODA AZGURIDIENĖ
Kiekvienam savo mulkiai 4

Kritika

TOMAS DAUGIRDAS
Uždeganios vizijos ir aprengti balkonai 6

Klasika

SEMONIDAS. [apie moterį b d] 8

Publikacija

GINTARO BERESNEVIČIAUS laiškai iš NACHIČEVANĖS. „Laiškai... gražūs tam tikru savo neatsakingumu“ 11

Sovietų valdžios šimtmetis

NERIJUS ŠEPETYS. „a uroros“ šešis lyje: Šimtas Rusijos revoliucijos met 24

Idėjos

JUSTINAS MICKUS. Provincialus tautiškumas ir jo simptomai: bendro Vidurio Rytų Europos likimo mitas 32

Žydiškieji svarstymai

SIMAS ČELUTKA. a rendt iki Eichmanno: Blogio šaknų paieškos politikoje 37

Teatras

SALOMĖJA ZAKSAITĖ. žmoniškumo paieškos žmogūdžiuose: Teatras kaip medija atskleidžiant apgaulę, kaltinimą ir atsakomybę 44

Filosofija

MATTHIAS BALTES. Platono mokykla: Akademija 51

APŽVALGA

Eligijų Railą kalbina Jonas Naujokas. Kas prižiūrės Vilnių, jei ne Basanavičius? 58

Katarzyna Korzeniewska. Karas dėl karo... muziejus? Mitų statyba ir politika Lenkijoje 62

Elžbieta Banytė. Migruojantys literatai 65

Juozapas Paškauskas. Kino sveikinimas atvykus antropocen 67

KNYGŲ AIDAI

Tomas Vaiseta. Karštoka naujiena 70

Elžbieta Banytė. Link apokalipsės ir atgal 72

Sonata Šulcė. Prisiminimų knygos(-) laukiant 74

Junona Armonaitė. a tįmstanti karteziškos minties perspektyva 76

Knygų mugė 78

Užsklanda

Sumezgė Eligijus Raila. Pomponai 80

---

skilimų logotipai: *Nustebimai* – Gimnastikos pratimas 1900. Graviūros fragmentas; *Kritika* – dictionnaire Encyclopédique des amusements des sciences mathématiques et physiques. Paris. 1792. Graviūra; *Pomponai* – Annos Constentoble piešinio fragmentas

Viršelyje – Ieva Prusaitė. iš ciklo „Paraleliai“. 2013. d. robus, aliejus

---

Laiškas Redaktoriui

Liana Ruokytė-Jonsson

Gerbiamas Redaktorau,

vienas didžiausi Nepriklausomybės iškovojimui neabejotinai yra nepriklausoma nuo valstybės žiniasklaida. Tie iš mūsų, kuriems „pasisek“ pagyventi tame siurrealistiniame eksperimente, kokių buvo tapusi vyvojai Sovietų Sąjungoje, puikiai pamena, kaip reiškiama valstybės valdomi žiniasklaidos kanalai: nesibaigiančios partiniai lyderiai laidotuvių transliacijos per televiziją, nuolatiniai redakcijų vedamieji apie naujausius sovietinio pramoninio komplekso „laimėjimus“ bei tuoj tuoj subyršiančius „buržuazinius Vakarus“ rusiškoje *Pravdoje* ir lietuviškoje *Tiesoje*, ir (geriausiu atveju) spengianti tylą, oblogiausiu – tiesiog atviras melas apie tikrąjį dalyką padėtį. Pakanka prisiminti kad ir Černobylio avariją, apie kurią Lietuvoje pirmiau sužinojome iš nuogirdo ir užsienio radijo stoties, o valstybinė žiniasklaida apie ją pranešė, kai slaptai jau buvo ne manoma. Tad nenuostabu, jog kuriant nepriklausomą demokratinę Lietuvos žiniasklaidos nepriklausomumas apskritai, o nuo valstybės institucijų – ypač, buvo ir išlieka vienu pamatiniu principu.

Vis dėlto, kaip neretai nutinka, suformuluoti principai yra nepalyginamai lengviau nei juose sekiai taikyti. Nepriklausomybės aušroje keltas radikalaus valdžios ir žiniasklaidos atskyrimo idealas netrukus pasirodė ir perdėm naivus, ir praktiškai negyvendinamas. Viena vertus, akivaizdu, jog valstybės institucijos jau vienu iš savo prigimties neišvengiamai turi tokos žiniasklaidos gyvenimui ir dinamikai. Žiniasklaida neegzistuoja vakuume – ji ir pati veikia, ir yra veikiamą vairių visuomenės institutų ir valstybės institucijų. Kaip ir beorabsoliutaus nesikišimo erdvė yra funkcija – statymai ir mokesčių politika vienaip ar kitaip visuomet turės tokos žiniasklaidai. Tad gana greitai buvo pripažinta, kad radikali atskirties doktrina praktiškai nėra gyvendinama. Kita vertus, atsižvelgiant rinkos dydį bei jos specifiką, taip pat buvo pripažinta, jog kai kuriais atvejais valstybės tiesioginės finansinės paskatos žiniasklaidai ne tik netrukdo, bet netgi yra pageidautinos. Toks gerokai nuosaikesnė konsensuso tvirtinimas 1996 m. priimtas Visuomenės informavimo statymas, ir vietinė žiniasklaidos, ir tarptautinių organizacijų pagrįstai girtas kaip puikiai subalansuotas teisės aktas. Tais pačiais metais buvo priimtas Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos statymas, tvirtinantis visuomeninį nacionalinio transliuotojo statusą. Galiausiai 1996 m. buvo kurtas Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas (SRTRF), kurio tikslas buvo valstybės subsidijomis, kitaip tariant, mokesčių mokėtojų pinigais remti kultūrinę žiniasklaidą, pripažįstant, jog jai pačiai savo resursais išsilaikyti nepavyks. Buvo sutarta, kad paties fondo ranga, jo dalininkais, taigi ir sprendimų priėmėjais numatytos ribinės sąjungos, kurios tuo metu ir buvo didžiosios dalies kultūrinės žiniasklaidos savininkės, yra tikrai pažangus būdas užtikrinti nuosaikų valstybės žiniasklaidos santykių modelį, nes radikaliai apribojant politinės valdžios galimybes kištis pinigų skirstymo mechanizmas. Galime reziumuoti, kad nuo 1996 m. Lietuvoje statymiškai ir sistemiškai buvo tvirtintas nuosaikų valstybės žiniasklaidos atribojimo modelis, kur trumpai galėtume suformuluoti šitaip: valstybės, pripažindama ypatingą žiniasklaidos svarbą demokratiniam procesui, o ir apskritai visuomenės

gerovei, imasi remti žiniasklaidą tiesioginiais (per minėtą fondą arba išlaikydama visuomeninį transliuotoją) arba netiesioginiais (mokestinėmis lengvatomis) finansiniais mechanizmais, tačiau veda saugiklius, kad ta pati valstybė, naudodamasi šiais švertais, negalėtų pasiduoti pagundai kištis žiniasklaidos turin.

Deja, reikia pripažinti, kad šis modelis praktiškai pernakt sugriovė netrukus pasirodę Europos Sąjungos vadinamieji „viešinimo“ pinigai, kurių įsisavinimo technikos greitai buvo adaptuotos ir nacionaliniam bei savivaldybių biudžetams. Bet koks tiesioginio nesikišimo turinio idealas buvo sugriautas, o debatai mesys nuo valstybės ir žiniasklaidos atskyrimo persikėlė prie viešinimo turinio žymėjimo ryškumo.

Lygiagrečiai Spaudos, radijo ir televizijos fondams, *de jure* vis dar skirtas kultūrinėi žiniasklaidai remti, *de facto* palaipsniui tapo visos valstybės žiniasklaidos politikos gyvendinimo rankiu. Aptikus naują problemą žiniasklaidos sferoje, įsprendimai būdavo pavadami fondui. Pavyzdžiui, pastebėjus tikrai sunkią regioninę žiniasklaidos situaciją, SRTRF buvo paskirta atskirai finansuoti kultūrinės žiniasklaidos projektus regionuose, nors, be abejojimo, visi suvokė, kad tikrasis tikslas – padėti išgyventi regioninei žiniasklaidai kaip tokiai. Po Krymo aneksijos susizgribus, kad reikia stiprinti visuomenės informacinį atsparumą bei piliečių medijų raštingumo kompetencijas, ši atsakomybė ir vėl paskirta tam pačiam fondui. Kaip jau prasta, nebuvo nei pasigilinta taisyklė, ar fondo sranga bei jo administracija turi tam kompetencijų, nei paskirtas tam adekvatus finansavimas.

Mielas Redaktoriau, galite klausti, o galbūt jau ir klausiate, kodėl aš visa tai pasakoju? Šis istorinis ekskursas duoda mums šiandien ir kaip jis sprendžia nūdienos žiniasklaidos problemas? Akivaizdu, kad norint spręsti šiandienos problemas, būtina atlikti analizę, savotišką auditą, kaip tos problemos radosi ir kokius instrumentus turime joms spręsti. Net ir ši mažutė apžvalga mums leidžia konstatuoti keletą dalykų.

Vis pirma, konceptualiai ir statymų leidybos prasme, Lietuvos žiniasklaidos politikos sistema yra sukurta prieš dvidešimt metų. Ir kad ir koks puikus jos gyvendinimas buvo (o jis, mano nuomone, bent jau tam metui buvo puikus), net ir niekam nekintant, dvidešimt metų yra pakankama laiko atkarpa, kad būtų pribręsta rimtai ir fundamentaliai esamos sistemos revizijai. O žiniasklaidos situacijos tikrai niekaip nepavadinsi statiška ar stagnuojančia – greta jau minėtų pokyčių, privalome imti domą ir globalesnius dalykus. Matome, jog *fake news* ir *post-truth* pasaulyje žurnalistinis objektyvumas ir nešališkumas yra vis agresyviau atakuojami net ir Vakarų valstybėse, jau nekalbant apie mūsų kaimynus Rytuose. Tradicinės spausdintos žiniasklaidos persigrupavimas ir dalies jos persikėlimas internetinėje erdvėje taip pat kelia rimtą klausimą tiek apie finansines šio pokyčio implikacijas, tiek apskritai apie ilgalaikę žiniasklaidos strategiją.

Antra, norint imtis bet kokios rimtesnės tokioje sferoje sektoriaus revizijos, būtina koordinuoti žiniasklaidos politiką. Vyriausybės dar 2001 m. pavedė Kultūros ministerijai būti visuomenės informavimo politikos koordinatoriumi. Nepaisant to, turbūt ne man vienai būtų sudėtinga vardinti rimtesnės ministerijos iniciatyvas ar lyderystis pavyzdžius šioje srityje per šešiolika metų. Tas pats Visuomenės informavimo statymas, priimtas prieš dvidešimt metų, yra vienas daugiausiai pataisų susilaukiančių teisės aktų. Kiekviena ši pataisų nešanti korekcija buvo inspiruota savimi interesais ir pats statymas pradeda panašti antklodę, kurios kraštai pilgo tarpymo jau yra nudrįskę. Būtina inicijuoti plauką ir vairiapus diskusiją, ar šis teisės aktas beatitinka nūdienos poreikius.

Kaip oras yra būtinos Visuomenės informavimo politikos strateginės gairės, kurios leistų kalbėti apie prognozuojamą politiką, sumažint pavienių nekoordinuotų ir nenuspėjamų iniciatyvų skaičių, kurtų pasitikėjimo atmosferą tarp visų interesų grupių. Prieš dvidešimt metų visuomenės informavimo politikoje buvo žengti tikrai stiprūs ir inovatyvūs žingsniai, iš kurių galbūt galima mokytis kultūros ir meno politikos formuotojams (jau vien ko vertas Spaudos, radijo ir televizijos fondo sukūrimas), dabar tenka pripažinti, jog visuomenės informavimo politikoje jau turime ko pasimokyti iš kultūros politikos formuotojų – Lietuvos kultūros taryba yra neabejotinai pasitvirtinusi kultūros politikos gyvendinimo

instrumentas, gerai subalansavęs finansavimo nepriklausomumą, kultūros politikos formuotojo galimybių nustatyti strategines gaires ir negalimybes kišti konkrečius projektų finansavimo klausimus. Kultūros politikos srityje taip pat pagaliau pradėta vadovautis Kultūros politikos kaitos gairėmis, leidžiančiomis prognozuoti valstybės žingsnius šioje srityje ir, neslėpkime, disciplinuoti pavienių politikų iniciatyvas, kurios, nors ir neabejojant jų geranoriškumu, ne visuomet remiasi sričių, kurias lėndama, išmanymu. Būtina peržiūrėti ir subalansuoti žiniasklaidos prižiūrinčią institucijų ekosistemą. Dabar žiniasklaidos turinio priežiūra yra pasidalinta tarp valstybinių institucijų ir savireguliacinių mechanizmų. Mano nuomone, savitvarka visuomet geriau nei valstybinis reguliavimas, tačiau negalima ignoruoti ir to fakto, jog tiek pačios žiniasklaidos nuomonė apie save, tiek (o tai dar svarbiau) visuomenės nuomonė apie žiniasklaidos nepriklausomumą ir pasitikėjimą ja yra palyginti nedideli. Būtina kartu ieškoti sprendimų šiai problemai spręsti.

Problemą, be abejo, daug ir šio laiško Jums tikslas tikrai nurašys visas suminti. Greičiau priešingai, tai tik pradinis kvietimas ilgesniam pokalbiui. Esu itin tikinusi, kad tas pokalbis – tarp žiniasklaidos (kultūrinis ir pramoginis, nišinis ir nacionalinis, žurnalistinis ir žiniasklaidos savininkų) ir visuomenės, skaitant politines partijas, visuomenines organizacijas, akademinę bendruomenę, – jau pribrendo.

Vilnius, 2017 m. rugsėjo 10 d.

Kiekvienam savo mūlkiai

Guoda Azguridien

Ne apie likimo dovanas ar bausmes šis pamąstymas. Apie autoritetus ir idealus. Klausimas šis man labai praktinis, todėl vargiai galėčiau pateikti susistemintą išvadą. Labiau nauj klausimas, abejoni ir t pa i nustebim .

Tam tikrus žmones mes laikome savo autoritetais: sektiniais, cituotiniais, skaitytiniais pakelet kart , idant patys paproting tume arba tiesiog d l to, kad patinka. Mums svarbu, k jie pasakyt vienu ar kitu aktuali klausimu, nors ne tos srities darbai juos autoritetais padar . Atskirai domu, kaip autoritetai išgyvena visuomen je. Juk skirtingiems žmon ms skirtingi dalykai patinka ir nepatinka. Netgi moralinis vertinimas gali skirtis. O jei žmogus gyvas ir šiuo metu veikiantis, jo autoritetas yra testuojamas nuolat ir gali pal žti netgi lygioje vietoje. Kaip žinome, taip dažniausiai ir atsitinka su daug (rink jams) žadaniais politikais. Kod l taip atsitinka politikams, gana aišku, bet juk ne tik politikai yra autoritetai. Autoritet tema v l kitokia, kai nagrin jame juos ne viešus, o asmeninius.

Tarkime, norime svariai paremti savo nuomon ir cituojame autori : filosof , poet , visuomen s veik j . Mintis ir citata kuopuikiausios, bet giliau pasidom jus paaišk ja, kad autoriaus poži ris kitose srityse mums visiškai neatrodo priimtinas. Gal jis rasistas, gal antisemitas, gal komunistas ar šiaip rimtai nusišnekantis (m s vertinimu). Ar toje, jo išmanomoje srityje jo autoritetu naudosis s? Sau asmeniškai ir viešai. Turiu omenyje ne politin korektiškum , – kad necituosime, bijodami papulti korektišk j nemalon n ar tur ti institucini nemalonum akademinuose rašiniuose. Kada tas žmogus liks mums autoritetu toje mums tinkan ioje srityje, o kada visas jo autoritetas bus sukompromituotas?

Idant b t aiškiau, apie k kalbu, pateiksiu kelet konkre i pavyzdži , su kuriais pati susid riau. Visai neseniai socialiniuose tinkluose buvo aptartas Jurgis Kairys, kuris, b damas daugelio mylimas ir gerbiamas kaip lak nas (lak nus šiaip Lietuvoje myli ir garbina. Gal ir kitur – juk dangaus užkariautojai), viešai demonstravo nostalgij sovietinei santvarkai. Nežinau, kaip d l pagarbos, bet

didel gabal meil s sau jis tikrai prarado Tokio pasisakymo rezultatas buvo visiškai prognozuojamas ir neišvengiamas, tad domuš Kairio motyvas. Ar jam tiesiog smagu visus erzinti (žmogus amžiuje jau, daug pasiek s, neb ra kaip linksmintis), ar vis d lto tikisi savo autoritetu pritraukti daugiau sovietme io simpatik ?

Man paiai domiausi autoritet išbandymo pavyzdžiai buvo du. Vienas prieš kokius 15–20 met , kai pirm kart buvo imtasi privilegini pensij perži ros. Daugelis nežino, bet Lietuvoje yra mokamos privilegin s pensijos žymiesiems kult ros ir meno veik jams. Tokia schema n ra niekaip pagrindžiama socialiniais argumentais (kaip matuoti žymum ir kod l toki pensij neskirti žymiesiems mokytojams ar svarbi objekt statytojams – už b sim stadion ar nauj Vilniaus oro uost ; juk daugelis pritaro) ir žem senatv s pensij kontekste atrodo labai negražiai. Beveik kiekviena nauja valdžia, pama iusi tai, ant popieriaus imasi naikinti. Bet, susid rusi su realiais žymiais veidais, atsitraukia. Vieno tokio eilinio privilegij naikinimo atveju tas veidas buvo Regimanto Adomai io. Nebuvau aš didel jo gerb ja, tad asmenini traum nesuk l , bet pirm kart taip aiškiai ir ap iuopiamai pama iau, kaip atrodo lobizmas vulgariuoju pavidalu. Saky iau, mok ti pinigais už palankius sprendimus mažiau vulgariu, nei spausti savu autoritetu. Beje, apie aktorius. Kažkuriam savo interviu žavingoji Nijol Ozelyt viena fraze sugriov kito to meto žymaus autoriaus Olego Jankovskio autoritet : jam smirdi iš burnos, – ji pasak . K tai turi bendra su aktoryste? Nieko. Bet autoritetas praranda dal savo švyt jimo.

Atskiro d mesio verti visuomen s autoritetai yra daktarai (medicinos, turiu omenyje). Jie yra autoritetai jau pagal profesij , nes žino apie mums svarbiausius klausimus daugiau nei mes patys. politik ir vieš j gyvenim mažai j veliasi, mat turi pakankamai veiklos savo srityje ir aplink j . Puiku, kai nesivelia, nes gydytoj autoritet žmon ms labai sunku atmesti. Tai yra viena priežas i , kod l nevyksta jokia esmin sveikatos prieži ros reforma ir nevyko iki šiol. Pakakdavo svarbios ligonin s vyr. gydytojui pakalb ti su reformos

darytoju apie jo arba artimųjų greitas perspektyvas. Privilegins menininkų pensijos tik smulkmena šiame fone (tegul ir meniška). Bet man domesnis daktaro kaip asmens autoritetas ne tada, kai jis dalyvauja valdant institucinius svertus. Sutikime, domu, k gydytojais galvoja apie daugel gyvenimo klausimų, ypač apie pat gimimą ir mirtį. Skausmą, susitaikymą, viltį pasveikti. Juk tik jie ir dvasininkai su tuo susiduria savo kasdieniame darbe. Turi daugybę medžiagos empiriniams gyvenimo bei mirties tyrimams ir prognozę apie tai susimstyti. Bet skirtingai nuo dvasininkų, medikai tokias knygas rašo retai. Kažin ar dėl trikdantios temos, ar dėl to, kad yra praktikai ir vis laiką tam atiduoda. Todėl išgirdusi, kad prof. Jurgis Brdikis parašė knygą, specialiai jos ieškojau. Perskaičiau didžiąją dalį su didžiuliu malonumu ir ramiu protu. Apie žmogų, sveikatą, santykius, gydymą ir t. t. Bet kai prasidėjo apie politinį bei ekonominį tvarką, tekoužversti. Visuotinė mokslų teorija man niekaip nepaeina. Nieko tokio, ne pirmas kartas, kada knygos nebaigti skaityti. Bet kadaryti su gerąja jos dalimi?

Teoriškai svarstant, autoritetas turėtų išlikti nepriklausomai nuo to paties asmens neautoritetingumo kitose srityse. Nes autoritetas visada yra dalinis, nebent išskyrus mamą mažam vaikui. Žmogus juk ne dievas ir net ne šventasis. Jis ribotas, neišvengiamai nuodėmingas ir jo nuostatos bei veiksmai niekaip negalėtų visais atvejais sutapti su mūsų asmeniniais. Ir būtų tiesiog keista, jei jie sutaptų dažnai. Tačiau juk kaip nusiviliname, kai tai atsitinka: „Kaip jis galėjo?“, „Na, jau to tai negalima priimti“. „Tuo“ gali būti išsakytas požiūris bet k – Žaliųjotiltoskulptaras, surdijusi „Krantinis ark“ (žinoma kaip Vamzdė), Salomėja Nėris asmenybė, visuotinė mokslų, privalomus skiepus, gyvenimo lengvumą ar sunkumą sovietmečiu ir t. t. Priešinga autoriteto nuomonę mus tarsi asmeniškai išduoda: turjome draugą ir bendramintį sau svarbiu klausimu, ir nebeturim. Ir darosi taip vieniša šiame pasaulyje... O tai dar tik pusė bėdos. Praradę visus autoritetus ir bendramintius, labai lengvai gali pasidaryti sau toks protingas ir doras, kad nebeturisi lygių net mintyse. Kai kurie žinomi Lietuvos intelektualai net viešai pareiškia, kad nemato su kuo galėtų savo lygiu protingai bendrauti, nes kiti nemostotaip, kaip jie. Šiame kraštiniame taške situacija atrodo gana komiška, todėl retai tik tina, bet visuose tarpiniuose taškuose atsiduriame juk gana dažnai su savo mylimais „mulkais“ – artimais ir tolimais autoritetais, kurie vien dieną ima ir praranda savo statusą mums patyrus apie jų pažiūras kitose srityse.

Bet juk tai mūsų autoritetai, mūsų reikalas. Norim ir atmetam juos pagal asmeniškai svarbius kriterijus. Na ir kas, kad po pasijuntame vieniši arba patys

sau protingiausi (galimas ir paįsau kvailiausi variantas, kai galvoji, kad tu vargšas, nes niekas tavs nesupranta). Paprastai taip ir darome. Tik kadangi kiekvienam mūsų skirtingi kriterijai yra svarbūs, tai ir argumentacija nelabai nuosekli ir prasminga išeina. Dėl to, manau, tiek daug nesutarimų ir priešiško jautimo viešojoje erdvėje. Antai neseniai skaičiau socialiniuose tinkluose komentarus apie Vilniaus mero nuveiktą darbą vertinimą. Viena ponija apgailestauja, kaip meras nieko nedaro ir nepadaro („vėl net išsirinkom“), nes nenuima „to baisaus vamzdžio“ nuo Neries pakrantės. Vos susilaikiau neparašiusi, kad tokiokvailo argumento mero veiklos vertinimui dar neteko matyti. Bet pagalvojau, kad tikrai yra kvailiesni, nors aš jį ir nesu mačiusi. Juk žmonės taip ir vertina bei vertina visais laikais: ta, matyt, pasileidė, nes viršutiną sągą atsisagiusi, o anas, aiškiai, girtuoklis, nes veidas raudonas. Autoritetus nuo jų sukompromitavimo saugojo jų asmens neviešumas. „Savam krašte pranašų nebisi“, – ar tik ne dėl to informacinio atstumo, kuris būtinas autoritetui išlaikyti?

Šiandien jokio atstumo ir privatumo nėra. Ne tik viešumas, skaidrumas ir permatomumas aplink, ne tik pasaulis – vienas didelis kaimas, kur apvažiuoti gali kiekvienas. Visuose pasaulio kampeliuose pilna žmonių, kurie gali paviešinti, kur veikė ar pasakė tapai dieną, net su video liudijimais. Ir dauguma juk savo noru tampa viešais: komentuoja pačius vairiausius klausimus žiniasklaidoje, knygose bei socialiniuose tinkluose, kas, visai tik tina, griaua jų autoritetą, nes dalis skaitytojų galvoja kitaip. Kodėl taip daro? Nes be viešumo tavs apskritai nėra, kaip ir jokio autoriteto.

Manau, kad ta situacija, nors jau senokai joje gyvename, mūsų visų protui vis dar yra gana nauja. Nemo kame nei adekvačiai vertinti, nei tvertinimą priimti. Iš to kyla tiek dramų, vadinamųjų patyčių, taip pat ir jausmas, kad esama baisaus žmonių susipriešinimo, mus gaubianio pykčio ir tampa. Manau, kad tie požiūriai visada skyrėsi, tiesiog nebuvo techninės lygijos kiekvienam ir apie viską išreikšti.

Šiame kontekste prasmingi galėtų būti du požiūriai: vienas sielomas dvasininkas, kitas – mokslininkas. Pirmasis sako, kad mums nereikėtų labai sijausti teisio vaidmeniu, nes n vienas nesam tam paskirtas. Antrasis sako, kad vertinant viešuosius reiškinius, derėtų nepainioti asmeninį gimimą bei nem gimimą, noro visiems arba kam nors svarbiam tikti, ir vertinti kiek galima nešališkiau. Lengva pasakyti, nelengva padaryti. Va aš pati galvoju: man su daktarais ir poetais ne problema: už kiekvieno jų – savas atskiras pasaulis, kuriame jis gali būti karalius, o šio pasaulio niekingos kasdienybės gali ir nesuprasti. Bet su komunistais sudėtinga. Labai jau norisi juos iš visų autoritetų išbraukti. ❧

uždeganios vizijos ir aprengetibaLkonnai

Tomas Daugirdas

Artėjant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui vis labiau nerimstama, kaip gyvensime toliau. Kur link Lietuva turėtų eiti? Kas bus ta ranka ir tos idjos, kurios turėtų jį perversi per kitą šimtmetą, tik tina, kiek palankesnė nei besibaigiantis? Viešumoje pasigirsta raginimai ieškoti uždeganios vizijos ar plano ateitį, link kuriobūt artėjama. Planas turėtų motyvuoti ir stimuliuoti tautą, ištraukti ją iš nusivylimo ir noro palikti tautą, o išvykusius – skatinti grįžti Lietuvon. Ateities vizija turėtų suvienyti dabar susiskaldžiusi ir tarsi savęs neatrandanti Lietuvą. Tačiau iš tiesų labiausiai Lietuvoje trūksta ne tiek veržimosi ateitį, kiek susitvarkymo dabartyje.

Postideologinės visuomenės ilgisi vienijanios vizijos, kuri skatint drauge veikti ir sukurti tam veikimui prasmę. Problemiškos tokios vizijos yra todėl, kad jos sugrįžta netrukus po to, kai yra nubrėžiamas konkretus tokios vizijos paveikslas. Išskyrus tais atvejais, kai vizijos žaves stimuliuoja, generuoja ir palaiko totalinvaldžia. Totalitarinėse valstybėse tokios vizijos turėjo emociškai pozityviai skatinti visuomenę, kad ji būtų atitraukta nuo minčių apie skurdžią savo ekonominę būklę ar net valstybės vykdomą terorą.

Dažniausiai pateikus tokį planą ar projektą jis trumpam patraukia dėmesį, o vėliau tautą palieka abejingai. Kai kada supriešina. Turbūt niekas nebeatsimena visai nesenos savaitrašio *Atgimimas* inicijuotos kelerius metus iš eilės vykusios akcijos „Padovanok Lietuvai viziją“. Skelbtas konkursas žmonėms teikiama misija receptams Tūkstantmečio Lietuvai: „Tūkstantmetis yra ne tik gera proga apžvelgti tai, bet ir puiki galimybė sukurti bendrą ilgalaikį mūsų valstybės viziją“. Reikalauta „sulaužyti stereotipus ir pateikti novatorišką idją ateities Lietuvai“. Buvo siekiama išjudinti žmones, paskatinti juos galvoti apie Lietuvos ateitį. O ir gauta nemažai pasiūlymų, geriausias vizijos apdovanotos prizais. Buvo prisiūsta vairiausi idjų. Pavyzdžiui, stabdant karą keliuose siūlyta eismo pažeidimus priskirti kriminaliniams nusikaltimams. Siekiant pagerinti politikos veikimą, siūlyta vesti sendi vykdomą Seimo pilietinį priežiūrą. Santykiuose su Rusija siūlyta vadovautis pragmatišku

požiūriu ir nesikapstyti popraeit. Vizijų konkursas buvo domus, prizai išdalyti, o vizijos taip ir nugul užmaršties užkaboriuose, netapusios vis idjomis ir norais.

Viena ryškiausių pastarojo meto vizijų buvo išdėstyta programoje „Lietuva 2030“. Specialiai sukurtame tinklapyje ji pristatoma kaip Lietuvos ateities vizija. Jos pagrindas – bendruomenė, nevyriausybinė organizacija ir aktyvi piliečių idjos, kaip paversti Lietuvos ateitį skminga. Tai esą visuomenės ir valdžios bendras pažadas sukurti skmingą Lietuvą, kuri būtų ekonomiškai ir socialiai stipri, atvira pasauliui ir puoselėjanti tapatumą. Taigi ja siekiama, kad „Lietuva taptų šalimi, kurioje iš tikrųjų gera gyventi“. Strategijos pažadint idjų gyvendinimas turėtų garantuoti „visuomenės gerovę, piliečių orumą ir valstybės saugumą“. Deklaravusi bendrus tikslus, strategija siūlo idjas kiekvienam valstybės sektoriui. Su pateiktais konkrečiais tikslais visi sutiktume: sukurti veiklią savarankišką, sveiką, savimi pasitikinti, kurybingą ir iniciatyvią visuomenę; pasiekti, kad valstybės valdymas atitiktų visuomenės poreikius; valstybėje remtis pasitikėjimu žmogumi ir kurybinį jėgų sutelkimu ir panašiai.

Strategija turėtų tapti visos visuomenės nuosavybe. Ji buvo formuluojama kaip nauja tautos sutartis, trinanti priešpriešas tarp visuomenės ir valdžios. Tokia idja iš tiesų pagirtina. Vis dėlto jos krumas ir buvo bene aktyviausias etapas. Dabar jį paminėjus diskusijose klausiamas, ar jį kas skaito. O jei kadais skaito, ar atsimena, kas joje parašyta. Ji netapo visuomenės „nuosavybe“. Kaip ir nutinka su daugeliu valstybinę strategijų, jos nuostatos buvo sprausios valstybės biurokratinės rutinos diktuojamus darbus. Ji taip ir netapo impulsu veikti. Ji ne tikino daugelio, kad Lietuva taps žymiai šviesesnė ir smagesnė.

Rengiantis minėti Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetą, paskelbta nauja „Idja Lietuvai“. Ji pristatoma kaip nacionalinė iniciatyva, „siekianti suburti nepriklausomos šalies šimtmečio slenkstį liudijantius protus, kuriems rūpi mūsų valstybės išlikimas, stiprybė ir gerovė. Kaip gyvensime po 5, 10 ar... 100 metų? Kokią Lietuvą paliksime ateinančio šimtmečio kartoms? Kokią valstybę masto idjų gyvendinimas užtikrins

Lietuvos gerov ateityje?“ Raginama kelti dr sias id - jas, kurias gyvendinant b t pasiektas šalies kokybinis proveržis, siekiama suvienyti „Lietuvos myl tojus“, remtis kit šali gerosiomis praktikomis. Iniciatyvos startas buvo smagus, jai buvo skirtas aukš iausias politinis d mesys. Jos vystymas neabejotinai pa vairins šimtme io min jimo metus, suteiks jiems ateities vil - i giedros. Ta iau galima prognozuoti, kad iniciatyvai pasibaigus vizijos, net jei ir padariusios tak bendrai viešajai nuomonei ar atlikusios tam tikr jos edukacij , nuguls retai lankomus archyvus. Vizijos pasižymi tuo, kad jos prasilenkia su realiomis galimyb mis ir stipriai pranoksta geb jimus jas gyvendinti.

Greta min t iniciatyv , esama ir toki vizij ar simboli , kurie išduoda menk j k r j vaizduot . Tokios vizijos paprastai ir b na gyvendinamos. Valdov r m projektas ir statyba tur job ti jei ne vizija, tai pasididžia - vimui sutelkiantis simbolis. Visuomen jie rimtai domi - no tik to, kod buvo statomi. Šiandien rezultatas labiau nuvilia nei stebina. R mai primena cementin išdidint - trob , o ne didingus ir kvepian ius r mus tautos valdo - vams. Jie prikišamai parodo m s prot vi kult rin ir civilizacin ribotum bei primena, kad nelabai kuoturime girtis ir didžiutis. R m akivaizdoje besikalant emoci n pakilumo daig sužlugdyt bet kuri trumpa išvyka kur nors Europos civilizacin centr , kad ir Rom .

Šiandien svarstomos id jos apie kadais pamirštus ir v l prisimintus Tautos namus, turin ius stimuliuoti kiek išbl sus tautos dvasios pakilum . Vis d lto iš at - garsi matyti, kad Namai nepalieka be žado jokio lietu - vio, k ir kalb ti apie pasaul . Mušamasi d l paminkl asmenyb ms ar valstybei simbolinti, o paminkl vizijos bent šimtu met atsilikusios nuolaiko Simboliai, turin - tys uždegti ir kv pti veiklumui, iš ties yra anti-vizijos.

Valstybi generuojamoms vizijoms dažniausiai n ra skirta tapti bendram tikrov s perk rimui uždegan iais veiksmis. Pertvarkas atlieka arba stabdo biurokratai ir politikai. Skambios, emociškai paveikios vizijos dažnai buvo kuriamos siekiant žmoni žvilgsn nukreipti nuo emociškai ir f ziškai sunkiai pakeliamos tikrov s. Vizijos yra b das valdyti žmoni nepasitenkinim konkre - ia tikrove, j nor nuo jos pab gti. Jos pasi lonesamos, ta iau svajojamos tikrov s vaizdin , apie kur svajodami žmon s gal t mažiau d mesio kreipti kasdienyb .

Vizijos XX a. ne vien skatino kurti ir vienijo, bet ir griov . Tautos ir valstyb s vizijos ne vien sureikšmino vienus žmones, bet ir skatino naikinti kitus. Stiprios valstyb s ir tautos vizijos Lietuvoje neabejotinai tur t didel griauanam j potencial , kurio iš pirmo žvilgsnio galime jomis susižav j ir neatpažinti.

Net smulkesnio masto vizijos toli gražu n ra geras ir nekaltas dalykas. Jos gali paskatinti nemenk dal vals - tyb s mokslol š skirti tam, kad Lietuva tapt „kosmi - ne“ ar prisiliest prie hadron greitintuvo Žvilgsn nu -

kreipi vaizduot s sunkiai apr piamus naujovi tolius. Ir džiugios minties tikrai nesudrums kurio nors elemen - taraus reagento tr kumas kurio nors vieno mokslinin - ko laboratoriniam darbui atlikti. sisvajoji apie valdov r mus ar simbolinius tautos namus. Gražiai vizijai juk nepagail si vienos kitos dešimties milijon . Negi sva - jas sudrums apleisti istoriniai pastatai, sen j dvar varvantys stogai ir supuvusios grindys. Žaliai apsukti gri vantys Vilniaus senamies io balkonai vizijos pers - pektyvoje atrodopernelyg menkas r pestis. Kaip ir išsi - klaip šaligatviai, graf iais apipiešti netoli ir toliau nuo centrini aikš i esantys namai, bais s šiukšli kontei - neriai su aplink juos nemenku atstumu paskleistomis šiukšl mis. Kai turi uždegan i vizij , apie kuri svajo - ji, kažin ar ieškosi b d susitarti su namo kaimynais, kad b t pataisytos lauko durys ar bendromis l šomis suremontuota laiptin . Jei laikaisi uždegan ios mon s vizijos, tai argi r p s joje dirban ios valytojos darbo s - lygos. O jei esi sisvajoj s apie vizij visai valstybei, tai negi r p s geranoriškumas ir r pestis savo artimu.

Jei Lietuvoje b t sukurta visus uždeganti ateities vizija, ji b t pragaištinga, nes sugriaut m s kasdie - nyb , kuri ir taip sunkiai veikia. Apleisti žmoni tarpusavio santykiai ne taip pavaizd s kaip nuširusios laiptin s. Ta iau su žmon mis susiduriame kasdien ir labai nor tume daugiau draugiškumo, vien papras - to nuoširdumo ar elementaraus mandagumo. Senov s graik dirbiniuose nesunku atskirti barbar nuo hele - no Pirmasis yra piktas ir r stus, ir ne vien santykyje su priešu. Piktumas rašytas job d . Helenas – ramaus ir giedro veido net ir kovos karštyje. Barbarai variose epochose tur jo vizij ir ambicij , ir jos tikrai buvo ne - menkos. Ta iau reti kurie barbarai sugeb jo perimti ir net nusavindami bei perkurdami prat sti civilizacij .

Lietuva gali suformuoti vizij kurioje nors srityje pasi - vyti ir pralenkti vis pasaul , kad ir siaurame ruoželyje. Ta iau neturint civilizacin g dži ir geb jimor pintis paprastais dalykais, tokia vizijos pergal b t trapi.

Civilizacijai, kurioje esame, ir žmoni bendrijai, ku - rioje gyvename, reikalingos svajon s kurti naujus nere - g tus dalykus. Ta iau daug labiau reikalingas kruopš - tus ir nuoseklus palaikymas, tobulinimas ir gerinimas to, kas sukurta. Reguliariai perdažomi Baltojo tilto tu - r klai yra gal net didesn ambicija nei Guggenheimo muziejaus pastatymas. O ir k bedžiugint toks muzie - jus, kuris po dvej met b t apipieštas graf iais, po dešimties jau kviest lankytojus aprtrup jusiais laiptais ir nulaužtais gatv s šviestuvas.

Tvarkingi, negri vantys, nenuteplioti senamies io namai yra net daug ambicingesnis tikslas nei vizija pa - statyti paminkl Vy iui ar kok diding tautos istorij menant pasakojim . Pasukti nuo svaj prie kasdieny - b s šiandien ir yra ambicingiausia Lietuvos atsinauji - nimo vardo verta vizija. ❧

[apie moter b d]

Semonidas

kad ir kiek b t paraš s semonidas iš samo, vii a. pr. kr. vid. graik poetas¹, k r s jambo metru, mus pasiek tik du ilgesni jo tekstai – dabar jo k rybos rinkiniuose jie žymimi kaip fr. 1 ir fr. 7. pirmasis – melancholiška mediacija apie žmogaus gyvenimo menkumą. jambinei poezijai tai netipiška tema ir nuotaika. savo ruožtu antrasis – stambiausias ir galb t kontroversiškiausias išlik s jambi n spoezijos k rinys poem l s tema – moteris kaip d zeuso duotas blogis – leidžia nesunkiai terpti k rin „mizoginin graik diskurs“, kurio žinomas pradininkas yra Hesiodas, ir tuo baigti diskusij . vis d lto reikalas n ra toks paprastas ir vienplanis

prad kime nuo paties k rinio žanro. sakoma, kad deiv sd emetros duk t persefon buvusi pagrobta požemi pasaulio valdovo. d eiv pasninkavusi, ged jusi dukters, niekas nevalioj s jos pradžiuginti ir gamta praradusi vaisingumo galias. bet vyko l žis

tol ji be šypsno, li dna, s d jo, nei valg , nei g r ,
d l gražiauost s dukters labai nusiminus, sunykus,
kol prad jusi pokštaut ir taukšt niekus visokiausius
Jambé, labai r pestinga, privert garbi j deiv
n usišypsot, nusijuokt, širdyje pralinks m t, neli d ti.
šitai p jamb mok jo tada siteikti d emetra.
(*HHDem* 200–205, vert audron kairien)

tai mitin jambin s poezijos kilm s versija. istorikai mit ven gja, ta iau j kuklios išvados d l jambo genez spasko nek dau giau. jambas – labai archajiška poetin s voka, etimologija neaiški, anot naujausio *Graikų kalbos etimologijos žodyno*, „neabejotinai iki-graikiškos kilm s“. „jambas“ kaip poetinio metro vardijimas yra išvestinis, pimin žodžio prasm – tam tikra poezijos r šis susijusi su d emetros ir d ioniso (žodyje *ditirambas* – toks himnas d ioniso garbei – irgi gl di šaknis *iamb-*), t y. derlingumo, kultais

n eturime jokio pavyzdžio ar bent aprašymo, kaip atrod jam- bai, vartoti religiniame kontekste. vis d lto galima gan patikimai pasakyti, kad tai buvusi išjuokiamoji poezija, nevengusi vulgarumo, nešvankybi ir pl dimo. pats jamb metras, kaip min ta, prad tas taip pat vadinti jambu, artimas kasdienei šnekamajai kalbai, ne taip kaip iškilmingas hegzametas ar eleginis dvielis. Religij istorijoje tokie kaimiš k derlingumo kult bruožai n ra nežinomi. v lesniais laikais jie siejami su vadinam ja kamavaline kult ra,

¹ jau a ntikoje jis buvo supainiotas su v lesniu poetu simonidu, gyvenusiu v a. pr. kr. šiuo metu j eil s gan gerai identifiukuotas

paženklinta nevaldomo jusingumo ir pasaulio apvertimo aukštyn kojom. tokios religiš kais sankcionuotos pasaulio pertvarkos n ra lengvai interpretuojamas reiškinys aiškinimai esti skirtingi, kartais priešaringi, kartais papildantys vienas kit . vis d lto neabejotina, kad esminis toki kult elementas yra laikinas vyraujan i tabu suspendavimas seksualumo išlaisvinimas, socialini norm ir hierarchij subversija, galiausiai – kalbini draudim peržengimas, lydimas siautulingo juoko, tur jo, vienais aiškinimais, prisid ti prie gamtos atgijimo, siautimu nuvaikyti atgijimui priešiš kas j gas, anot kit – suteikti ritualo dalyviams atokv p nuo socialin s kontrol s ir, trumpam atpalaiduojant destruktivias j galias, visuomen s k no s rang gr žinti pirmykšt, iš naujo sutvirtint b v.

mums žinomi jambiniai k riniai, regis, jau visai at tr k nuo religinio konteksto (panašiai kaip atsi tiko ir su tragedija ar komedija). ta iau jie iš laik vulgarumo elementus ir išjuokos ar pl dimo ton . šio žanro kontekste turi b ti skaitomas ir semonido k rinys mokslininkai nesutaria, ar jis išliko visas, ar tr ksta pabaigos, ta iau vis labiau sutariama, kad poem l užbaigta kompoziciškai ir id jiškai, tad n ra pagrindo manyti, kad prarastos baigiamosios eilut s n etir tie, kas gina nuomon , kad stinga apibendrinan ios dalies, sutinka, jog joje nebuvo nieko, kas keist k rinio supratim .

pati id ja pavaizduoti gyv n charakterius turin ias moteris artima ezopo pasak iai, kurioje pasakojama kaip „promet jas, d zeuso palieptas, prilipd žmoni ir žv ri . d zeusas pamat s, kad žv - ri daug daugiau, paliep k r jui sunaikinti kai kuriuos žv ris ir perdirbti juos žmones. promet jas padar , kaip buvo liepiamas tod l tie, kurie iš pradži buvo nulipdyti žv rimis, turi žmoni išvaizd , o siel – žv ri “ (240 perry, vert Leonas v alk nas). tad pats moter kildinimasis gyv n n ra specifin mizoginijos apraiška, visai nesunkiai galime sivaizduoti atitinkam vyr taksonomij . kai kurie tyrin tojai net sp ja išties buvus panaši k rini , kuriuose analogiš kais išjuokiamos vyr ydos v eikiausiai tiek ezopas, tiek semonidas kv pimo s m si iš folkloro šaltini .

semonidas naudojasi ir Homero bei Hesiodo k ryba – j leksi ka, motyvais poem l skataloginis pob dis, kai vardijami skirtingi žmoni tipai, kaip jungt pasitelkiant paprast žod „kita“, gali b ti subtili ar tiesiog ne visai sis moninta epini k rini (toki , kaip Hesiodo *Moterų katalogas*) parodija.

moter kritika turi specifin atspalv – jos peikiamos d l destruktivaus elgesio vyro *oikos* – nam aplinkoje. tad j ydos pirmiausia matomos iš konvencin s kio šeimininko perspektyvos tik poe-

m l s pabaigoje nuskamba apibendrinantis trojos karo, prasid - jusio d l žmonos pagrobimo, motyvas, ta iau juo kartu geliama ir vyr , pasirengusi išsižadėti d l moters, neprotinamumui. j neprotinumas pasireiškia ir negeb jimu kritiškai pažvelgti savo žmon , tuo pat metu peikiant svetim sias klausimas, ar k rinyneša „rimt “ žini , ar tai tik vyr draugijos pramogin dainuška, vargu ar gali ir turi b ti atsakytas jo socialin funkcija ir aplinka n ra aiški. kai kurie tyrin tojai mano, kad tai satyra, parašyta draugo vedyb išvakar ms tai liudyt kiek v lesn Fokilido elegija (fr. 2 g ent-pr. = W.), sukurta galb t sekant semonidu, ta iau naudojantis ir bendrais folkloriniais šaltiniais. joje galiausiai linkima „mielam draugui“ susirasti žmon -bit (fr. 2.4).

kad ir kaip b t , šis tekstas liudija archajin sg raikijos vyr baimes prieš moteris, kaip svetim , pavojing , bet neišvengiam gyvenimo element – tai, kas dabar dažnai vadinama „kitu“. Hesiodui moteris rodosi pavojinga d l jos daugialypi geb jim , diev suteikt dovan , kuri neturi vyrai (pandoros „viskuo apdovano tosios“, mitas), semonidas š kone metafizin pavoj sumenkina iki moters ydingo charakterio. politin s kritikos štrichas pandorišk j pavojingum dar labiau sumenkina – žavi moteris tampa tirano socialinio prestižo, jo „šlov s“ žymeniu. tik moters j ros vaizdis leidžia nujausti kažk , kas nepavaldu vyrui ne d l yd , bet išesm s, nes tai kitokios, g s d inan iai nenusp jamos prigimties b tyb .

iš senosios graik kalbos vert Arnoldas Kazimierėnas (tekstas m. L. West, *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum cantati*, vol. II, ed. altera, oxford: oxford university press, 1992).

Jonas Naujokas

egl g anda bogdanien . veneros dienos 7 darb ciklas. 2012. aligninas, medviln , šilkas. Formavimas, siuvin jimas

Fr. 7

- 1 Skirting dievas moters b d nuo pradži
Sutv r . Iš š riutos kiaul s bus pirma.
Jos namuose sumiš viskas su purvais
Voliogjas ant grind ir guli be tvarkos
- 5 Ji nesipraususi, drabužiais neskaltbtais
Tarp m šlo siknisus tunka per dienas.
O iš klastingos lap s kilusi kita:
Tokia gudri visur: dalykai nei blogi
- 10 Neliks nepasteb ti, juo labiau geri.
Dažnai ji antr sako esant blogu,
O pirm j geru. Jos b das kinta vis.
Kita g i iš aršios, kaip motina, kal s:
Gird ti nori visk , dar ir pamatyt.
Klajoja, šniukštini ja, loja nudatos
- 15 Nors ir aplink nemato nieko iš žmoni .
Grasinimais joks vyras jos nenumaldys,
Net jeigu ir išmušt akmeniui dantis
Arba meiliai bandyt pašnek t su ja.
O jeigu pasitaikys tarp sve i pris st,
- 20 Net ir tada ji erzins savo inkštumu.
Dar kit Olimpie iai tv r iš purv :
Kvaila ji teko vyrui – moteriai tokiai
Kas gera ir kas bloga – viena ir tas pats.
Tik vien darb žino – st be paliovos.
- 25 O kai atsiun ia dievas žiem žvarbi mums,
Ši šaldama vis traukia k d link ugnies.
Kita iš j ros kilo – siela dvilype.
Per dien ji juokauja ir yra linksma,
Pagirs svetys pamat s toki namuose.
- 30 Sakys: „N ra kitos tokios puikios žmonos
tarp moter vis , juolab ir gražesn s“.
O kit dien jau bjauru j pažvelgt,
Net ir ar iau prieit. Pasiunta ji tuomet
Smarkiausiai, kaip kal aplinkui šuniukus:
- 35 Negailėstinga tampa, atgrasi visiems,
Jai nesvarbu tada, ar priešai, ar draugai.
Kai j ra negr sminga tampa ir rami,
J reiviams didis džiaugsmas, vasaros metu,
Ta iau dažniau ji š lsta, garsiai ošdama,
- 40 ir šniokš ian ios jos bangos ritasi visur.
Tod l j r moteris labiausiai panaši,
Nes pagal savo b d – kitokia kaskart.
Kita g i – užsispyrus asil palša.
Tad tik per kan i ir per priekaištus vos vos,
- 45 Pam go ji galiausiai dirbti namuose.
Nors tai atlieka neblogai, ta iau ir ši
vis da dien nakt net nuo aukur .
Tokia ir Afrodit s reikaluos guvi:
Atvykus kiekvien nuoširdžiai priims.
- 50 Kita iš žebenkšties (baisinga paderm).
Nei grožis, nei žavumas neb dingas jai.
Tokios nei geist, nei trokšti negal t nieks.

Nors Afrodit s guoly dega ji aistra,
 Jei bando atsiduot – suvimdo bet kur .
 55 Apvogdama kaimynus prišaukia b d ,
 Nepaliestas aukas suvalgo ji dažnai.
 Kumel kit gimd , kar iais nuostabiais.
 Tokia sunkum vengia, vergišk darb ,
 Ir niekada sietelio, girm nepalies,
 60 Namie – vien m šlokr vos, nieko neišmes,
 Bijodama ji suodži krosnies vis privengs.
 D l josios vyras tampa skurdo bi iuliu.
 Kasdien ji prausiasi mažiausiai du kartu,
 O kai kada ir tris. Aliejumi kvapniu
 65 sitrina sau od . Tankius plaukus ji
 Kruopš iausiai sušukuoja, pridengia žiedais.
 Nors moteris tokia – gražiausias reginys,
 Ta iau jos vargšui vyrui – praž tis tikra.
 Nebent tai bus tiranas ar karalius koks,
 70 Kuriam širdy smagu pasipuikuoti ja.
 Kita bus iš beždžion s: rykšt tai tikrai
 Didžiausia koki Dzeusas vyrams gali duot.
 Baisiausio veido! Kai tik moteris tokia
 Išaina miestan, vyrai netveria juoku.
 75 Jos striukas kaklas ir nerang s judesiai,
 N ra šiknos, vien kojės. Vargšas vyras tas,
 Kuris baidykl ši tur s apsikabint.
 Be to, jos judesiai ir pro iai visi
 Išvien beždžion s. Jei pratr ksta kas juokais,
 80 Tokiam ji nieko nedarys, tiktai steb s,
 o vis kit dien ištisai planuos,
 Kaip tik pakenkt gal t niekšui kuo labiau.
 Kita iš bit s. Toki rasti bus s km .
 Nes tik jai vienai joks peikimas nepritiks.
 85 D l josios turtas klesti, tarpsta namuose,

Su mylimuoju sensta irgi mylima,
 Pagimdžius šauni ir šloving gimin .
 Ji išskirtin tarp vis kit žmon ,
 Be to, dar pasižymi dievišku grožiu.
 90 Nem gsta ji s d t tarp moter plepi ,
 O juo labiau klausyt j meil s reikal .
 Ši išmintis, šaunumas dovana yra
 Didžiausia, koki Dzeusas vyrui gali duot.
 D l dieviškos gudryb s r šys esti šios
 95 Ir visa tai mums, vyrams, nuolatos išliks.
 Iš negand didžiausia Dzeuso sukurta –
 Tai moteris. O jeigu rodos, kad kažk
 gerai padar ji, sulauksi greit b dos.
 Laimingas vis dien neišb na nieks,
 100 Jei su moteriške jis turi reikal .
 Net alkio numalšinti vyras negal s,
 (tai namis bjaurus bei priešiškas dievams.)
 Kai vyro šird apima didžiausias džiugesys,
 D l palanki diev ar nuopelno žmogaus,
 105 Ji kliaut ras ir karui šalm užsid s.
 Jei moteris namie, apie sve ius pamiršk!
 Tau maloniai priimti draugo nepavyks.
 O jei kuri atrodo esanti gudri,
 Tokia didžiausia bus kenk ja iš vis .
 110 Jei vyras jos žioplis – kaimynams juoko bus,
 Kuomet steb s jie kaip ji duodas su kitu.
 Kiekvienas prisimin s savo žmon girs,
 O kito vyro pa i išsijuos s peiks.
 Juk nesuprantam, kad likimas mums tas pats.
 115 Štai š didžiausi blog Dzeusas dav mums
 Ir pan ius m s kojoms užverž stipriai.
 Taip nuo tada svetingai priima visus,
 Kovojan ius d l moters, Hado tamsuma. ❏

„Laiškai... g Raž s tam tik Ru savo n ea t s a k i n g u m u “

Gintaro Beresnevi iaus laiškai iš Nachi evan s

jo 1985-ieji viešpaties ir trejetieji/ketvirtieji (nelygu kaip skaičiuosiu) „prašmatni pakasyn penkmeio“ (*Piatilietka Pyšnych Pochoron*) metai¹. jokie ženklai neliudijo, kad tas trumpas laikas, per kur palaidoti trys generaliniai komunist partijos sekretoriai, tris preliudija dar vienoms – nesulyginamos reikšmės, nors visai neprašmatnioms – pakasynoms k tik išrinktas michailas g orba iovas (tebegyvuojantis ir šiandien) ne tik neketino pasimirti. jis atrod kupinas vilties, kad paskelb s kar girtavimui ir alkoholizmui (perestrojka dar nebuvo sugalvota), kv ps gyvastingumo ir visai konvulsij t somai soviet s jungai. Rod si, kad pakasyn penkmetis baig si per ketverius metus, taip, kaip skelbdavo propagandiniai š kiai. ta iau tai buvo ir penktieji afganistano karo, prad to 1979- j gruod , metai. vis mažiau fiziškai ir protiškaitei s jaunuo li , vis didesnis vidurio azijos kontingento nuosimtis, taigi vis mažiau tinkam modermiai kariuomenei, ž t y s m šiuose ir rotacijos fronte b t inumas – soviet armijai tai buvo nepakeliamasiš k i s p u l t a „k nors daryti“. m ginta imti studentus po pirmo kurso; suvokus, kad tai sugriaus vis mokslo sistem , atsakyta. tada nutarta m - ginti reguliari j karo tarnyb šaukti k tik baigusiuosius aukšt j moksl . iki tol aukšt j mokykl absolventai nuo jos b davo atleidžiami – tenkintasi „karinio parengimo“ kursu, kurio pabaigoje b davo suteikiamas kažkoks laipsnis

gintaras beresnevi ius (1961–2006) v ilniaus universiteto istorijos fakultet baig kaip tik prasid jus šiam „eksperimentui“. tiesa, jo eiga buvo kiek komplikuo ta. g avus diplom j pasikviet mielas inteligentij ir v u „kurav s“ kg b karininkas, tuomet, jei neklystu, majoras, ir pasi l paprast sprendim : sutinki su mumis bendradarbiauti, o mes pasir pinsime, kad tau netekt autis kareivišk bat . a tsakymas buvo „ne“. jei „ne“, tai „ne“ – g intaras buvo pasi stas tamauti n achi evan (ar kaip dabar, manding tiksčiau, rašoma, n achi evan). šiandien, kaip ir tada, nedaug kas yra gird j s tok i teritorij , iškilmingai vadint „autonominė soviet socialistinė respublika“. pacituosiu lietuvišk *Vikipedija*: „(azer. *Naxçıvan Muxtar Respublikası*) – azerbaiđano eksklavas, nuo pagrindin s šalies dalies atskirtas arm nijos [...] taip pat ribojasi su

¹ soviet s jungos ekonomin ir politin raida nuo 1928 m. buvo planuojama penkmeiais, paprastai penkmetis b davo lydimas propagandini žini apie pirma laiko vykdomus planus, nuolat skamb davo

iranu ir turkija“. šaltiniuose nurodoma, kad 1989 m. ten gyveno 293 875 žmon s, nežinau, ar skaičiuojant, ar ne, ten t amaujan ius sovietinius karius a tmosfera už tuometin kaun mažesn je „respublikoje“ buvo nerimastinga. tampa, banaliai sakant, tvyrojo ore. j juto ir vietos karin vadovyb , ir kariai. juo labiau t tampa juto ir m gino perprasti gintaras jis buvo si tkin s, kad vieta, kur j nublošk okupant valdžia, yra ypatinga. religijotyriminko ir šiek tiek mistiko uoš nesuklaidino: ia (o ne Lietuvoje, kaip daug kam dingojasi) prasid jo didžiosios pakasynos (dar kart iš *Vikipedijos*: „1990 m. sausio 21 d. pirmieji visoje t s R s paskelb nepriklausomyb “).

n a, bet kaip b t gal j spasakyti gintaro m g t a s t h o m a s m a n a s, neleiskime sau nukrypti nuo prad to pasakojimo daugiau, negu b tina pa iam pasakojimui. su gintaru 1985 m. pavasar jau buvome bendrav apie trejet met . mus supažindino jo bi iulis, o mano bendradarbis kauno politechnikos instituto Filosofijos katedroje edvardas iulid . patyr s, kad mano ir gintaro interesai bei skoniai labai sutampa, pakviet trise išgerti alaus ar dar ko. kalba užsimezg iš karto. v liau gintaras si trauk pogrindžio religin leidyb – tai jau visai atskira tema. metai pral k : gintaro skaitymai ir pirmi savarankiški mitologijos tyrimai, aistringos diskusijos j temomis ir daugyb kit bendr patiri – kartais visiems regim , kartais labai asmenišk . bet jaunyst sentuziazmai gal jo užgožti sovietin s tikrov spilkm , o ne jos krešulius. gintaras gavo šaukim karin n tarnybon, metas nebuvo išlinksm j ir man, skelbiam laišk adresatui. 1984 m. gruodžio 8 d. tas pats velniškai mielas, sportiškas ir tiems laikams elegantiškas kg b majoras, telefonu prisistat s kaip kauno politechnikos instituto užsienio skyriaus darbuotojas, pasi l susitikti „neutralioje vietoje“ ir aptarti š t man svarbaus susitikus prisistat (nesakysiu, kad labai nuste b au, sužinoj s, kad jis dirba visai ne kpi, o kg b), pokalb prad jo pasakydamas tiksl individuali katilini kaune skai i (niekada nesupratau, kam to reik jo), paskui paaiškino, koku b du, atsakingai r pinantis Lietuvos ateitimi, dera iš tikro kovoti su maskvos spaudimu (ir kad tai kovai trukdo tokie kaip tamkevi ius ir sva-

š k i s „penkmet – per ketverius metus“. paskutinis realus soviet penkmetis prasid jo 1986 m.

rinskas). nesipleiant, pasiūlym studijomis užsienyje prisidėti prie geresnės ateities Lietuvai kirmo, atsakiau: „ne, nemoksiu ten gyventi, aš pratęs valgyti, ką pagamina mama“. atsiveikini-mas buvo šiltas, bet vyriškai santarus – tvirtas rankos paspaudimas ir frazė: „žinok, jei kas atsitiks ne taip, mes čia niekuo dėtė“. „ne taip“ atsitiko labai greitai, pavasarį (regis, buvo leista užbaigti se-mestrą) tapau bedarbiu be vilties gauti nors kokį darbą. tai atsiliep ir susirašini jimo nuotakai. a tvirai sakant, nelabai bepamenu, k rašydavau gintarui, bet sprendžiant iš jo atsakymų, ir mano laišakai optimizmu nepurslavo.

kaip matome, abu korespondentai buvo pelningi b d mes, ir ši staiga to d mesio n neketino slėpti. apdrišk, apmurzinti, negra-bokai užklijuoti gintaro vokai liudijo, kad profesionalūs skaityto-jai spėjo pasim gauti j formą ir turiniu dar iki mano staiga kaž-kas vyko – laiškus pradėjau gauti rečiau, ne visada atliepianius mano paties rašytuosius, ir, kaip trenksmas vidurdien – laiškas, ironiškas, atseit žaismingas, bet kartus ir skaudus andainyksiams draugams vienišas karys tolimoje šalyje nebe domus ir pamirštas n ie kas jam neberašo. supratau, kad mano, ir gal ne tik mano, rašymai adresato nepasiekdavo, ne visi gintaro laišakai pasiekdavo ir mane. tik po sunkios ligos išleistas trump atostogų, gintaras pa-skambino ir gaiziai pasiteiravo, ar vis dar norėčiau susitikti. susitik iššiaiškino, nekilo n vienam abejon, kad tai buvo paprastas ir toks sovietams bdingas psichologinis smurtas, turįs ne tik su-kiršinti su draugais, bet ir palaužti neklusni siel. po šios brutali-os patirties matyti, susirašini jimas nebebuvo toks mielas, laišakai trumpesni ir formalesni, juo labiau kad artėjo tarybos pabaiga.

išliko ne visi gintaro laišakai – kažkas kadaise kelis gavo paskai-tyti, kur jie atsidūrė, nežinia. prieš por mėnesių li perskaičiau

šiuos laiškus ištiesai – pirm kartą po gavimo. pasirodė, ir ne tik man, kad jie ne vien gintaro asmens, bet ir visos epochos žymuo, todėl ir ryžausi atiduoti viešumai juos tokius, kokie buvo gauti, o mantas tamošaitis pasirpino į parengimu publikacijai.

Vytautas Ališauskas

teksto Rengimo principai

skelbiami visi išlikę gintaro beresnevi iaus laišakai vytautui ališauskui, rašyti tamaujant soviet armijoje 1984–1986 m. išsaugota tik dalis originali vokų, o jų antspaudai menkai skaitomi, tad dauguma tekstų datuoti remiantis paties autoriaus laiškuose nurodyto-mis datomis. autorius nenurodo parašymo metų – pastarieji nu-statyti remiantis laiško turiniu ir jo adresato komentarais. pirmasis laiškas yra pirmasis ališauskui rašytas beresnevi iaus laiškas iš naciH evan s penktasis laiškas, kuriame autorius datos nenurodo, apytiksliai datuotas atsižvelgiant į jo turinį. lauztiniuose skliaustuose nurodyti laiško numeriai ir gretai j esančios datos yra redakciniai.

tekstas skelbiamas *in extenso*, jo nekupi ruojant Rengiant laiškų siekta išsaugoti jų autentiškumą, tad pateikiami prasmingi išbrau-kymai, išlaikyta originali autoriaus rašyba, skyryba irgi beveik ne-keista. taip pat stengiasi išsaugoti grafinį laiško pavidalą, tekst terpiami juose rasti beresnevi iaus piešiniai. o riginalūs laiškuose esantys teksto komentarai žymimi arabiškais skaičiais su žvaigždu-te (asteriskiu), siekiant juos atskirti nuo arabiškais skaičiais žymim teksto rengimo komentarų. teksto rengimo komentarai pateikiami puslapio apačioje, o paties beresnevi iaus – laiškuose.

Mantas Tamošaitis

gintaro beresnevi iaus 1985 m. liepos 6–7 d. laiško vokas

[1] 1984 m. spalio 4–5 d.

! ! o !²

Salve, amicus!³

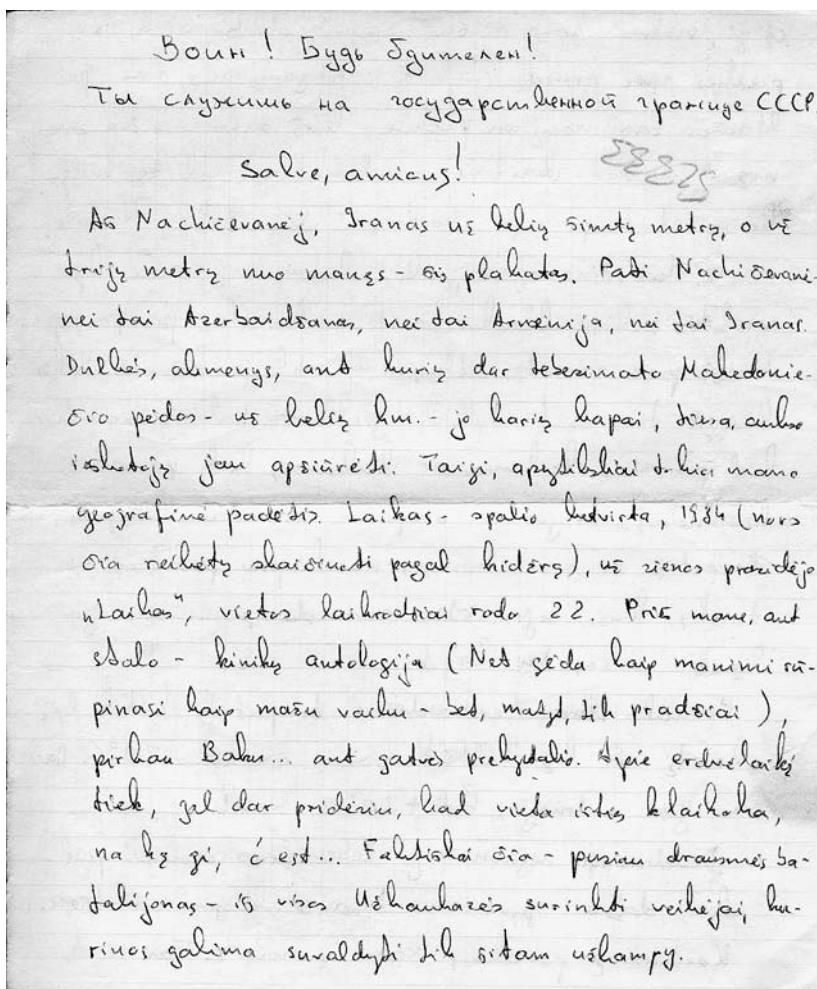
Aš Nachi evan j, Iranas už keli šimt metr , o už trijų metr nuo man s – šis plakatas. Pati Nachi evan – nei tai Azerbaidžanas, nei tai Arm nija, nei tai Iranas. Dulk s, akmenys, ant kuri dar tebesimato Makedonie io p dos – už keli km. – jo kari kapai, tiesa, aukso ieškotoj jau apži r ti. Taigi, apytiksliai tokia mano geografin pad tis. Laikas – spalio ketvirta, 1984 (nors ia reik t skai iuoti pagal hidžr), už sienos prasid jo „Laikas“⁴, vietos laikrodžiai rodo 22. Prieš mane, ant stalo – kinik antologija (net g da kaip manimi r pinasi kaip mažų vaiku – bet, matyt, tik pradžiai), pirkau Baku... ant gatv s prekystalio. Apie erdv laik tiek, gal dar prid siu, kad vieta išties klaidinga, na k gi, c'est⁵... Faktiškai ia – pusiau drausm s batalijonas – iš visos Užkaukaz s surinkti veik jai, kuriuos galima suvaldyti tik šitam užkampy.

K gi, viskas kaip ir turi b ti – darbo n ra, šis pulkas apie gruod išvyksta Afganistan , o aš priklausau tam naujam pulkui, kur suformuos ia žiem . O dabar – skaitau, prisikankinau, kol t knyg kr v atsitempiau per Char kov , Tbilis , Baku Nachi evan , bet, žinoma, nesigailiu – kitaip nežino iau, k veikti. Kelion klaidi, karšta, tvanku, etc., pinigai pasibaig prieš savait , atlyginimas – tik po savait s. Viskas kaip ir turi b ti. Aplink – gerkliniai balsai, komandos, kiek panašios keiksmus, ar keiksmi, kiek panaš s komandas... Aš jau su uniforma, atrodau kaip pederastas ar amerikonas, nusikirpau pas vietin turk , kuris, beje, išties savodarb išmano – jau k ia moka, tai kirpti.

Pasaulis Nach Azerbaidžane truput kitoks. Apie karšt n r k kalb ti, vasar ia siekia 70°C⁶. Dabar jau ruden ja, bet +30°C – visada.

Bendrabu io negaunu – j tebeuž m s senasis pulkas, dabar gyvename tuš iose kuopos patalpose. Kartais pavakar išeinu miest . Tai aut. resp.⁷ sostin , dydžio kaip Jonava, tik, jei Tu tai gali sivaizduot, šešiasdešimt tris kartus nešvaresn ir apdulc jusi, o pati Jonava n ra šauniausias pasauly miestas. ia gyvena veik vieni azerbaidžanie iai, kult ros, žinia, jokios. Nemanomo skonio alus, marios arbatos, iš vienos pus s kalnai, iš kitos – siena, iš tre ios – dykumos. Geresn s vietos askezei nerasti. Prie to prid k dar keturiasdešimt musi , kurios vaikšto ant kair s mano rankos – dešin nuolat juda ir ant jos važin jasi tik kokios penkios pa ios narsiausios.

Kareiviai vaikšto ne su pilot m, oužsismauk „panamas“ – šiaip vaizdas kaip iš vesterno Visam pulkui – vienas kranas vandeniui. Matyt, taip reikia. Aišku vie

gintaro beresnevi iaus 1984 m. spalio 4–5 d. laiško l. 1r

² Rus. „kary! b k budrus! tu tarnauji prie ssRs valstybin s sienos!“

³ Lot. „sveikas drauge“.

⁴ pagrindin soviet s jungos televizijos informacin laida (rus. „Время“).

⁵ n ebaigta franc ziška fraz „c'est la vie“, liet. „toks gyvenimas“.

⁶ a ukš iausia a zerbaidžane oficialiai užfiksuota temperat rayra 46°c.

⁷ „autonomin s respublikos“ santrumpa.

na – iki vesterno herojaus man toli, bet per du metus turiau bent išsiugdyti pašlus troškim nebekišti snapo iš Lietuvos ir, galbūt, daugiau vertinsiu kiekvieną tikro darbo minutę.

ia pasienio zona. Jei kada sugalvotum važiuoti, reikt mano iškvietimo Beje, traukiniu nuoširdžiai nepatariu. O Nachi evan j gera tai, kad nuo ia Jerevanas – 120 km. Bet tai viena. Antra, jei pats užsinoriau (o aišku, seniai noriu) nuvažiuot Jerevan, reikt organizuotis leidim sau pa iam, o tai kiek nepatogu, nes tik vakar gržau iš panašios ekskursijos Baku (skolintais pinigais, žinoma). Kvailas daiktas ta zona. Nors galiu pasigirti, kad maiau Iran, glžk. poršimt km. eina palei Araks⁸, už kurio – Persija, taigi, vietomis už 30 m.; maiau Islamo Revoliucijos sargybin, iran nus, arab Chomeinio portretus ir t. t.

Kiek pavargęs, c'est la vie. Sergu vietine adaptaerija, o be to, karšta. Nuo to geriausias vaistas, žinoma, kinikai, tai j ir griebsiuos, na, o dabar – kol kas – baigsiu, kaip matai, epistoliarinis žanras man taip ir nepakluso, na, bet Plinijui Sec.⁹ irgi ne visuomet sek si, noriaiu paži r t jopirm laišk iš Bitinijos, kur jis, be abejo, kur nors nukišo, o be to, tikriausiai gal jo rašyt lip s šalton vonion ir pasistat s seno falerno asot.

Baigiu laišk X.5. ryte, parašyk prie progos,
Vale¹⁰ –
Gintaras

[2] 1985 m. sausio 12–16 d.

Sveikas, Vytai,

Pirmosiomis eilut mis noriu Tave nudžiuginti, kad kol kas gali nerašyti atsakymo – mat, nežinau dar savo adreso. Mane permeta Kevrako didmiest, o kol kas – iš jimo iš pulko formalumai, menkniekis, 33 parašai iš toki staig kaip , , ¹¹ ir t. t. – kaip aš jas rasiu, kaip joms rodysiu, kad su jomis nieko bendro netur jau, kaip jos man pasirašys – neturiu supratimo. Bet tokios smulkmenos š gražiausi iš vis galim pasauli daro dar nuostabesn, nes visam paraš rankiojimosi laikotarpiui laikas faktiškai neribotas, nes, sakysim, gali strigti kur ties šešioliktu ir trintis prie kokio bomb sand lio devynias dienas, laukdamas to bomb praporš iko¹², kuris turi man patvirtinti, kad nesu iš jo pa m s nei vienos bombos. (Vos ne kalamb ras?!) O

⁸ a raksas – up , tekanti palei irano ir a zerbaidžano sien .

⁹ turimas omenyje plinijus jaunesnysis, Romos imperijos pareig nas ir garsi laišk autorius

¹⁰ Lot „gyvuok“.

¹¹ n epavyko patikimai identifikuoti santrump , žymin i vidines

kol nesurinksiu paraš , teks s d ti vienam savo bendrabuty ir skaityti Juozap Flavij , gerti arbat (chaj), r kytį, ir toliau rašyti roman iš mason gyvenimo, turi išeiti labai gražus, parašiau jau penkis puslapius, du perskai iau – patiko. Taip pat suk riau dar vien poem , taip ir maniau, esu GENIJUS^{1*}. Bet neprašyk, nesi siu, nes liko dar parašyti trisdešimt aštuonios. Bet ia niekai, priešokiais.

Tai va.

--- I.14, t siu

--- (dabar tamsu. 10 val. vakaro)

keistas ir laukinis kraštas. Buvau užsiman s mažint r kym , bet dabar v l griebiausi už cigaret s. Dabar migla, žv riška migla, sunki ir dr gna, iš jau balkon : prieš mane per 5–8 metrus mano paties siluetas balkono tarpdury. Migla – ar ji gali atspind ti kaip veidrodis? gal kok fzik žinai? Mano nervai nelabai atlaiko šituos Pietus. Iš jau dar kart balkon – v l tas pats. Vaizdas, deja, nespalvotas, siluetas šviežiam fone ir s žiningsai atkartoja mano judesi

--- I.16 kas vakar taip. Matyt, taip reikia, c'est la vie!

dar. Žinai tok Hofmano m g j , rašant poem as apie žyd juvelyrus? Taigi. Pasijut s ia, Nachitevaniume, baisiai jau apleistas ir žinoma, nelaimingas, paraš laišk Brambillai, Elverdink, Gemaheh, – žodžiu visoms princes ms vienam asmeny. Ne tas, kad pasipiršo, bet arti to, atseit, na, pats žinai, sentiment pagautas ko tik nepripaistysi. Po to labai iškilmingai sudegino laišk ir, tuo pasitenkin s ir nusiramins, m skaityti, at jo 24^{oo} (!), Hoffmano m g jas tuo metu buvo sum s t s miegot, o prasid jo gundin šnekalai (galvoj) keistu žargonu, šaknys lietuviškos, priesagos kažinkokios klaidios dainuojan ios ir giedan ios ir žodžiai vienas su kitu jungiasi b tent priesagomis – laukiniai isteriški balsiai, minut mis trukriebalsiai, kažin koks vos ne rimavimas, tik, kaip jis sak , nelyginant erdv je – ir – laike – rimavimas! o po to iki 3^{oo} – žnaibymai /graibymai, nestipr s, bet pakankami, kad neužmigtum. Vienu žodžiu, šis vyrukas dabar miega su uždegtom šviesom ir, beje, man tai trukdo. Bet dabar, rodos, prisipraš , kad j saugot . Mamma mia! Gal kur Europos vidury, Frankfurt /am Mein'o taip ir galima žaisti, bet jei Hoffmannas ar Novalis b t kada ia nutremti!

O aš skaitau toliau ir mason roman as eina jau aštuntame puslapyje, bet, rodos, jau nebe taip šauniai. Skaitau, tiesa, Flavij , roman tai rašau. Parašo dar neturiu jokio

Atsp k, ar noriu namō?

Na, o dabar – kol kas! Ryt m ginsiu išsi st laišk .

soviet armijos institucijas galimas daiktas, kad laiško autorius vartoja jas ironiškai.

¹² praporš ikas (rus. прапорщик) – karinis laipnis ssR s armijoje. praporš ikai už m viet tarp vyriaus j puskarininki (seržant) ir leitenant . maždaug atitiko jaunesniojo leitenanto laipsn .

Sausio 14
Gintaras
Nachi evanietis/
( )

1) Pamaniau, kad labai panašus visgi tur t b ti sala-
mandr dainel s iš Hoffmano „Goldener Topf“¹³ pob dis,
anas panašiai tuos garsus apraš , pernelyg panašiai.

Sausio 15

P. S. Sugalvojau: Kaluga – tai senas lietuvi miestas
galind , t. y., ir vis balt žemi pakraštį: Gal gala,
Gal gala (plg Baisogala, etc.)

dar sugalvojau! Bobausis – yra toks grybas. Tai tur -
t nurodyti garsiojo demono Babaušio, Bobaušio dhton
nilm . Grei iausiai Bobaušis – tai koks kaukas.

Ar aš išties toks gudrus? B t dar vietos, dar k su-
galvo iau, ko gero | sausio 16 ir sugalvojau: kadangi
Baku nevažiuoju, išsi siu Tau knygel ¹⁴, kurios, ma-
nau, Kaune/Vilniuj negausi, nepaisant Tavo s km s
knyg medžiokl se. Tur t b t smagiau, net nei Sche-
ling'as [!]. Taigi, lauk!

O aš jau turiu 7 parašus, šiandien tre iadienis, oskai-
tyt yra labai smagu, tad gal nepersistengsiu su likusiais
26. Kadangi lapas jau galutinai baigiasi, matyt, teks
išsi sti pagaliau, o gal dar k parašyt apa ioje? nebent
vilt , kad mane pasveikinsi su art jan ia Vis Genero-
l švente, nes vasaris jau ia pat, taigi, ruošk laišk , su
karišku sveikinimu – Gintaras.

¹ pirma raid ne „S“, o G (gerti, g ris, grožis etc.)

[3] 1985 m. balandžio 5 d.

Sveikas Vyta,

Paukš iai Kivrage tupi ant nam sien , nelyginant
mus s, matyt, trauka ia kitokia, o Vaivoryxt ¹⁵ [!], klai-
kiaiai sodri ir nereg tai milžiniška kabovirš visos persiškos
oikumenos, jungdama kalnag brius Irane su tolimais
Caucasus Minor¹⁶ kalnais, zhutkowsatj i perwozdannyj

¹³ Laiško autoriaus rašyta iš atminties, tikslus vokiškas ernsto t. a.
Hoffmanno k rinio pavadinimas – *Der Goldne Topf* (liet. *Aukso puo-
das*).

¹⁴ knyga adresato nepasiek .

¹⁵ Laiško autorius imituoja sen j mitologijos šaltini rašyb .

¹⁶ Lot „mažasis kaukazas“ – vienas dviej stambiausi kaukazo kal-
nyn , besidriekiantis per n achi evan .

¹⁷ Rus. „kraupokas ir pirmapradis pasaulis“.

¹⁸ „autonomin s taryb respublikos“ santrumpa.

¹⁹ kalbama apie š leidin : Гилберт Кит Честертон, *Писатель в газете. Художественная публицистика*, Прогресс, 1984, 384 p.

²⁰ Lenk. „gana“.

²¹ 1984–1985 m., po vilniaus arkikatedros grindimis ruošiantis reng-

mir¹⁷, apa ioje tankai purvas ir sumautas leitenantas
nesipraus s ir nevalytais batais, bet užtat su tušinu-
ku ir popieriaus skiaut m – pagaliau, rodos, prad jo
sektis eil raš iai – ir su estertono esse rinkiniu – Na-
chi evan s ATR¹⁸ gavo 1 egz. šio „Progress'o“ leidinio¹⁹,
o Fatumas suorganizavo ištis atsitiktinum grand ,
atvedusi mane prie šios knygel s. Saul jau kaitina
ir +25 + 30°C, jau galima prad ti urgzt d l kaitros, k
s kmingai ir darau, pamirš s, kad prieš dvi savaites
braidžiau poklaik šalt , ni nuodamas visokias mant-
ras šilumai iššaukti ir tikin damas save jog savišildos
sistemos j ga.

Baisiai tikri ir graž s sapnai, kartais nejuok s net
savo akivaizdumu ir pernelyg kietai ryškus veidrodis
prieš mane pastatomas naktimis, ir – na, dosy ²⁰. Lygiai
kaip sapnas ir ta naujiena – apie Katedr ²¹ – net nesiti-
ki, nors viskas aišku ir taip tur job ti, nieko keisto, vae
victis²², Jurginiui²³ belieka pasikarti ant Istorijos Insti-
tuto tvoros. Dundulienei²⁴ sušokti kankan , Gedgau-
dui²⁵ prad ti antr veikal , man apsiverkti d l šimto
vairiausi priežas i , otamsybininkai, žinoma, ži r s
ia kažkieno piršt . Kolei kas negaliu apie tai galvoti,
ref ektuoti – pernelyg Daug!

Laiko, deja, n r, gyvenu labai blogom buit. s lygom,
su laiku, tiesa, tur iau gaut bendrabut , bet kada tai
bus... Apie lotyn k. jau nebešneku, laiko – ir tai vos
vos – išsitenku vien laiškam s ir prob gom kartais sp -
ju atsigaut kokiam eil rašty, retkar iais, t. y. maždaug
kas valand , atsimeinu savo išsvajot kandidatini iš mi-
tologijos, bet kas iš to – fakt , kurie mano galvoje, per
maža, o manomos manipuliacijos esamais jau atliktos,
tiesa, su Sigiū²⁶ susirašin ju mito klausimais, tasai irgi
m nuoširdžiai aiškintis, rodos, prab gom jau paliet -
me t mitologin s (funkcionuojan ios mitologijos) epo-
chos moral s klausim ... daug ia erdv sm stymui, bet
vargu ar ia – ir – dabar galima rasti penojam – reikia
pirmiausia folkloro studij , pvz., esu tikras, kad etinis
kodeksas dainose užf ksuotas ir sakralizuotas, lygiai –
ir ypa – kaip ir smulkiajame folklore – priminsiu, kad
druidai, savitos philosophios k r jai, j formulavo tra-
diciškai m sli pavidalu, lygiai taip pat aiškiai galima
atrasti ir moral. kodeks , ne mažiau tvirt ir nepalen-
kiam nei Hamurabio statymai. domi ir mane visad

ti oro paskirstymo sistem , imti vykdyti archeologiniai kasin jimai ir –
kaip tada manyta – atkastos pagoniškos šventyklos liekanos. šiandien
pagoniškos šventyklos teorija yra sulaukusi rimtos mokslin s kritikos.

²² Lot „vargas nugal tiesiems“.

²³ turimas omenyje komunist partijos veik jas ir istorikas juozas jur-
ginis (1909–1994), neig spagonišk šventykl egzistavim .

²⁴ turima omenyje etnolog , knyg apie mitologij autor pran
d undulien (1910–1991), savo veikaluose gausiai naudojus abejotin
faktin medžiag .

²⁵ turimas omenyje balt pseudoistorikas eslovas gedgaudas
(1909–1986), knygos *Mūsų praeities beieškant* (1972) autorius

²⁶ buv s beresnevi iaus bendramokslis universitete.

interesavusi lietuvi požiūrio savižudyb problema etc etc. Moral s pagrindas – labai aiškus – keršto ir atpildo valdovas – Perk nas - - - na, aš ia dar galiu apmesti kelis mano eventuali samprotavim kont rus, bet gal pernelyg padrikai jie kol kas gaunasi – o pagalvot šion pus n yra kur. Beje, d l Katedros (o Pranaše o Profete Justinai!)²⁷ – citata iš Ateisti . tenija N13²⁸: „Jei Britanijos šventyklos pastatytos gerai, pageidautina, kad jos iš velnio garbinimo viet tapt vietomis, kuriose garbinamas tikrasis Dievas; liaudis, matydama, jog jos šventykl negriauna, lengviau išsiskirs su savo širdies paklydimais ir, pamilus tikr j Diev , lengviau lankys tas vietas prie kuri jau pripratusi“ (Grigalius Didysis 601 m.). Šis principas seniai žinomas, bet dabar radau j aiškiai suformuluot ir pasirašyt . O gal ir ne viena Lietuvos bažny ia stovi ant pagoniškosios? O didysis archaiologios moksle! Kadangi jau prad jau ditirambus, prirašysiu dar vien : O nuostabūs „Žalgiri“! Pagirtas tu tarp archaiolog ir flopatr ir net Papers je aidi tavopergal s trimitai²⁹. Klijuojasi viskas mozaik . Noriu namo! O eina tik aštuntas m nuo... Visgi keistai ramus esu – ger ja prasme – nelie ia man s tas purvas aplink, tai ne poza, nes išties nesistengiu braukytis jo nuo bat – o tai geras ženklas, be to, keistas ir šiltas ne prastai ryškus Kažko Artumo jausmas, begal man padedantis. | | „LM“³⁰ – Traklio vertimas (Geda ia – Geda ten, pats Figaropersipl št). Gaila, taip ir neskaičiau Traklio originale, gr žus b tinai reiks – man rodos, Rilke tik sustojo Paribyje, o Traklis kaip anoj gravi roj kiek kyštel jo galv pro sferos skliaut , ir gr ž s mat kai k jau nebe-žmogaus akims... na, aš per daug tolstu nuo epistoliarinio žanro reikalavim , bet tegu tai Tave atpalaiduoja nuo kankinan i m ginim rašyt literat ros k rinius, o ne laiškus – pastarieji gi graž s tam tikru savo neatsakingumu, j aš ir laukiu, rašyk o ne užsiimin k psichastenijos mazochizmais (pats t moku ne blogiau), lauksiu, lik sveikas, s km s Tavo darbuose ir nes km se, gal simyl k Pavasario proga, rad s laisvo laiko? T vyn m s viena, bet moterys, bent kai kurios irgi iš Ten? (parašiau, pagalvojau, iš kur išdygotas klaustukas, nors ne, ne omenas?),

²⁷ turimas omenyje justinas marcinkevi ius (1930–2011), dramos *Katedra* autorius

²⁸ *Ateistiniai skaitiniai* (rus. *Атеистические чтения*) – ateistini tekst almanachas, rus kalba maskvoje leistas nuo 1966 m. publikacijos jame buvo skirtos aukštesnio intelektualinio lygio skaitytojams, tad jose buvo vengiama vulgariausi to meto ateistin s propagandos stereotip .

²⁹ veikiausiai nuoroda kauno „žalgiri“ klubo pergal prieš maskvos „c sk a“ 1985 m. vykusiamе ssRs krepšinio empionato finale.

³⁰ savaitraš io *Literatūra ir menas* santrumpa.

³¹ vok. „originalo kalba“.

³² beresnevi iui dar studij metais buvo itin svarb s vokie i rašytojai romantikai ir modernistai (Friedrich Hölderlin, 1770–1843 m.; ernst t. a. Hoffman, 1776–1822 m.; else Lasker-schüler, 1869–1945; Rainer maria Rilke, 1875–1926 m.; georg trakl, 1887–1914 m. ir kiti).

Vale –

Lietuv ir Tave dažnai menantis Gintaras, balandžio penkta.

[4] 1985 m. gegužės 13–16 d.

V. 13-16

Mielas Vyta!

Išlukšten s siuntinuk , pamaniau, kad manor koma cigaret prikimšta anašos – nes – nes – neiš jo patikt, kad turiu Trakl in Originalsprache³¹. Tas „LM“ lapas su Traklio vertimu iki to laiko jau gerokai apiplyšo – skaitau j bemaž kasdien³². D kui labai!!!

O k tik visai sutrikau – bakstel j s pirštu pirm pasitaikius Gedicht³³ radau savo jau anks iau parašyt fragment . Tik žinoma, išverst vokie i kalb . Dabar jau vartau atsargiau.

Traklis – labai didelis džiaugsmas.

Dar turiu James Joyce , atsiunt Rytis³⁴, kuris, sprendžiant iš laišk , auga valandom ir, rodos, vienintelis iš mano buvusi kursio k dar nemir . Tiesa, su Sigitu tebesit sia paš lusiai domi diskusija mith. temom. Kai kuriom iš j mažum l pam stau. Neblogai gaunas. (Palaiminta savikritikos charizma!) Skaitau Gabriel Mistral (Lot. Am. almanache, rus.)³⁵, netik tai nepatinka, turiu pasid j s S. Undset istor. roman ³⁶ ir Tavom giam Voini „Gyl“³⁷, o prieš akis dar visa laisva savait ! M nes pragul jau ligonin j (hepar³⁸). Whisky ir kiti malonumai eilin kart atidedami d l technini kli i . Skaudu.

Iš j s iš ligonin s, turiu atleidim iki IV. 17³⁹, ir dar kelias dienas taip prabimbinsiu. Ta proga pulke nesi-

³³ vok. „eil raštis“.

³⁴ buv s beresnevi iaus bendramokslis universitete.

³⁵ „Lotyn a merikos almanacho rus kalba“ santrumpa.

³⁶ veikiausiai beresnevi ius tuo metu skait norveg rašytojos sigrid undset istorinio romano *Ulavas, Auduno sūnus, iš Hestvikeno* rusišk vertim (Сигрид Унсет, *Улав, сын Аудуна из Хествикена, Художественная литература*, 1978, 584 p.).

³⁷ d l revoliucini ir anttklierikalini id j sovietinio režimo populiarintas airi rašytojos ethel voinich (1864–1960) romanas *Gyls* kaip adresato m gstamas minimas ironiškai. veikiausiai beresnevi ius skait rusišk vertim (Этель Войнич, *Овод, Мысль*, 1981, 269 p.).

³⁸ Lot „kepenys“.

³⁹ veikiausiai siv lusi klaida, laiško autoriui vietoje vi (birželio) m - nesio nurodžius iv (balandžio) m nes.

rodau, pašt t.p. neišeina nueit, Tavo laiško tad dar negavau.

Kažkod l jau ilg laiko tarp – toks melancholiškas tylus džiaugsmas – vyraujanti nuotaika.

Iračio karin aviacija „Migai“ bombardavo kažkok pers miest per 120km. nuom s Nachi evan s. Gal apsirikau, bet man rodos, b tent t rezultat ir maiau – Iranopus j, už kaln , vis par ar daugiau laiko kilo toks didelis tiršt juod d m stulpas, lyg degant padangoms. „Mig“ui iki sienos – 2 minut s skrydžio. Reik manyt, lak nai laikrodžius kiek paž sta ir pastarieji pernelyg nemeluoja. Matomumas tiesiog ne tik - tinas. Abu Araratai ne ar iau kaip 200-250 km. tiesia linija, o atrodo lyg ia pat.

Gal iau papasakot visoki pikantišk smulkmen , bet reikt kiauros siuvinio Gyvenimas yra gražus.

Gal kada gr šiu atostog . Nežinau dar nieko

Seku m s spaudoj m s lakštingaliaus Eduardo Mieželai io peizones. Veikia ne tik tinai bukinan iai. Seniai j reikia uždrausti statymu. Kaip ir moteris, kepen ligas ir blog al . Bet ne grafomanus. Rašyt yra neatimama žmogaus teis , ta proga pervirtau per pus savo absurdo apysakos (50 psl.) ir gal kada paskaitysiu (iš prigimties esu mizantropas). Ta proga ir pora verlibr :

melancholija

prašosi vadinama dama

glamžo žvaki atšvaitus dekoratyvinius

pretenzingus šeš lius tyliu – sako –

gali net b ti toliau bet tykiai –

atver ia už tave puslapius (sortes virgilians)

past m ja tave ar iau sienos (už kurios)

pati neap iuopiama kartais net guodžianti

už užgesinto degtuko

už kurio peties

šiltas lupas prie nuogos tavo širdies kartais

apsn dus ar išdykaudama iš nuobodulio

(žinoma nuobodu jai su tavim)

aštriais dantukais krimpsteli tiesiai širdin –

turb t niekas negali b ti ar iau nei

kraujo skonis tavo burnoje

---

⁴⁰ turimas omenyje Raimondas Kazlauskas, 1976–1981 m. studijav s vilniaus universiteto istorijos fakultete, 1981–1984 m. d stytojav svilniaus universitete, 1984 m. kg b nurodymu iš jo pašalintas

gatve nieko nesakan ia gatve o

vis dien

kalb damas šliauž gaidys nukirsta galva

marodieriai taip pat trauk si atatupsti

didel mis akimis

---

po kaklu paukštis – bet

džiaugsmas ar apatija – tegu...

tegu ir toliau mus lydi

plastmasini karoliuk srautas žemyn

ten viršuje ant tilto tur kl

tupi pasaulis

ar labai patiko? Koks froidsinkas išprot t iš malonumo

O dabar jau iuosi visai kvailai. Pas Trakl – antras fragmentas iš mano eil raš io. Tiksliau – atvirks iai. Kažkas ne taip.

(Atsiver iau v l kaip papud)

---

perver iau v l „LM“ publikacij , gal nety ia atminty strigo iš vertimo?

Ne, n ra.

Tai niekai, tikriausiai archetipin erdv , ar sapn ar astralini šizofrenik klub pašnekesi nuotrupos, bet dabar nykus vakaras, klaiku ir v l negal siu užmigti.

Kaip matai, už Trakl – d kui. Keista. Už demidrol atiduo iau pus savo cigare i pakelio. Nors ryte bus tik juokinga.

Žinai, kai gr šiu atostog , priversiu Tave pasiskaityt kelias mano peizones. Ry iui perskaitysiu visas, o Raimiui⁴⁰ – vien . Tik jis ir gal s suprasti mano absurdo apysak . O Edis⁴¹ tegu eina švilpt. Taip jam ir pasakyk. Tris m nesius nerašo.

O, Irma Lorens!...

⁴¹ edvardas iuld – v u istorijos fakulteto absolventas, beresneviaus draugas, poetas ir publicistas, tuo metu kauno politechnikos instituto filosofijos d stytojas

---
Poeto Sigito Gedos vertimo nekomentuosiu... Nors...
Kad ir pirmas eil raštis „Anif“. Štai kai kurios vietos:

versta:	pažodinis:	originale:
žuv dros, sklandan ios tamsiu dangumi	žuv dros, slystan ios viršum tamsaus dangaus	Möwen, gleitend über den dunklen Himmel
palaimint saik	teising , teis t saik	gerechtes Maß
leidies up s žali j delt	eini žemyn žali ja upe	gehst du den grünen Fluß hinab
gymis	veidas	Antlitz
r stus	griežtas	Gestrenge
varge, auksiniai mirties pagerbimai	vargas jums... etc.	Weh, ihr goldenen Schauer Des Todes,
rudens šakose	nuogose šakose	im kahlen Gezweig

gal aš ia kabin juosi prie smulkmen , nežinau, gal už „veid “ ištis gražiau skamba gymis, gal lietuviškai negalima rašyti „viršum tamsaus dangaus“. Bet kur tada patsai Traklis? – jis rašo rinkdamasis maksimaliai minimalias išraiškos priemones, apnuogindamas procesus ir aiškiai turi omeny „eiti“ upe, o ne „leisti“ etc. O gal ia nevyk lio grafomano pavydas. Pakaks.

---
buvau simyl j svien aborigen , turk t. y. (turkait , nes gan daili kaip vietiniais kriterijais). Ji irgi jau sp jo man s išsiklausin t, ar aš ved s etc. (rusiškai beveik nemoka, bet šnek jom s, kaip sako poetas, meil s kalba). Pasakiau, žinoma, kad išsiskyr s. Labai gail josi. Romanas art jo prie kulminacijos. Ta iau romane kaip romane. J pardav už 5000 rubli ir band avin kažkokiam vietiniui, kurio, žinoma, ji nenor ja. Jos tikslas buvo ištekt už kulturtr gerio⁴² (ruso). O k jau kalb t apie aukšt šviesiaplauk brit ... (manau, nesi toks ž - lus, kad apsimestum nenuvoki s, kas tas britas, neturintis 20 avin ir šalia to ir 5000). Bet ištekt jau už aborigeną kitaip palei me et b t užm t akmenimis. C'est la vie. R st s laikai, r stus kraštas...

O Londone!..

⁴² iš vok. „kulturträger“ („kult ros neš jas“).

⁴³ tur t b ti „tomnyj vzgliad“ (томный взгляд) – tradicinis rus kalbos „poetizmas“. Lietuviškai apytikriai „ilgesingas žvilgsnis“.

⁴⁴ „judan i “ balt simboli ir j semantikos klausimai beresnevi i

---
Gydžiausi meile vokiečiai. Jos vardas Irma Lorens... Tik pasiklausyk, kaip skamba. Dirba ligonin j. Vis laik palydžiu j originalia mimika ir darau dideles akis, kas, mano nuomone reiškia, kaip sako rus klaikas „tomitelnyj vzgliad“⁴³, ar k panašaus. Ji labai graži, arijetiško tipo, ištekt jus už vokie ią, ne daugiau 38–40 met . O Nuod me, tavo vardas – Irma Lorens...
Ji Man s jau bijo

---
v l mizantropijos priepudis:

---
tobuli negim m s k dikiai
s da rateliu požem mis
nesikalb dami pavarg iš anksto
lyg žmogus. Droviai
dainuoja neži r dami vienas kit

jei mes juos gal tume pamatyti
vaik akyse b t ašaros
vog iomis jie žvilg iot pro žol

---
kai pro duris tokias mažas puot
jo angelas
susig d pastat me taures atgal ant stalo

---
angelas nor jo kažk pasakyti
nervingai kr p ijo jo antakis r k
iš jo nieko netar s.
Buvome gyvi, ži r jome vienas kit

Kit kart gal jau atsi siu poem , dedikuota Jai, Irmai Lorens...

Baigsiu laišk , perži r jau eil raš ius savo. Klaikiai prasti, jei neting iau... tiek to, pasi siu, o vakar vakare, labai lijo ir žaibavo ⁴⁴, parašiau eil rašt ... Jai...

domino jau studijuojant v liau apm stym ir tyrim rezultatus jis išd st straipsnyje „baltišk simboli dinamika“, in: *Senovės baltų simboli*, v ilnius academia, 1992, p. 42–55; plg. iliustracij p. 43.

an: Irma Lorens

Sapnuoju tik Tave, o Irma Lorens
ir m lynas kaip Oderio^{1*} vanduo akis
ir rank Tavo švelni ... Pasikor s
gal siu, Irma, tik Tave užmiršt!
Ogal ateisiu ir tuomet tavogud, Irma Lorens...

Tave matau ir virpa leitenanto keliai
iš ilgesio svaigstu ir uodžiu or
kai Tu pro šal praplauki takeliais
Nachi evan s piev g le, Irma Lorens...

Sapnuoju tik Tave, o Irma Lorens –
ir ni r šalt vamzd pistoleto
n r man vilties – ir aš tyliu, gražuole,
kalnuos renkuosi kapui viet ....
Tu nieko nežinosi, Irma Lorens...!
Li d s poeta...

^{1*} VFR tekan ios up s kaip kad Mainas, Reinas yra labai užterštos ir nešvarios (iš laikraš i). Tod l rašiau Oder – Demokratin je Vokietijoje tekan i křištolinio skaidrumo Fluß⁴⁵.

Georg Trakl'is irgi tarnavo dwuchgodi niku⁴⁶ – dar prieš kar , 1913, tik kažkod l ne wzwodo⁴⁷ vadu, o pagal specialyb (kod l?) ir tuomet imdavo tik metams, po aukštosios, ir – ir – tarnavo Wienje (yra toks miestas)...

B k sveikas, nepasiduok vasaros demonams etc.

P.S. paklausk kokio vokiškai žinan io žmogaus kas tai yra ir koks kontekstas „Gang nach Emmaus“ – yra tokia Schmidt-Roff uff'o gravi ra, labai mane paveik . Ir dar: gal turi kok namuose ištis vokie i poezijos sand l ? Tad jei yra dublet , paži r k man Lasker-Schüler – pradžiai. Ar bent jubiliejin Hölderlino rinkinuk , b t geriau marokeno viršeliais. Vale.

Gintaras

[5] 1985 m. birželio pradžia

Sveiki, kurvos!^{1*}

kaip patys suprantate, kurvos (žr. išnaš nr. 1*) – tai j s (principialiai iš mažosios raid s) – vyta su edžiu, pastarasis – ypa . Tikiuosi, žagsite kas minut ir negalit n atsigert kaip žmon s, kas mane kiek paguodžia.

⁴⁵ vok. „up“.

⁴⁶ Rus „dvimetis“, bebaigiantis karo tarnyb .

⁴⁷ Rus „b rio“.

⁴⁸ Rus „viduriai“.

⁴⁹ Lot *genus* („r šis“); rus *soldaty* („kareiviai“).

⁵⁰ itin nuoding vidurio Ryt ir šiaur s afrikos gyva i r šis

Kad jus kur negrai, kad jus nutrenkt senasis lietuvi dievas Kecalkoatlis, kitaip – Kalvis Kalvaitis, kad jums s žin sutraukt vidurius (wnutrennosti⁴⁸) ir kitus organus, kad j s kavos negertum t vis par , kad j s išvažiuotum t Azerbaidžiano Socialistin Taryb Respublik avims š ko pjauti, tuo pa iu sveikinu vyta su gimimo diena, kad žags tum kiau r biržel , t.y., vasaros pradži , kad jums abiems viskis sur gt , kad edis cigare i negaut nusipirkt, kad užuot pliurp s al Naruty parašyt laišk vargšui tremtiniui, o vytaui a i už Trakl , bet kur tas pažad tas laiškas, kurio kas dien teiraujuos pradedan io jau išprot t paštininko, kad j s žinotum t, kaip man dabar reik jo lietuvišk žodži etc. (susig skit, o artimo meil s šaukliai!), kad jums tekt prie +50°C tup ti dykrose kiau r as dienas ir ganyti gyvuliukus genus soldaty⁴⁹, giurzas⁵⁰, falangas ir skorpionus, kad j s vokiškai niekada neišmoktum te, kad j s ateizmo muziej pereitum te dirbti, kad jus abu kontrol autobuse sugaut , negi nesuprantat – tikriausiai nesuprantat – kad man ia klaukia paramos reikia, o gal – taip ir yra, žinoma – tingit, nu ir, žinoma, velniams aš jums reikalingas.

O rašau ne d l to, kad tik iaus atsakymo – jo ir nereikia, pagaliau vien d l to, kad išvažiuoju manevrus Kaukazas 85, kuriuos steb s imperialist atstovai, ir kur bus šaudoma koviniais sviediniais (sudie, sudie, kad jus s žin užgraužt prie) , o jei liksiu pusgyvis, likusi vasar šersiu skorpionus kaln stovykloje, ir eikit j s abu kavos gerti, kad užspringtum t, mane prisimin !

Negalvokit, kad ia žaidžiu vaik žaidimus. Irano ekspansionistai žvangina ginklais, oro erdv s pažeidimai, numuštas pers l ktuvas, sienos per jimai, susišaudymai etc., o man si lo (brangsta mano kailis, pagundos did ja ir sunkios jos, žv riškai sunkios) važiuot Vokietij kariniu vert ju – darbas VDR, VFR, Austrijoj, kovin se pasiuntinyb se, darbas – vien vertimai, miela širdžiai deutsch⁵¹, 2 kareiviai adjutantai – „denš ick“ ai⁵², alga – maudykis Müncheno aluj ir pirkis gražias ir spalvotas moteris, karjera, „tikras gyvenimas“, etc etc, žinoma, reikia tik vieno (viskas paprasta, kaip visuomet, daktare Faustai!) – tik parašo – pasilikti 25 metams Tarybin je Armijoje... Aš labai silpnas vyras – t labai gerai pajutau, pagund graužiamas. Ir šiuo momentu – kaip ty ia – n vieno laiško, n vieno sustiprinan io žodžio, laim , T vai yra ir Rytis.

Bet jei neišlaikysiu ir sekant laišk po m nesio gausite iš Berlyno, kimšte prikimšt mano nuotrauk (ein braves Off zier in Unter den Linden Straße⁵³),

⁵¹ vok. „vokie i kalba“.

⁵² Rus „dieninis“ – karininkui pavaldus ellinis, parankinis

⁵³ vok. „narsus karininkas u nter den Linden gatv je“. u nter den Linden (liet „po liepomis“) – žymus bulvaras berlyno centre, besit siantis nuo berlyno karališk j r m iki branderburgo vart .

tai bus ir tamst kalt . Kunigaikštis labai gerai žino silpniausias vietas ir jas smogia,

,
54, imu pamilt ne tik deutsch, bet ir

55, retkar iais sapnuoju rusiškai (cha cha!) ir išvis netoli pizdec sferos, atostogos už j r mari – ir velniam aš visk ia rašau?

gal tik d l to, kad pasaky iau – eikit j s abu švilpt ir nereikia man j s laišk etc.

Esu labai piktas, blogos nuotaikos, užpistas tiesiogine prasme, bet tai neturi reikšm s.

Kivragas – Berlynas – Viena G.

1* recenz.

[6] 1985 m. liepos 6–7 d.

Salve!

Atmosfera šauni ir remarkiška – š vaikin išties reikia gerbti (synchroniškumas? – tarp etwa⁵⁶ 20 knyg m s barake – 4 Remarque knygut s ir visi nepasidalina) laiko laimei daug – t.y. nuo 15⁰⁰ joki užsi mim tik saviruoša etc o apskritai šis lageris nepaisant kai kuri Stutthoffišk ⁵⁷ bruož primena pionieri stovykl sugerdamas vis šios instancijos absurd + dar ir dar bet tai tik domiau vita est magistra vitae⁵⁸ o jei patapsiu leitenantu manau nebus jau taip baisu šiaip joki ypatingesni vyki paš lusiai tr ksta kavos nors (beje dabar Rytis kuris tupi ant gult prie man s murma kad mes tuoj b sim tams s kaip šimtas r si (originalsprache: c) taigi nedidelis pavojus be abejo yra) turiu du maišiukus instant caffee ir rytoj – mano gimimo dien beje – pasidarysim maž švent – išsivirsim ant kavos trims – aš Sigis Rytis⁵⁹ nes kitaip prasid s spazmos gal kur sekmadien pavyks kelionoms dienoms valandoms išvažiuoti Vilni o paleis

⁵⁴ Rus „gerai žinodamas, kad puolamasis n nem gins išsisukti nuo sm go ir geidulingai šypsodamasis parpuls veidu žemyn“.

⁵⁵ Rus „didi ir galinga rus kalba“ – citata iš ivano turgenevo prozinio eil raš io „Rus kalba“ (1882), sovietme iu pla lai naudota aukštinant rus kalb .

⁵⁶ vok. „apie“.

⁵⁷ turima omenyje Stuthofo (g dansko apylink se) koncentracijos stovykla, kurioje kal jo gausus b rys Lietuvos asmenybi , tarp j balys sruoga ir kun. stasys yla, paraš atsiminimus.

⁵⁸ Lot „gyvenimas yra gyvenimo mokytojas“ – perkurtas cicerono posakis „historia est magistra vitae“ (lot „istorija yra gyvenimo mokytoja“).

⁵⁹ minimi bendramoksliai netarnavo sovietin je armijoje drauge su beresnevi iumi – tai humoristinis vaizduot s žaismas.

tik ~ rugpj io 17 bet gal kaip nors miškuose klaikiai daug gryb m lyni ir šiaip visko tik kartais užplaukia ar tai piktumas ar tai melancholija ir m ginu šnek tis su Sophia tai šaunu bet rytais reikia keltis 6 valand pa iam ir žygiuoti ir dainuoti absurd šlovinan ias daineles pa iam ir šaudyt pa iam ir t. t. o Sophia tom akimirkom tolakai bet visgi ne sižeidžia skaitau Novall (Ein großes Dank⁶⁰) – tik šitokiom s lygom galima suvokti tikr kiekvienos eilut s skon ir kain – kai prigul s tesp ji perskaityt tris eilutes o tave jau šaukia rikiuotis kunigaikš io varpas bet tos eilut s puikiai pakrauna ir suteikia j g toms kelioms sekan ions valandoms parašyk tur damas laiko ir gali permesti mano Gedicht – manau hast Du schon begonen Deutsch lernen⁶¹. Vale!

Gintaras
liepos 7

An Sophia⁶²

Oh liebe Sophia in Ewigkeit
Vor Dir ich kniete seit dem Jahren
Vor Dir verschwindet rasch der Zeit
Der schwere hast unglücklichen Verfahren

Oh meine sü es Brant, die Au erwählte
Von allen Frauen, deren dunkle Geist
Gebähret bald die Tartarische Kälte
Und in den Ewigen Verderben reist

Du machst mich einsam, macht mir frei –
Jetzt kann ich mir der sü es Tod Jenie en
Ich habe endlich Hoffnung – und dabei
Es ist ein Wesen, der die schwarzen Bissen

Der Weltschmerzes heilen und erleichtern kann
Dein Name, Sophia, mir ist ein Panazäa
Ein Rettungsschiff, ein Freiheits Kahn
Mit dem ich kann entgehen Griffen Gea's

⁶⁰ vok. „didelis a i“.

⁶¹ vok. „tu jau prad jai mokyti vokiškai“.

⁶² o riginale gausu gramatikos klaid , jį pateikiamas netaisant ir klaid atskirai nežymint pažodinis vertimas „Sofijai //o mieloji sofija per amžius/a škl pau prieš tave met metus/tavo akivaizdoje laikas greitai nyksta / sunki nelaiming vyksm našta //o mano saldžioji nuotaka [sužieduotinė], išslinktoji /išvis moter , kuri tamsi dvasia /g reit gimdo tartaro šalt /ir traukia pragaišt //tu darai mane vieniš , darai laisv /d abar galiu m gautis saldži ja mirtimi /pagaliau turiu vilt – ir kartu /tai esyb , kuri juodus kandimus //pasaulinio selvarto gali išgydyti ir palengvinti /tavo vardas, sofija, man yra panac ja /g elb jimosi laivas, laisv sluotas /su kuriuo galiu istr kti išg jos gniaužt “ (iš vokie i kalbos vert antanas gailius).

[7] 1986 m. vasario 2 d.

Sveikas!

Dar šimtas septyniasdešimt viena diena.

Labai nyku.

Vos atvažiuavau keturiom parom išvažiuoju laukus, šaudyti ir t.t. Klaikus šaltis, praktiškai be miego. Penkt par gavau išsimiegoti šešias valandas, o vakar – v l darbas kiaur nakt . O ryt ar poryt išvažiuojame manevrus.

Nyku. Matyt, d l to ir negeriu. Visgi, matyt, alkoholis man – tik džiaugsmo palydovas. Kad ir melancholijos džiaugsmo, bet pats žinai, koks tai stiprus ir tikras jausmas.

N ra, niekur n ra tylaus kampo. Ar sivaizduoji, kaip tai baisu? Mano urvely kasdien geria ir klaikiai garsiai pliuropia beveidžiai pilki siluetai. Prie šono guli Stefan George ir Kantas, o kas iš to? negaliu susikaupt n akimirkai. Šiandien sekmadienis, turiu pus laisvos dienos, bet tik d l to, kad nakt dirbau.

Tuš ia aplink. Labai skaudžiai tuš ia. Sieloje labai daug ko, bet viskas tas „kas“ taip storai vyniotas miglos vat , kad viduj tik balti r ko gumulai, gal tai, duok Dieve, tik kai kuri duži vertybi vyniojimas apsaugin sluoksn . Tik ar pasiseks v liau jas išvynioti?

Sunku, Vytai, ned l t f zini sunkum . Jie nebais s ir lengvai juos pakeliu. Baisiai sunku, nes n ra tylos ir vienumos galimyb s. Ir žinai žmogus, kad taip bus ir toliau, ir ir... ir labai klaiku, Klaiku, nes taip iki ašar norisi dirbti t , k aš galiu, atsiversti, nam ar bibliotekos tyloj atsiversti kok Eliad s ar Kasirerio tomel trokštu taip, kaip šilumos per tas žvaigžd tas turkiškas naktis laukuose.

Prad jau aimanuoti. Na, nieko, laikas eina. R kau

sutaupyti „Kasty io“ pakel . Milin s kišen j dar m tosi troleibuso talonas.

Neturiu k rašyt, norisi tik virkauti. N šnekos apie koki eil raš i rašym . Tuš ia, gyvuliškai tuš ia, ir gerai.

Po valandos baigiasi mano laisvalaikis ir v l einu pulk .

Tiesa, iš to nykumo miau dirbti kaip tikras leitenantas, t.y. s žiningai atlieku savo pareigas, atrodo, kuopos vadas, kombatas⁶³ ir kiti pritrękti mano atsivertimo. Žadu ir toliau tarnauti kaip tikras vyras. Vien iš nevilties, nes labai baisu, labai baisu, kažkokia id ja f x – nuolatinis nerimas iš už nugaros, baim , idiotiška ir neatsakinga, kaip pasakyt Edis, baim nesulaukti tos tarnybos pabaigos, – patik k, bijau beprasmiškos mirties, baim prarasti vilt , baim d l to, kad blogai gyvenau ir d l to, kad bijau, kad kitaip gyventi nesugeb siu. O gal... gal armija man reikalinga tam, kad išmok iau naujai vertinti, ne, ne naujai, bet nepalyginamai labiau vertinti Tyl , Išminties ieškojim – atleisk už gražius sugalvotus žodžius, bet kitaip sunkiai pasakysi... O, kad tai gal t tapti mano modus vivendi, tuo labiau, kad per atostogas ypa aiškiai pama iau, prie ko veda alkoholis ir kr vos draug . Ir draugi . Neturiu valios buitiniuose dalykuose, tad ar ne geriau b t gr žus labai apriboti pernelyg prasiplytus paž stam rat ir užsidaryti. Ar tai išeitis?

Pats žinau, kad ne.

Aš puikiai žinau ir tai, kad turi pakankamai sav problem , ir buitini , ir metaf zini . Bet man reikia kam nors išplepti, jau sisi bavovisaj ga. Eisiu pulk .

Parašyk, jei gal si.
vasario 2, Kivragas
Gintaras

⁶³ kombatas – bataliono vadas.

gintaro beresnevi iaus 1985 m. birželio pradžios laiško pašto ženklai ir spaudas

[8] 1986 m. vasario 23 d.

Sveikas, Vytai!

žinai, visos žinios, laiškai iš Lietuvos, o ir mano paties – vientisas skund ir aiman srautas. kažkas, rodos, vyksta, tokio sunkaus, bukinančio.. Panašios nuotaikos. D kui Tau už ger laišk . Kad tik taip būtų išties... gal ir yra taip...

Dabar vasario 23. Aš atsakingas kuopoj, tai kažkas baisaus, ganyti tuos trisdešimt kelis karaliaus zuikius. Bet niekai, žinoma. Buvo manevrai, kažkas klaikaus, šaltis, nemiga, na, jie jau pra jo Dabar v l daug maž normalus laikotarpis. T. y. apie devint vakaro gr žtu. Laukiu laišk . Laikas eina baisiai baisiai l tai. Dar 150 dien iki sakymo Nežinau, kaip trumpinti t laik . Penki m nesiai – labai daug Pavargau, atbukau, energijos jokios. Tiesa, viduje, giliai, yra kažkas, kas palaiko ir neleidžia subyr ti, žlugti, kažkas labai empiriško ir realaus. Tai, turb t, daug

Vakar buvo klaikus nug rimas. Dalyvavau irgi. Kai nusipyliu, man pasakojo Dalius, miau, žinoma, sakyti kalbas, tik, laimei, vokiškai. Po to smigau, po pusvalandžio staiga pabudau, bedžiau pirštu vien tok vyr. leit. ir vampyro balsiuku supranašavau: zawtra nastupit denj i ty pomrioš⁶⁴. Tas išsigando Aš miau toliau miegot. Šiandien tam veik jui dviem minut m sustojo širdis, nekv pavo ir t. t. Dar – mas Laimei, šalia buvo besigaudan i žmonei ir sp jopadaryti jam širdies masaž , dirbtin kv pavim ir pan. Taigi, jis, d kui Dievui, gyvas, bet man s jau bijo ir, regis, smarkiai. O kad aš „koldun“⁶⁵ visiems buvo seniai aišku, dabar, kai galutinai patvirtinau savo reputacij , kažkaip ir nebevadina. Labai smagu. Toliau žadu negerti. Praktiškai ir neg - riau. ligi šio laiko.

Tai šitaip.

ia jau pavasaris, ir šiandien pulko rikiuot – be milini , su švarkais. Ruošiasi sprogti visi keturi Kivrago medikai.

Vytai, vienam tokiam leitenantui už baisiai ger bu d jim prieš pulkorikiuot pareišk pad k . Tai niekai, nieko keisto. Ta iau reikalas tame, kad tas leitenantas – tai aš. Va. Rašiau praeitam laiške, kad iš nevilties ir klaikybės miau rimtai tarnauti, t. y., pagal savo galimybes. Žinai, gal ia galima rasti koki laikin išeit – turiu omeny savo pareig kesariui atlikim . Manau, didel dalis Tavo r pes i ir li desio – d l nesutvarkyto praktinio gyvenimo, turiu omeny darb , reikt j

⁶⁴ Rus „rytoj ateis diena ir tu pasimirsi“.

⁶⁵ Rus „burtininkas“.

⁶⁶ politinis vadovas s s R s armijoje (rus. заместитель по политической части).

⁶⁷ Rus „aliarm“.

susirasti, nelabai renkantis netgi. Žinau, kad ieškojai jo ir tebeieškai, ir be to, ko aš ia puoliau patarinti? Sunkios Tavo problemos. Bet pasistenk mažiau kreipt jas d mesio Galb t, juokingas patarimas. Ta iau aš gyvenu b tent taip.

Rezultate – bataliono zampolitas⁶⁶ supergyveno, kad man liko tik 5 m n., kitaip m gint mane priimti kandidatu partij . Sako pakeit savo nuomon apie mane, labai smarkiai ir t. t. Kuopos vadas irgi – kol kas – manim patenkintas.

Topasekm : Kanto perskai iau tik kok 40 psl., ir atbukau smarkiai smarkiai.

Nepyk, Tau tikriausiai ne domu visi tie mano smulkmeniški pasakojimai. Deja, nieko daugiau n r mano galvoj, nieko daugiau, išskyrus Vilt ir paš lus f zin tikro, savo darbo poreik . Neišnyks jis, tikrai tikrai. Tik pragyventi tuos penkis m nesius.

Nekreipk d mesio draugus, kurie ima nusigr žin ti. Tai j reikalas. Žmon s yra žmon s. Aš pats turiu draug – paž stam dešimt kart mažiau, nei Tamsta, bet dabar aiškiai jau iu, kad j per daug ir kad reikia tegu ir skausmingai, bet apriboti j skai i .

(Beje, siaubingai nesirašo, turb t, d l to, kad atrofuo jasi viskas, kas tik gali. Gal ir gerai.)

B k tvirtas. Mažiau autoref eksij . M s klaidos, žinoma, realios. Ta iau jei norime eiti pirmyn, reikia atleisti sau. Bent lygtinai. Kitaip su tavim siveksim saviplakos rat ... ar aš neteisus? klaidas reikia taisyti, bet jos taisomos, man rodos, einant pirmyn, o ne mazo chistiškai s dint prieš veidrod . S km s. G.

[9] 1986 m. gegužės 8 d.

Labas, Vytai!

d kui už laišk . Kaip visuomet, ni r s violetiniai, rudi, juodi tonai. Po Tamstos laišk krentu pesimizmo kemsyn , bent jau viena koja, ir reikia nemaž pastang , kol atsistatau toje leitenantiškoje ataraksijoje nuo žodžio pochui.

Kas link mano tarnybos. Dokumentus pasiunt jau vyr. leitenantui. Vadinasi, kažkas tokio iš man s gavo si per du metus.

Esu pavarg s – pra jusios 10 dien atneš eilin nemigos ir trevog ⁶⁷ porcij . Bet tai niekai, viskas niekai. Atbukau ir sukvail jau. Su noru einu darb !!! Ir... visai nesinori gr žti namo, nes ia laukia Kantas, krentantis iš rank po antro sakinio ir ži r jimas lubas protabako d m tumul , bemintis ži r jimas. Retkariais b nu girtas, tuomet geriau – nereikia ži r t lubas, niekonereikia, gri nu miegot. Dalius sak , kartais

staugiu. Gerai. Nereikia refleksij, reikia gyvent. Velnio pvisk. Smagu yra t kštis veidu realyb s bal. Cin Ši Chuanis⁶⁸ to pramok kin pilosopus. Labai graž s burbuliukai kyla.

Savo gimtadieniui pirkiau avin ir bent trisdešimt litr vyno. Ir a os kiek.

Gal susikaupsiu gr ž s, gal susitvarkysiu. Vien esu sau prisiek s – keine Frauen⁶⁹.

domu, ar Tamstos nekankina seksualinis badas? Laikas b t. Darbo negauni, tikriausiai nuobodu. Kitokios išeities iš pad ties be išeities tikriausiai n r: cherchez la femme⁷⁰ [!].

Beje, b k pasveikintas su gimimo diena. Va – do vanaju viskio butel:

Ar labai smagu? Na, o iš ties pasveikinsiu po keli m nesi. Kada – nežinau. Nesimu pranašaut kafkišk labirint s lygomis.

⁶⁸ turimas omenyje pirmasis kinijos imperatorius cin ši Huangdi (259–210 m. pr. kr.), degin s knygas, uždraud s visus filosofinius mokymus ir mokyklas, išskyrus legalizm, vengus etini ir socialini klausim, pabr žus valstybin s galios telkimo svarb.

⁶⁹ vok. „joki moter“.

⁷⁰ pranc. „ieškok moters“.

Labai sunkiai rašau laiškus. Guli bent penki – vai-riems asmenims – prad ti ir nebaigti: N r j g, min i ir noro. Tiesa, gauti laiškus kažkod l norisi.

Kartais nety iaužklystapus tinos mintys, užsirašin ju. Gal pravers manomitologin sestudijose. Manau, tikiuo-si, kad galiu daug k ia nuveikti. Esu sitikin s, kad b -tent ia manovieta. Tik grei iau namo, priesavoknyg ...

D kui, kad mane dar pameni, kad laikai man šaunias knygeles, tai vis smagiau...

Tave irgi kartais prisimenu.

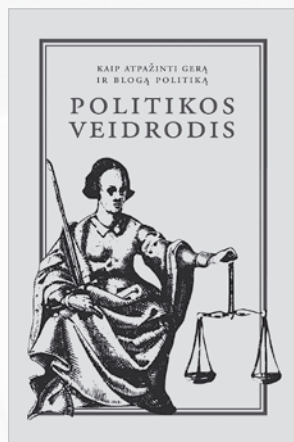
Na, b k sveikas. Gal ateis laikas, kai susitiksim.

Sugrubau, tiesa, etc. Bet siela verkia dažnai dažnai ir realiom ašarom.

Niekai viskas.

G. VI.8

Kivragas

POLITIKOS VEIDRODIS

Kaip atpažinti gerą ir blogą politiką

Šioje knygoje skelbiamas 1666 m. tuometinio Rietavo klebono Joakimo Skirmanto išspausdintas *Politikos veidrodis*, kuriame dėstoma katalikiška valstybės racija – teorija, atskleidžianti teisingus ir klaidingus valstybės kūrimo arba griovimo principus. Tai stipriausias antimakiavelistinis tekstas, paskelbtas Abiejų Tautų Respublikoje. Jį palydi istorinis ir politologinis įvadas bei komentarai, padedantys geriau suprasti ir patį XVII a. tekstą, ir jo at(si)radimo aplinkybes.

Machiavellio vardas tapo suktos ir negarbingos politikos sinonimu. Antra vertus, jo vardas siejasi su modernaus politinio mąstymo užgimimu. Ši kukli knygelė liudija, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje politikai mąstė ir diskutavo europinėmis kategorijomis. Akivaizdu, kad vieniems atrodė, jog „makiavelizmas“ yra tikroji politikos forma, kiti priešinosi šiai minčiai, skelbdami moralios ir orios politikos idealą. Šimtmečiai prabėgo, bet diskusija iš esmės tebėra aktuali. Skaitytojui siūlomas senovinis leidinys yra daugiau negu XVII a. raštijos paminklas. Kai kurie jo argumentai prieš vadinamąją makiavelinę politiką suskamba netikėtai aktualiai ir provokuojamai – ar šiandien politikoje mes galime mąstyti iš krikščioniškos, etiškai įpareigojančios perspektyvos, ar viską turi užgožti dažniausiai savanaudiškas pragmatizmas?

Vytautas Ališauskas

„au Ro Ro s“ šeš Lyje

šimtas Rusijos revoliucijos met

Nerijus Šepetys

Šis pasakojimas¹ yra apie *bolševikus* ir *komunizm*, t. y. apie dalykus, kurie pavadinime nepaminėti. Antroje dalyko pusėje juos palikau sėdintis, taip signalizuodamas dažnoms (europieji, vakarieji) suvokimo būdams, kai bolševizmas pražūtimas, suvedamas į tai, kas istoriškai ar geografiškai stabilu ir (at)pažįstama: (ko gero ti, juk –) Rytai, Azija, o dažniausiai Rusija. Mes pernelyg daug, dažnai ir ilgai tai, kas pastarj šimtmetyje vyko ir vyksta Rytus nuo mūsų, suvokiame kaip (ir vadiname) tiesiog *Rusija*. Bolševikų perversmas ir valdžia buvusi Rusijos revoliucija, sovietų valdžia ir tvarka – rusiška despotija ir bardakas. Einant toliau: komunistinis sigalėjimas pasaulyje buvęs mongoliškas imperializmas, o žmoningumas, priespauda ir naikinimas – azijietiški žiaurumai.

Tad verta pamąstyti kuo nuosekliau ištraukti iš intelektualinio šešiolimo bolševizmo projektą ir sugrąžinti jame jo unikali istorinė vieta ir kryptis. Tai darysiu penkiakampiškai. Pirma, pamąstysiu pagrįsti kaip vardinti patį kalbą jimo apie bolševizmą sunkumais, kai susiduriama su pamatiniu užkalbėjimu, šešiolimui, iškreipimu. Antra, atsigręšiu šiuo bolševikų revoliucijos vykimu ir kilmę, ištraukdamas iš Pandoros skrynelės Leniną. Trečia, pateiksiu keletą ištokylančių minčių apie sovietų valdžios esmę ir jos transformacijas. Ketvirta, pamąstysiu iš savo varpinės suformuluoti komunistinio žmogaus užvaldymoklausimą. Galiausiai, penkta, baigsiu tuo, kuo ir pradėjau pavadinimą, – „Aurora“.

žodis ir tikrovė VS.
Fikcija ir dialektika

Daikto pažinimui labai svarbu atspėti vardą: tiksliai pavadinti, tinkamai apibrėžti, pavaizdžiai nusakyti. Bolševizmas tokiam pažinimui – ypač atsparus. Pirmiausia išskylanti kliūtis – daugiavardystis. Kaip vadinama pati ideologija: marksizmas-leninizmas ar leni-

nizmas, bolševizmas, o gal stalinizmas, ar tai vienas ir tas pats? Kieno buvo tai valdžia: bolševikų, komunistų, o gal tiesiog sovietų, ar vis dėlto tarybų? Kokia tai buvo valstybė: socialistinė ar komunistinė, imperija ar despotija? Ir tai ne tik objektyvi, dėl tikrovės sudėtingumo kylanti, ir net ne subjektyvi, nuo ideologijos priklausanti problema, o *dialektinė*: bolševizmas pats pirmapradiškai suvelia visus daikto ir vardo santykius, taip pat ir tarp savo vardo ir savęs kaip daikto.

Paprastas pavyzdys – savivardis. Vladimiras Iljuius-Leninas savo vadovaujamai frakcijai Rusijos socialdemokratų darbininkų partijoje dar 1903 m. pavadino bolševikais (ji kaip atskira partija, su (b) skliaustuose iki 1952 m., sukurta tik 1917 m.). „Bolševikai“ lietuviškai reiškia „daugumiečiai“, taip kurį laiką tam tikroje lietuviškoje spaudoje jie ir buvo vadinami. Tačiau tai – pirmapradiškai melagingas savivardis. Lenino šalininkai ir Rusijos socialdemokratų darbininkų partijoje, ir vis pasaulio socialistų Internacionale iki pat atėjimo valdžiai visada buvo mažuma, dažnai labai aiški, o kartais – tiesiog nykstantai menka (vienas Leninas prieš visus). Gal tik išskyrus tą kartą, kai turėjo daugumą ir iškart tuo vardu pasivadino (tada buvo sprendžiamas klausimas dėl nacionalinių partinių struktūrų, pirmiausia žydų ir gruzinų, autonomijos, prieš kurią jie pasisakė); taip jie sukūrė fiktyvią „bolševikų“ ir „menševikų“ perskyrą, kuri galiausiai ir sitvirtino kalbą jime ir suvokime, paį socialdemokratų (tikrųjų ir lenininių) savivokę. Labai svarbu, kad iš tikrųjų Leninas ir siekė, stengėsi būti mažuma, eiti prieš srovę, sakyti dalykus, kurių niekas nesako. Pavyzdžiui, 1917 m. balandžio 3/17 d. atvykęs Petrogradą iš Šveicarijos poilgių kelionis traukiniu per pusę Europos, jis rėžė kalbą burių šalininkams, kuri užbaigė žodžiais: „Draugai, Jūs klystate pasitikdami vyriausybe. Jei taip yra iš tiesų, mūsų keliai išsiskiria. Aš ir toliau esu linkęs išlikti mažumoje“². Mažumoje ne tik partijoje, bet kartais ir

¹ Šis tekstas parengtas pagal paskaitą, kuri parengta ir skaityta 2017 m. Thomo Manno XXI tarptautiname vasaros festivalyje Niudoje, kurio programa, jau ketvirtą sykį skirta pirmajam pasauliniam karui apmąstyti, buvo pavadinta „Pandoros skrynelė“. Festivalio organizatoriams maloniai leidus, *NŽA* skaitytojams siūlo paskaitos tekstą, kuris pasirodys šio festivalio medžiagų kitais metais skelbiamuose *Ni-*

dos sąsiuvinuose.

² Tai ir toliau Lenino ir kitų to meto veikėjų citatos imamos ne tiesiogiai iš pirmosios šaltinio, bet iš jais besinaudojančių dviejų pavyzdinių istorinių studijų: Hélène Carrère d'Encausse, *Lenin*, München: Piper, 2000 (orig. 1998); Catherine Merridale, *Lenins Zug: Die Reise in die Revolution*, Frankfurt a. M.: S. Fischer, 2017 (orig. 2016).

frakcijoje: už jo tada pasiūlytas tezes, vėliau sutrumpintas iki Balandžio tezių, visos partijos CK biuras ir Petrogrado partijos komitetas nebalsavo.

Taigi pakartokime: ir objektyviai, ir subjektyviai Leninobolševikai iki pat valdžios paimimo buvo mažuma. Ir vis tiek jie ir vadinosi, ir buvo bolševikai. Kodėl? O todėl, kad tiesa ir tikrovė yra svarbi. Svarbi yra valia ir jos steigiamą galimybę, kuri reikia realizuoti. Svarbu teigti, kad yra kitaip, nei visi regį esant ar visiems atrodo. Kitaip tariant, faktacija pirmapradiškai svarbesnė už patiriamą ar atpažįstamą tikrovę: reikia stengtis jas nuolat sukeisti vietomis. Būtent dėl esminio melagingumo, daikto ir vardo santykio iškreipimo dažnai neverčiame bolševizmo esmę išsakanieji žodžiai: *soviet valdžia*, ne *taryba*, nes tarimasis ar demokratiškas atstovavimas yra paskutinis dalykas, kurio ten galima ieškoti. Tas pat galioja ir bet kurioms kitoms sėvokoms: *kolchozai*, *perestrojka*, ... *g bista*: kiek gi jomis dengiama tikrovė pasižymi kiškumu, tvarka, saugumu... Prisimenant George'o Orwello romaną *1984-iejį*: Taikos ministerija užsiima nuolatine karobklės palaikymu, Meilės – kankinimais ir persekiojimais, Teisingumo – nebaudžiamu smurtu. Bolševikai visada yra mažumos jėga, o juos vardijant, pravartu pasitelkti ir kitus – komunistus, leninizmą, stalinizmą, soviet – vardus: visus, kuriuos jie patys kada nors yra nešioję ir jais vadinsis.

Bet kuriuo atveju, norint pažinti bolševizmą, reikia mokytis apie jį kalbėti, kitaip jis pats užkalbės mums dant, primsės sėvokas ir pasitrauks nuo pažinimo šešėly. Toki pavyzdžiai – apstu.

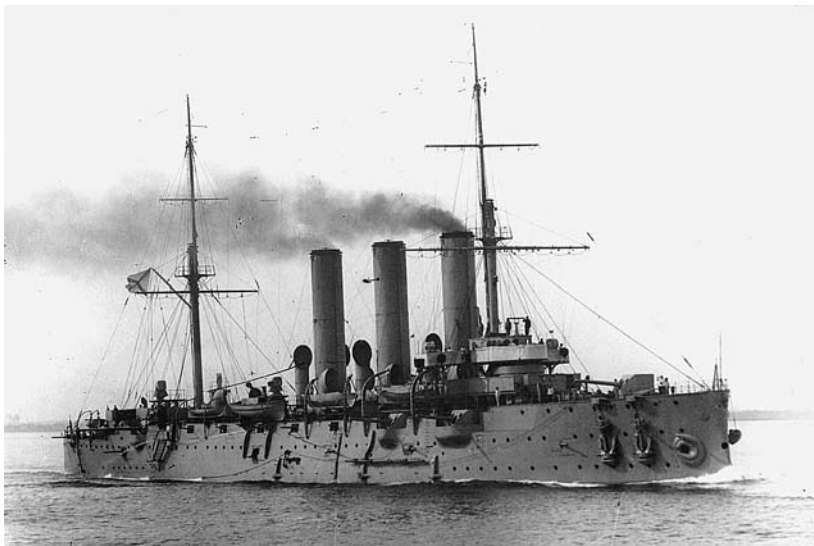
Čia apsiribosiu vienu, kur nurodo jau šios paskaitos pavadinimas – „Auroros“. Oficialiame bolševikų pasakojime apie jį atsimenama valdžios starto linij brūkšnia kreiserio „Aurora“ šėvis, esdavęs startą Žiemos rėm šturmui. Tai vaizdžiai perteikta pasauliui apie didingą vykė paliudijusio Johno Reedo knyga *Ten Days that Shook the World* (1919), išmėningai ekranizuota Sergejaus Eizenšteino (

1928). Trumpai aptariam epizodė vykio vietoje reziumuojama iki šiol išlikusi 1939 m. Nevos krantinėje pakabinta lentelė: „1917 m. spalio 25 (lapkričio 7) d. priešais šėviet prišvartuotas kreiseris „Aurora“ savo patrankė, nukreiptė Žiemos rėmus, salve paskelbė spalio 25 d. prasidėjus naujė er – Didžiosios socialistinės revoliucijos er“.

Kė gi daryti, susidėrus su tokia klastote? Paprastai tie, kurie nori nepasiduoti ofėcialiam pasakojimui ir byloti tiesė, griebiasi faktė kalbos. Es jėki kovini

sviedini „Auroroje“ nebuvo, iki Žiemos rėm jos salves negalėjusios pasiekti, o ir apskritai jėki šėvis, net tušė, prieš šturmė neiššauta. Tai iau visi, kurie ginėjasi dėl laivo, šėvis, rėm, šturmo ir kitė faktė, niekaip nenulaužia bolševikinio pasakojimo, kuris yra *ne apie tai*. Bolševikinis pasakojimas visada, taigi ir šiuo atveju, yra ne apie (tikrus ir ne) faktus – jis siėlos sėvit daikto ir vardo santykė, kai faktėj mėginama prakišti už tikrovė. Tai faktėja ir yra: Didžioji (Spalio) socialistinė revoliucija. Nes tiesa yra ta, kad tėdienė nebuvo jėkios revoliucijos, ir ne revoliucijos (net ne perversmo, o tiesiog uzurpacijos) keliu bolševikai pėmė valdžė.

Revoliucijos Rusijoje, tiesa, buvo, ir jos buvo dvi. Pirmė, 1917 m. vasarė (ne tiek iš apaėios, kiek iš vidaus) buvo nuversta (nuvirto?) absoliuti monarchija, steigėtos demokratinės laisvės, sigaljo faktinė Petrogrado darbininkė ir kareivi Tarybos (jos vykdomojo komiteto, vadinamojo Ispolkomo) ir Laikinosios vyriausybės, kurios galvos ir sudėtis nuolat kitė, dvi valdytė. Antra, valdžė savorankas 1917 m. lapkritė pėmė bolševikai netruko pradėti revoliucijė iš viršaus, kuri vainikavo karinio komunizmo rėžimas, galutinai sunaikinė bet kėkios visuomeninės sėrangos, kur jau ten luomė ar feodalizmo likuėius. Žmogui nebeprisitaikė net jo mais-

kreiseris „Aurora“. 1916. iš <http://hethistory.su/blog>

to atsargos. Apie tas dvi revoliucijas sovietė valdžėia 70 metė arba tylėjo, arba jas nureikšmino, arba pervadino visai kitaip. O ten, kur jėkia revoliucija nėkvepėjo, buvo paskelbėta buvusi Didžioji, pasaulio istorijoje svarbiausioji ir ryškiausioji Spalio revoliucija. Tikrovė lieka pasislėpusi „Auroros“ šešėlyje, jos tik atitinkamai parengtose galvose girdimė šėvis aidė.

Ir tai, pasikartosiu, tik vienas pavyzdys: kitos pamatinės komunistė sėvokos (*Didysis Tėvynės karas*, *Taryb*

valdžios atk rimas Lietuvoje (ar socialistin revoliucija), išlaisvinimas iš vokiškų fašistinių grobių jungo) seka tuo pačiu modeliu, nuosekliai iš piršto laužt funkcijų prast miniant vietų tikrovę. Ir dar, kitaip nei 1917 m., viskas apgalvojama iš anksto sukuriama funkcija, tada paskelbiama apie tikrovės faktų, tada funkcija gyvendinama ir paverčiama „tikrove“, tikrovė sunaikinanti ir galiausiai viską tvirtinanti mitu, kad visada tai būtų neišvengiama.

Koki galime pasidaryti pamoką iš kalbėjimo apie bolševizmą? Ogi tai paį, kuri pasidar Lietuvos Respublikos tvaiki atk r jai 1990 m.: nieku gyvu nesileisti diskusijas su komunistais į keliamais klausimais, nesiaiškinti į teigini tikslumą, neleisti jiems primesti kalbos. Tiesiog patiems kalbėti, kalbojame (tiesa, nuomonė, supratimas), ir vardinti, kas yra (tikrovė, būklė, stygius). Apie bolševizmą kaip tokia yra tokia: jie yra pamatiniai melagijai, melo motinos (tvas, kaip patiriame iš Jn 4, 88, žinomas). O j galybė, j ga ir valdžia išskyla, sigali ir veikia tik žmoniai (pa-, iš-)niekinimo ir žmogiškumo naikinimo skaita.

bo Lševik „Rev o Liu cija“:
Lenin in is vykis iR kiLm

Jau prisiminėme, kad tokio daikto kaip „Didžioji Spalio Socialistin Revoliucija“ nebuvo. Tai jau sena, mažai kieno beginti jama tiesa, kuri ta jau yra ne tiek tiesa, kiek tiesmukas melo paneigimas, nieko nepasakantis apie tai, kas iš tikrų buvo ir kodėl vyko taip, kaip vyko. Bet kito kelio priartinti prie bolševizmo pažinimo nelabai ir yra, tad toliau judėjimo, pasiremdamas daugiausia protingų knygų skaitymu ir jo metu gimusiomis mintimis. Dėl paprastumo patvyk vadinsiu neutraliai – bolševikų atjimu valdžiai, jos užmimu, taip skirdamas j nuo Vasario revoliucijos iš apaikos ir bolševikinės revoliucijos iš viršaus, prasidėjusios nuo pirmojo Lenino (tariamai „Tarybos“) dekretų.

Kad tik paminėjau Leniną, ir būtina akcentuoti, kad šitas vykis pirmiausia buvo nepalaužiamos jo valios, žodžiai ir ši kvėpt veiksmų rezultatas. Tai valios ir veiksmo triumfas, ir toji valia siekė gyti kuo daugiau galios (valdžia tik dalis jos), o veiksmai (ir žodžiai) tam tikslui pasiekti buvo melas ir destrukcija. Visa tai reiškia, kad bolševikų valdžios pamimas nebuvo nei „logiškas“, „dėsningas“, „natūralus“ revoliucijos proceso rezultatas, nei kažkoks atsitiktinumas, nelemtai susiklosčius aplinkyboms nukritęs iš dangaus ar, tiksliau, išdygęs iš požemių. Nors būtina ir logikos, ir natūralaus augimo, ir netikėtumo ir aplinkybių, gal net požeminių, poveikio, bet bolševikus buvo manoma sustabdyti, jei perdevynėtu nesituo Vasario revoliucijos tie, kurie tam turėjo galimybių, būtų daugiau rpinęsi tuo, kas ir kaip yra iš tikrų. Bolševikų melus ir j atnešam

populiarum buvo galima sustabdyti tiesa, į keliam chaos buvo galima pažaboti legalia tvarkos apsauga. Kartu tai nereiškia, kad tie nesustabdytojai yra tiesiogiai kalti dėl bolševikų sigalėjimo, nes tai buvo metas, kai nutikti galėjo daug kas.

Kodėl? Kodėl galėjo nutikti daug kas, kone bet kas? Pirmiausia todėl, kad neliko Rusijos imperijos, Romanov dinastijos deržavos, Nikolajaus II autokratijos. Būt netikslu ir lengvabūdiška sakyti, kad tai imperij ir autokratij nuvert Vasario revoliucija. Nes darbininkai ir darbininkai, iš 1917 m. kovo 8 d. demonstracijų, njo versti valdžios, nors nusivylimas caru buvo didelis ir nuovargis bei neveltis nuo karo buvo apmūsi, ir badas grįsdė duonos stygiaus ir kylanį kainų. Žmonsnorjo geresnio gyvenimo, taikos, galbūt pirmiausia – skundų išklauso ir reagavimo išties, kurie tuo metu reprezentavo valdžią, bet ta valdžia pasirodė, kaip ia pasakius, išsisūsi. Jei kas ir buvo pribrend Rusijos imperijoje, tai r m perversmas, caro nuvertimas ar bent normalios, veiksmingos vyriausybės paskyrimas. Tosignalas jau buvo ministropirmininko (taip pat vidaus ir užsienio reikalų ministro) Boriso Šturmerio nušalinimas ir carienės favorito Grigorijaus Rasputino nužudymas 1916 m. pabaigoje. Tai jau gerokai pavluotai prasidėjusių ir priešokiais vykusių valdžios apsisvalymas išesmės reišktikjos silpnėjim ir tuštėjim.

Patvaldyst subliuško išsisūsi, ir ties, turbūt tik intuityviai nujauiam tuštum Petrograde netyčia pataik demonstrantai ir streikininkai. Demonstracija ir streikai m sklęsti anarchij tuštėjantios valdžios skaita, o reikalus lemtingai pasuko ne pastangos suvaldyti situacij duodant sakymų šaudyti mini, kaip tai nutiko per 1905 m. revoliuciją, o kareivi atsisakymas tok sakymų vykdyti. Autoriteto stoka atsideng ir apsinuogino, ir tai tik plito ir plito. Formali valdžios buvein Taurijos rmai buvo paimti be pasipriešinimo, ta jau ten valdžios nebuvo rasta. Rusijos Dma, kuri tarsis kreipisidemonstrantai, nenorėjo valdžios imtis, kaip ir jos suburtas specialus komitetas. Nikolajus II atsisakostarsitiktir lauk s suirutę, it bijodamas patirti, kad ir jo tiesioginio sakymo vesti tvark nebus paisoma. Vietoj serganios naus sost turėj s perimti caro brolis tokios dovanos atsisak ir absoliučios valdžios tuštumas staiga liko absoliutus. t jau revoliucini tuštum buvo stumti du žaidėjai, kurie veiksnūmokrat si kaip manydami, – Laikinoji vyriausyb ir Tarybos Ispolkomas. Beveik visi socialdemokratai iš pradžių nenorėjo dalyvauti „buržuazijos valdžioje“, o tos buržuazijos valdžios kaip ir nebuvo. Kunigaikštis Lvovas sutiko pabti premjeru iš geraširdiškumo, tad, išskyrus kelet ministrų (Aleksandr Kerensk ir Pavel Miľukov) ir kelet Tarybos komiteto narių menševikų, niekas neprisiėmet laikinos atsakomybės už Rusiją.

O kaip bolševikai? Jie tiesioginė žodžio prasme (iš-

skyrus Vyborgo rajono vietos aktyvistus, b simuosius trockistus) revoliucij (t. y. autokratijos subliuškim ir anarchijos triumf) pramiegojo, j reakcija buvo pasipiktinimas ir blaškymasis, ypa prad jus gr žti tovarišiams iš tremties užsienyje ir Sibire. Bolševikai nežinojo, k daryti, nors ir j gretos m gaus ti (nuo 25 000 iki maždaug 50 000 per por m nes), tegul ir ne taip stipriai kaip t , kurie buvo matomesni. Ko tikrai *negalima* daryti, žinojo tik Šveicarijoje tuo metu rezidav s Vladimiras Leninas, – t jis suvok iš karto, vos tik patyr šokiruojan i žini apie valdžios pokyt Rusijoje. Pirmo jo reakcija buvo keiksmas ant Tarybos Ispolkomo ir menševik (d l bendradarbiavimo su buržuazija, t. y. Laikin ja vyriausybe), ta iau jo laiškais ir publikacijomis pasi lytas kursas (revoliucij versti socialistine ir pl sti vis Europ) nuosekliai kilo iš jo ankstesni žodži ir min i . Leninas apsisprend kuo grei iau gr žti Rusij ir imtis reikal , o pagrindinis reikalas buvo ardyti taip netik tai užgimusi nacijos vienyb , kurti ir gilinti susipriešinim (klasi kov). Griauti strukt ras, ardyti saitus, kelti nepasitik jim , nesantaik , nevirt : tokias žinias, dar prieš ruošdamasis kelion namo, skleid laiškais Leninas, ir mažai kas iš Rusijoje veikusi bolševik lyderi j suprato ar palaik . Nenuostabu, kad tokios jo id jos patiko Vokietijos imperijos politikos formuotojams, sutikusiems leninin desant pam t ti traukiniu iki Suomijos sienos.

Vis d ltotai buvobalsas iš tdi, ir nepakankamai konkretus. Vis keli iki Švedijos Leninas raš , nuo Švedijos skait rusiškus laikraš ius ir atvyko Petrogrado geležinkelio stot kupinas konkre i pasi lym , apie kuriuos jau min jau. Vis srovi socialist susirinkime Petrograde balandžio 4 d. jo tez s skamb jo kaip iš kosmoso sustabdyti karo veiksmus, paleisti kariuomen , perduoti vis valdži taryboms, nacionalizuoti žem , suvalstybinti bankus ir pramon s gamyb paimti valstyb s kontrol n. Tai buvo konkre ios id jos apie sprendimus, veiksmus ir j rezultatus. Tai buvo revoliucin s id jos, kuri esm – chaosas. Chaoso lik vis spalv socialistai nenor jo, ir b tent d l topirmo sp džio („pamiš lis!“) Lenino galimybes taip mažai kas tevertino, net ir spal , kai bolševik ž lumas (pastebimumas ir taka) didmies iuose stipriai išaugo.

K tokio padar Leninas ir jo bendrai, kad bolševikai per pusmet taip sustipr jo? Pirmiausia jiems pavyko pritraukti tuos, kurie buvo link kliautis ne diskusijomis, o darbais, tuo k galima padaryti. Bolševikai aktyviai verbavo šalininkus tarp abiej sostini jaun darbinink ir ypa – kareivi , ir tik tina, kad didži j dal nauj j šalinink patrauk ne (išties neaiškus) turinys, o forma: profesionalus revoliucinis veikimas, kad ir k tai reikšt . Antra, nuolatinis esamyb s (Laikinosios vyriausyb s valdžios, demokratin s tvarkos) legalumo neigimas (ir realumo ignoravimas) kaip muses

š dai trauk visus nelegalius, kriminalinius elementus, pasirinkusius kumš io ir tiesiogin problem sprendim keli vietoj teisinio ar teis to O tai pad jos sukaupti tam tikruose taškuose (vietos sovietuose, j komitetuose, ypa Petrograde ir Maskvoje) reali j g , su kuria skaitytasi, nes bijota. Kai n ra tikro autoriteto, kai legali tvarka remiasi sivaizdujamu palaikymu, esama galimyb i sustipr ti jos s skaita tiems, kurie grasina visk sugriauti, panaikinti, atimti. Tre ia, ir svarbiausia, bolševikai nuo vasaros pasirod esantys vienintel j ga, kuri siekia ne ko kito, o valdžios, valdžios kaip tokios. T klasikiniu b du per pirm j visos Rusijos Taryb suvažiavim (kur bolševikai gavo aštuntadal viet) parod Leninas, išstoj s kaip paprastas kalb tojas ir nutrauk s išties populiarus menševiką, pašto ministro (nuo 1918 m. – susik rusios Gruzijos Demokratin s Respublikos vieno vadov) Iraklijaus Ceretelio kalb . Šiam konstatavus, kad „nes Rusijoje politin s partijos, kuri b t pasirengusi visiškai perimti valstyb s valdži“, Leninas išr ž : „Yra. [...] M s partija yra pasirengusi bet kuri minut perimti vis valdži“. Taigi valdžios siekis pritraukia atitinkamus šalininkus (ia ypa min tinas Levas Trockis su savo mežrajoninink sp dingo dydžio grupe), ir neb tinai tik aktyviuosius: dalis žmoni tiesiog remia tuos, kurie nori valdžios ar j turi ir tai efektyviai parodo (plg param Leninui pra jus kelioms valandoms po perversmo per visos Rusijos Taryb II suvažiavim , kuris, tiesa, nebebuvo demokratiškai išrinktas).

Ketvirta priežastis daugeliui gali pasirodyti svarbiausia, bet ji turb t ne tiek b r šalininkus ar palaikytojus, kiek k r palanki atmosfer bolševikams stipr ti: tai yra j reikalavimas vis valdži perduoti taryboms, nedelsiant nutraukti kar ir konf skuoti vis dvar , Bažny ios ir valstyb s žem . Tai turb t pirmiausia suveik jau jiems pa mus valdži , paskelbus pirmuosius dekretus, kaip išankstinis kreditas: paži r kim, gal ši tiems pavyks išspr sti problemas, – juk iš kažkur tur jo atsirasti tie 10 milijon bolševik rink j (24 procentai bals) jau per visos Rusijos Steigiamojo susirinkimo rinkimus, pra jus dviem savait ms po valdžios pa mimo. Bet turb t svarbiau konstatuoti, kad nuolat tam tikrus dalykus kalantys (ir atitinkamai besielgiantys) bolševikai tiesiog pratino mielus Rusijos žmones, kad f kcija gali b ti realesn už tikrov (ia bus prisid jusi ir penktoji priežastis – Vokietijos pinigai, pad j iškelti aukštumas *Pravdos* ir bolševikin s agitacin s lekt ros tiražus). Sav ja visiškai su realybe prasilenkian ia demagogija bolševikai prisid jo prie susiklostymo b kl s, kai žmon s, dauguma j , tiesiog nebežino, k galvoti, kuo tik ti, kai viskas atrodo manoma ir kartu – labai nestabili ir netikra. Ties sakant, turb t didžioji dalis partijos nari ir net dalis vad nuoširdžiai tik jo, kad bolševikai siekia realios Taryb valdžios, o ne absoliu-

ios partinis diktatoras, karo nutraukimo, o ne jo išplėtimo pasauliniais gaisrais. Kaip nutiko, kad absoliuti dauguma Rusijos žmonių galiausiai per pirmą bolševikinį pasaulio matymą, – jau kita istorija. Geriausia pradėti gilintis nuo Aleksandro Solženicyno *Gulago archipelago*.

Pamąstykime šimtmečio lūžio aptarimą apibendrinti: kodėl bolševikams pasisekė paimti valdžią? Tėnkia pirmiausia pakartoti tai, kas sakoma apie Vasario revoliuciją: subliūskus autokratijai ir deržavai, liko didžiulis valdžios ir galios vakuumas, kur tik menkai teuzpildė laikinąji Vyriausybė ir Tarybos, o jų potencialas, visiems (išskyrus bolševikus) laukiant rinkimų.

Steigiamąjį susirinkimą, visai sumenko. Ir bolševikai su besislapstančiu Leninu pradėjo nuo rudens tiesiog „susirinkinti“ t valdžią vairiose, kad ir išgalvotose, susikurtose vietose. Taip, jie „m“ t tiltus, paštales, telegrafą, bet ir kūrė galios centrus, pavyzdžiui, Petrogrado ir Maskvos Karinių revoliucinių komitetus. Silygomis, kai po monarchistinio generolo Kornilovo maišto Laikinosios vyriausybės galva Kerenskis paskelbia respubliką (1917-09-01) ir visi (skaitant dalį bolševikų partijos) rengiasi visuotiniams rinkimams, Leninas planuoja valdžios paimimą ir imasi veiksmų. Galima sakyti, kad Karinio revoliucinio komiteto politini komisaras apsišaukimas vyriausia sakymu davė jai kareiviams ir buvo lūžis šiame kelyje. Kerenskis galėjo reaguoti politiniu, legaliu autoritetu, galėjo pasikliauti aukštesnį karininkų parama ir neutralizuoti bešliaužiančią bolševikų uzurpaciją. Bet jis bijojo monarchistų perversmą, todėl sakė karininkams pažaboti bolševikinį komitetą, o Lenino grėsmė – netikėta. Kai patikėjo, jau buvo per vėlu: Petrograde dauguma kareivių klausė bolševikų išgalvotą ir sukurtą politinį komisarą, o ne tiesioginį vadovą. Tikrovės ir fikcijos santykis išsprendė pastarosios naudai.

Visi – menševikai, eserai, kadetai, monarchistai, tautininkai ir religiniai mažumos – tuo metu rėpė realiomis Rusijos ir jos žmonių problemomis: kaip pabaigti karą, netampant visiškai nugalėta ir silygininkais atsižadėta šalimi; kaip sustabdyti dezertyravimą ir socialinę anarchiją; kokią politinę santvarką kurti; kaip spręsti pamatinį žemės klausimą; kaip pažaboti dvarplėšius ir deginimus; kurdaryti su imperijos palikimu; kaip sugrąžinti žmonėms viltį, kad manoma teisinga valstybė? Visi (gal net ir dauguma bolševikų) norėjo, nors pagerinti, apsaugoti, išgelbėti, atitaisyti: viešojoje erdvėje (laikraščiai, susirinkimai) dominavo bendras interesas, kur iškilus viešumon Vasario revoliucija ir kuris buvo pagrindinis Rusijos laimėjimas.

Bet buvo ir jėga, kuri visiškai ignoravo bendrąjį interesą, kuri tesirėpino galimybe pasidaryti vienintelė realia galia. Jie, Leninas su silybrais, mėsiveikti visai nepaisydami tikrovės, nes tikrovė jųk yra tai, k

galima padaryti. O padaryti galima viską: dar ir padaryti, siekti ir pasiekti. Kiti, turį tam teisę ir galimybių, tiesiog laiku neužkirto tam kelio. Šešis nugalėjo ir išlindo pavirši. Ir tai buvo šešis, nuo pirmosios galios valandų mėsiti smurtą ir baimę: išprievartautos Žiemės rėmė gynėjos, padegami namai, žudomi oponentai, deginami laikraščiai ir siaubiamos jė redakcijos.

.... – ...

: berašio komisaro sakymu buvo išvaikytas bolševikų paskirtos sargybos faktiniu kaitu laikytas legalus valdžios organas – Steigiamasis susirinkimas, Rusija galutinai panyrta tamsa.

soviet valdžia:

(ne)esmė ir nepalaujama statyba

Tem iš esmės išlukštenome, liko trys baigiamieji etiudai apie komunizmo branduolį, poveikį, išliekamumą. Pradėjome nuo branduolio. Bolševikai, tik paimę valdžią, pradėjo pildyti susiklosčiusį didžiulį valdžios vakuumą. Pirmiausia jie tai darė tuo būdu, kurio stokojo visi, susiję su valdžia nuo pat Vasario revoliucijos: jie jungė smurtą ir represijas. Dar iki uzurpacijos jie Petrograde, Maskvoje ir kai kurias kitas (darbininkų ir kareivių) Tarybas pavertė sovietais, t. y. statytiniais, parinktiems dominuojamais organais. Pirmasis visos Rusijos Tarybų suvažiavimas 1917 m. vasarą, kuriame bolševikų idėjos, retorika, veiksmai susilaukė atmetimo, buvo demokratijos (diskusijų, svarstymų, planų ir projektų) kulminacija. Antrasis visos Rusijos Tarybų suvažiavimas, pradėjęs darbą prieš pat Lenino perversmą, jau buvo nebe visos Rusijos, daugiau Sovietų nei Tarybų, ir ne suvažiavimas, o aklamacijos vieta ir legalizacijos širma: buvo patvirtinta ir palaiminta viskas, ko reikalavo Leninas. Tas suvažiavimas nepadarė bolševikų valdžios legalia „darbininkų ir kareivių“, kaip juoba nepadarė jos tokia visos Rusijos mastu ir jau bolševikų prasidėjusio teroro silygomis vykė Steigiamojo susirinkimo rinkimai (sako, vis dėlto nevaržomi, nors daugiau nei pusę galimų rinkimų nebalsavo – tik tina, kad jie buvo monarchistai arba bent silymoningi krikščionys štai tikiai). Bolševikų valdžia legalizavosi pati: per visą konkurentų, kritikų, priešininkų, nepaklusnių, ignorantų, potencialių priešininkų ir dirvos potencialiam pasipriešinimui *naikinimą* (ia vėl rekomenduoju nepranokstant Solženicyno *Gulago* I tomo II skyri „Mėsų kanalizacijos istorija“), kartu geometrine progresija silydamo tokio naikinimo baimę. Visi oficialūs valdžios organai nuotuos akimirkos, kai buvo suimti Laikinosios vyriausybės ministrai ir tarybos pavestose sovietais, – išskyrus Leniną ir jo bendrą ratelį, – tapo ir 70 metų išliko fikcija. Vienintelė valdžia yra ta, kurie ja disponuoja: kuriems paklūs kiti. O kiti paklūs tiems, kurie sako taip, tarsi jį visi turi klausyti. Valia

valdyti, j materializuojantis vykdomasis klusnumas; juntama nežabotos galios j ga viršuje ir baim visur kitur; strukt r ir santyki ardytas bei funkcij steigimas ir pl timas; nuolatinis jud jimas ir penkiakampiškai organizuotas chaosas – tokia buvo ta besikurianti soviet /bolševik valdžia. Yra bergždžia m ginti rasti jos pirmavaizdži ar analog , netgi Pranc z revoliucijos jakobin diktat ros modelis ia veik kaip kv pimo, one m gdžiojimo šaltinis.

K dar bolševikai savaip? Ogi visk . Ard ir naikino tai, kas tv r ir buvo kultivuota šimtmeiais (pavyzdžiui, nuosavyb), steig dalykus ir strukt ras, kurios ligi tol neegzistavonet vaizduot je. Jie kalb jotam, kad visi žinot , k reikia galvoti apie tai, kas vyksta, ir jie pažodine prasme, k *Internacionalo* giesm tik poetiškai deklaravo, naikino sen ir k r nauj pasaul . Paminkime kaip pavyzd kad ir pirmuosius dekretus, kuriais prasid jo Lenino gaujos valdymas Rusijoje. Taikos dekretas galiausiai atved karo Europos Rytuose pa baig (ir bolševik kapituliacij), bet... kartu, iš esm s – nuolatin bolševik kar su likusiu pasauliu Rusijoje ir kitur, nuolatin rengim si karui, jo vykdyt visais frontais. Permanentinis karas už tai, kas paskelbta, ir prieš tai, kas paskelbta esant prieš. Klasi kova visada ras savo taikin ir siekin , tai nepaliaujamas ir nesusstabdomas procesas. Tas pat galioja ir kalbant apie žem s dekret : tai, ko troško absoliuti dauguma Rusijos žmoniai , tapo iš principo nepasiekiamama niekam (žem s nuosavyb Rusijoje buvo legalizuota tik pra jus 2 metams po SSRS subyr jimo).

Tod l visai neprasminga objektyviai aiškintis, kiek Lenino valdži ir tvark prat s (ar „iškreip“) Stalino valdžia, kiek pamatin buvo Chruš iovo destalinizacija; kiek tvari buvo brežnevin stabilizacija, kuo tik jo Andropovas ar Gorba iovas. Klest jo soviet valdžia ar puvo, atgimdavo ar transformuodavosi, – visa tai klausimai, kuriuos kelia tie, kurie mano, kad Rusija išliko Rusija, azijietiška barbaryb – azijietiška barbarybe. Bet bolševik valdžia visada yra daugiau, nei tai, kas yra, tik ji netur jo esm s, o vien jud jimo krypt , kuri buvo sigal jimas, sitvirtinimas, išsilaikymas „viduje“ ir pasaulyje kuo didesnio kiekio žmoniai atžvilgiu. Tai grynoji valdžia, galia prieš žmones, žmon ms, j atžvilgiu. Pirmiausia, žinoma, žmoniai Rusijoje, toliau bendr žmogišk reikal kaip toki atžvilgiu. Tod l nenuostabu, kad žmoniai , kuriems tokie reikalai r pi, kurie turi nuosavyb s, darb , pad t , sipareigojim , plan , pirma reakcija yra – b gti.

Nuo bolševizmo žmon s b ga, tod l pirmas realus bolševizmo darbas užgrobus valdži yra t b gim stabdyti. Uždaryti sienas, kur jos yra, statyti, kur n ra. Ir tada uždarytuosius pajungti savo valdžion. Pajungti, žinoma, s jant baim , tarum , nepasitik jim , priešiškum . Ardant bet kokius socialinius saitus ir trukdant

atsirasti naujiems, pastovesniems. Žmoniai neturi niekas jungti kitaip nei per valdžios vertikali : žinoma, toki distopij gyvendinti baisiai sunku, tod l ir skiriasi formos ir b dai – stalininis, chruš iovinis, mačistinis, polpotinis, netgi hitlerinis. (Taip, net ir naci režimas, kad ir atitolusiu b du, ne per tiesiogin paveld jimo linij , veikia kaip atoveiksmis ir simuliakro simuliakras, irgi yra „Lenino pavainikis“.)

Komunizmo statymas buvo d l mobilizacijos, toks socialinis eksperimentas, kiek galima išm ginti, damušti žmones, palaužti j bendražmogišk solidarum . Nužmoginti juos. Turbograndioziniai nei tur jo, nei gal jo b ti pastatytas, kaip ir Nikolajaus Nosovo 1958 m. išgalvotas komunistinis

niekaip nesujung dviej j r basein , *BAM* taip ir netapo važiuotinu geležinkeliu per Sibir . Tai vis sienos tarp žmoniai , tarp žmogaus vidaus ir išor s, tarp vieno ir kito. Ryškiausiu komunizmo simboliu išlieka net nesovietin je erdv je, o paribyje pastatydinta Berlyno siena. Kad žmon s niekur (net izdiuot laisv s plotel vergijos dykrose) nuo statomo komunizmo nepab gt , reikia juos aptverti. Ir statyti per juos, su jais, jiems ir juose komunizm , fkcij vietoj tikrov s. Sien , kuri gina žmones ne tik nuo laisv s, bet ir nuo galimyb b ti normaliais žmoniais.

Jei pirmas bolševik darbas ir nuolatin pastanga yra siena (ten, kur j nereikia; sienos tarp priva i erdvi , tarp priva ios ir viešosios turi b ti negailestingai ploninamos, net naikinamos, gyvenim komunaliniam b ste išdalijant pagal kvepiamo oro kubini metr t r), tai koks gal t b ti paskutinis darbas, po kurio bolševizmas tapt istorija? Kaip užbaigti komunistin eksperiment ? Komunizm gali užbaigti, uždaryti, nutraukti tik tiesa apie j . Ji turi b ti norima pažinti, pažinus – sis moninta, sis moninus – pranešta, pranešus – išgirsta, išgirdus – v lgi sis moninta. Kažkurie darbai kažkur kažkada jau padaryti...

ekspan sija iR atpažinimas:
„o au šRa at jo iš Ryt“

Nebijokite. Nepasakosiu apie komunizmo sklaidi pasaulyje – tai tikrai buvo ilgas ir spalvingas procesas. Tiesiog ligšioliniam pasakojimui labai tr ko tokio lietuviško akcento komunizm mes ia, Lietuvoje, gavome dovanai iš išor s, su tvirtinimu tik per tre i , jei ne ketvirt kart (1919–1920, 1939/1940, 1944). Sunkiai jis stat si Lietuvos žem je, kad ir kaip jos ribas apibr žtume, su Vilniumi ar be, su Klaip dos kraštu ar be. Sunkiai jis skyn si keli Lietuvos (kaip ir kit buvusi Rusijos imperijos pakraš i) žmoniai širdis.

Nors, ties sakant, ne širdys ia svarbiausia. Viena didžiausi ties apie komunizm yra ta, kad jis siekia visai ne tik jimo juo, ir net ne teritorij užkariavimo

Jis yra nusitaikęs, kaip tai sukmingai kadaise suformulavo Liudas Dovydas, „kiekvieno žmogaus minties ir valios kastraciją“. Dovydas (1906–2000), talentingas lietuvių rašytojas, Lietuvos valstybinės premijos laureatas, pakliuvo bolševikų ideologijos (fanas?) pinkles dar bolševikinės okupacijos išvakarėse, buvo aktyvus talkininkas, pareigūnas sovietizuojant Lietuvą 1940 m. vasarą. Po to kiek atitoką, naciams okupavus Lietuvą atgailavo, karo pabaigoje pasitraukė Vakarais. Ten parašytuose publicistiniuose memuaruose jis braižo bolševizuojančio ir bolševizuoto žmogaus eskizus:

Mes buvom praturti savo nuomonių apie žvaigždžių sritį ir apie bato užkulnio struktūrą. Tai žmogiška ir kurybiška, nes mirs tas žmogus, kuris negali mstyti ir spręsti. Tarybinis žmogus gali mstyti, bet ir tik, apie ką galima tyliai. Tačiau ir tokiam mstytojiui grėsi nelaimė netysia ir sapne prasitarti savo mintis. Juk tai pavojinga ir nenaudinga, todėl geriau, jei visai nemstyti. Tikrai geriau, nes žinojimas – pavojus, kančia. Geriausia gyventi Sovietų Sąjungoje išsiauklėjusiam ar išmokusiam tik klausyti, girdėti, bet patiame negalvojant, nesvarstant. [...] Per 45 tarybinio gyvenimo metus išlėto, bet nuosekliai *miršilie imintis, valia, t. y. žmogaus aš. (Mes valdysim pasaulį, 1970, p. 347)*

Tapimo sovietiniu žmogumi Dovydas neaprašo, jam kiek pristigo – gal drąsos, gal talento, gal žvalgos atskleisti, kaip vyksta tas valios ir minties praradimas. Kaip vyksta ne užvaldymas (per propagandą, indoktrinaciją, ideologizaciją, terorobaimį), opasidavimas jam, paklusimas, nusilenkimas. Užtat turys gerai aprašyti kiti, ir iš autorių, kuriuos galime laikyti savais, iš ryškiausių – Józefas Mackiewiczius ir Czesławas Miłoszas. Pastarasis knygoje *Pavergtas protas* (1954) aiškiai skiria išorinį poveikį – Murti-bingo tabletes, paralyžiuojančias vaikas ir atnešančias nusiraminti, ir diamato Metodo sisavinimą iš vienos pusės, ir vidinį veiksmapa(si)teisinimą – iš kitos. Tai kitai pusei aprašyti jis iš grafo de Gobineau pasiskolino *ketmano* sėvoką, kaip tik ir konceptualizuojanti tai, kad Dovydas pavadino „apie ką [mstyti] galima tyliai“. Būtent dvideidystis, širdies „vidinis tiesos“ išlaikymas, išmokstant lėpomis ir rašikliu skelbti kas privaloma, ir buvo žmogaus komunistinio užvaldymo kelias. Daugeliui tokiu užvaldomu jis ir paklėstani į naiviai tikinti, kad jie išlaiko „savąją aš“, kad jie vidujai priešinasi. Veidmainystys yra melo vaikas, o kas yra melo motina, jau rašiau (tėvas, pasikartosiu, ir taip žinomas).

Kaip santykinai tie dialektiškai susipynę „lėp“ ir „širdies“ pasauliai, variantai gali būti daug Miłoszas tame pat *Pavergtame prote* aprašo keturis pagrindinius tipus, kuriuos jis išskyrė iš (buvusių) bičiulių, bolševizuotos Lenkijos intelektualėliai, Lietuvoje, gal galima

rasti ir kitą variantą, bet svarbiausia, kad visi jie, tokie pasiduodantieji užvaldymui, ilgainiui susikuria fikciną integralų pasakojimą apie save. Tas pasakojimas atspaus tiesos perskrodimui, nes jis pateikia herojišką istoriją. Pabaigai, daugiau nebemoralizuodamas ir nebedemaskuodamas, ir pacituosiu tokiu heroizuotą istoriją, bolševizmą prieš musio žmogaus fikciną pasakojimą apie save, suderinus širdies ir lėpų tiesas. Pasakojimas tas, tiesa, ne proza, o lyrinis, nes mes – lyrikai tauta. Ir pateiksiu jį tam, kad pailiustruotiau, kaip skvarbiai nusitaikė bolševikinis žvaigždės spindulys, kaip giliai reikėjo sileisti, kad išgyventum susitaikymą ir ramybę:

Motina

Nuobliavojai eglinė lentelė,
Apgaub mergautine skara...

Tai nejaugi

miršgeros rankos

Tai nejaugi

motinos nėra?

Tai nejaugi

liksiu vien vienas,

Be namų,

Be duonos,

Be mamos?

Nebebus daugiau aguonų pieno

Ir liūdnei dainuojamos dainos.

Numiršji.

Švintant dienai blausiai,

Geso kaime ryto žiburiai.

Kaip kasdien,

Ji mirdama paklaus:

Kaip, sėnau, ar visk... padarei?

Ir iš jo

Žemė mį užpylė.

Aš likau su tėvo rudine.

Kas nor jo –

tas mane paspyrė.

Kas nor jo –

koliojo mane.

Ji iš jo

o aušra – at jo

O aušra at jo

iš Rytų.

Aš užaugau.

Aš suvyriškėjau.

Ir tapau žmogum

šio to vertu.

Atsirado kampas prisiglausti.

Darbas,

duona

ir draugai bėriai.

Tik nebuvo kam manęs paklausti:

Kaip, s nau, ar visk padarei?
Buvo draugas.
Kart likom dviese.
Ceche žaid saul s spindulys.
O partorgas jo netoliese
Ir išgirdo mano skund jis.
Vakare,
kai, švark užsimet s,
Po darb
slinkau namo ni riai.
Jis staiga paplojo man per pet :
Na, s nau! Ar visk padarei?
Kaip namo par jom vis keli ,
Kaip susidraugavom –
nema iau.
Tik žinau –
vienam širdies kampeliui
Pasidar jau kur kas šil iau.
Tik žinau –
kai fabrikas nutyla,
Kai mieste
sušvinta žiburiai –
Draugol pom
partija prabyła:
Kaip s nau,
ar visk padarei?

(Justinas Marcinkevi ius, 1954,
iš rinkinio *Prašau žodžia*, 1955)

vietoj epiLogo o :
apie au Ro R , au šR iš Ryt

Vienas toks s nus Leninas *padar visk* , kad paimt
valdži , ir tada prad jo Rusijoje, o iš esm s ir likusiame
pasaulyje, bolševikin revoliucij . Draugai (tovariš iai)
t s reikal , kaip sugeb dami. Ir aušra, toji Aurora, vis
kildavo iš Ryt . Kilo Gruzijoje ir Lietuvoje, Vokietijoje ir
Ispanijoje, Etiopijoje ir Angoloje, Kambodžoje ir Kor jo

je, Meksikoje ir il je. Kildavo su tankais ir lozungais,
draugais instruktoriais ir draugais komisarais. Tik neš
ji ne tai, k sako jos vardas, anaip tol ne ryto švies . Ji
neš tams , tiksliau, jos šeš l . Tais paiais 1954 m.,
kai Miłoszas išleido *Pavergt prot* , o Marcinkevi ius
paraš „Motin “, „aušr iš ryt “ ypa taigiai atvaizda-
vo Johnas Ronaldas Reuelis Tolkienas *Žied valdovo* II
dalyje. „Mažieji žmon s“, užvaldytos širdies ir l p b -
tyb s Golumo vedami hobitai Frodas ir Semas, pasiek
savo beviltiško žygio kulminacij : jie prie Priešo šalies
Mordoro sien . Užlip ant kalvos, pasisl p *ersk i*
kr me, žvalgydamiesi pro plyšius, lauk aušros:

Ta iau [diena] neišaušo Tams atskied tik nesveikai
rudos spalvos prieblanda. Rytuose, požemais debesi-
mis, tvino dulšvas raudonis, ta iau tai nebuvo aušra.
Prokuprot sl n juos ni riai žvelg Šeš lio kalnai.
J pap d je tebemurksojo juoda naktis, n nema-
nydama trauktis. dang gr smingai kilo dantytos
virš n s, nutviekstos paslaptingo raudonio iš ryt .

(John R. R. Tolkien, *The two Towers*,
1954, Andriaus Tapino vertimas, 1994)

Buv s ar nebuvo s, 1917 m. spalio 25 d. /lapkri io 7 d.
vyk ženklintis „Auroros“ š vis ne atveria ausis, o
apkurtina. Bolševikin aušra neatneša dienos, ji už-
tamsina ir visk apgaubia šeš liais. Šeš liai jau prieš
27 metus tur jo išsisklaidyti, bet gal mes juos nepakan-
kamai ryžtingai išvaikome. Mes gal per ilgai užstrigome
ties lenininiais klausimais „kas kaltas“ ir „k daryti“,
per dažnai pamiršdami, kad n ra taip, jog manoma
„visk padaryti“, kaip tam „motinos“ s nui. Net jei ir
b t manoma, nereikia. Netgi negalima: yra dalyk ,
kuri daryti negalima, nes jie negerai. Tuo š negero
Lenino darbo, išaugusio iš nedor jo sumanym ir pa-
lyd to melaging žodži , nedovanotinai apleidusio vi-
sus bendražmogiškus reikalus ir susitelkusio tai, kas
jiems priešinga, šimtme io pamin jim ir baigsiu. ❧

Provincia Lus tautišku masiRjo simptomai: bendro vidurio Ryt europo s Likimomitas

Justinas Mickus

Vasaros pradžioje, kai ilgas ir daug nervų kainavęs stojimo procesas pagaliau pradeda grimzti užmarštį, Prinstono universiteto rektorius bsimiems pirmakursiams padovanoja po knygą, kuri šie privalo perskaityti, prieš atvykdami savo naujuosius namus. Šiemet išdalinti 1300 knygų egzemplioriai bsim studentų klausimui klausimo: „Kas yra populizmas?“ (puiki Jano-Wernerio Mülleri knyga *What is Populism?*). Kai pavasarį sužinojau, kad rektorius išsirinko šią knygą, susimąsčiau: „Kaip pasikeitė laikai... man dovanota knyga klausia, kas yra gyvenimo prasmė?“ (ne tokia puiki Susan R. Wolf knyga *Meaning of Life and Why it Matters*).

O laikai išties pasikeitė. Prieš trejus metus būt būv sunku pagalvoti, kad 2017 m. nerimkels Europos Sąjungos ir Jungtinių Karalystės skyrybos ir tekstebti, kaip laisvojo pasaulio lyderio vairperimane nuspėjamas nekilnojamojo turto magnatas Donaldas Trumpas. Prieš trejus metus būt būv sunku sivaizduoti, kad kone kas savaitį dalinsimės straipsniais, kuriuose klausama: ar regime visos mūsų epochos pabaigos pradži, kai kone kiekvienoje Vakarų šalyje nuo Vašingtono iki Varšuvos ir Vilniaus atvirai kvestionuojami globalizacijos ir Europos integracijos projektai?

Paradoksalu, tačiau toks populizmas abipus Atlanto nebūt išvešjęs taip sparčiai, jei ne gili Vakarų civilizacijos integracija ir tarpusavio priklausomybė. Antiglobalistiniai judėjimai dalinasi ištekliais ir rėmėnais, jie atstovai susitikdavo tarptautinėse konferencijose, kiekvieno konkretaus judėjimo km savo šalyje skatino kitus siekti pergali savosiose.

Populistiems projektams bendradarbiauti padėjo ir tai, kad kiekvienas jų rėmėsi ta pačia formule: išnaudoti ekonominio nesaugumo ir kultūrinės krizės jauseną, kad elitas būtų supriešintas su plačia visuomene. Būtent taip šie judėjimai nutapė manichjišką dabarties peizažą: vienoje pusėje – dori ir paprasti, savo kultūrai atstovaujantys ir savo kraštui dirbantys tautiečiai, kitoje – kosmopolitai, kuriems tautinė vertybės dažniau-

siai tik trukdo krautis pasakiškus turtus iš beasmens globalios rinkos.

Sekdami šia formule, Europoje populistai pirmiausia taikosi Europos Sąjungos ir eurointegracijos procesus. Itin stipri nacionalistinė dimensija antiglobalistiniams judėjimams gavo prasidėjus pabėgėlių krizei. Tai aiškiai pastebima Vidurio Rytų Europoje, kur Angela Merkel yra kalama prie kryžiaus dėl milijono priimtų pabėgėlių, o Europos Komisija kaltinama siekusi pabėgėlių integracijos tautinė vertybės skaita. Kai kurie religingi Lenkijos ir Lietuvos visuomenininkai taip pat akcentuoja daugialypį priešprieš tarp „Briuselio vertybių“ ir katalikybės. Be to, ši šalis nacionalistai tvirtina, kad tautiškuumas yra ir geriausias skydas nuo Rusijos grėsmės.

Tautinio populizmo banga atsiritė taip netikėtai ir su tokiu trenksmu, jog kartais pamirštama, kad šis reiškinys nėra istoriškai unikalus, o tik pagreitėjęs dešimtmečius trunkantis procesas. Trumpo antiglobalistinė retorika kartoją prajusiotą kstantmeio pabaigoje atsigavusio izoliacinio mitymo idėjas, Jungtinių Karalystės *Brexit* iniciatoriai sek senais britų euroskeptiškumo architektūrą žiniais. Istorijos atgarsiai girdėti ir arčiau namų vykstančiuose procesuose. Pastangos pateikti Vidurio Rytų Europos valstybes kaip tautines ir todėl „teisingas“ Europos gynėjas prieš Briuselio ir Berlyno diktatą nėra istoriškai unikalūs reiškinys. Agresyvus dabartinis Lenkijos ir Vengrijos, taip pat ir mažiau pastebimas čekijos bei Slovakijos tautinis populizmas yra ilgaamžio Vidurio Rytų Europos mito apie šio regiono tautinį unikalumą, jo kultūrinę ir dvasinį brandą išdava.

Esminis šio mito elementas yra tikėjimas, kad Vidurio Rytų Europoje vienija bendras likimas: nuolat jausti grėsmingą didžiųjų valstybių takirginti nuojos savo kultūrą ir tradicijas, kartu saugant Europos tautinį vaivora. Tokia regiono lemties idėja išpopuliarėjo po socialistinės santvarkos griūties, kai, vienu metu atgavusios nepriklausomybę, regiono šalys pradėjo sugrū-

mo Vakar politin erdv procesus ir m kurti savo ateities Europoje ir visos Europos ateities vizijas. Vidurio Ryt Europos mito ir regiono likimo svarba ypa išryšk jo po stojimo ES, kai Praha, Varšuva ir Vilnius kartu ir atskirai svajojo tapti tiltu tarp Ryt ir Vakar bei pl sti Europos laisv Ryt kaimynyst je. Šiandien bendro likimo id ja yra minima bendruose Vidurio Ryt Europos strateginiuose dokumentuose (nuo Trijų r iniciatyvos memorandumo iki regiono politik projekto sulyginti atlyginimus Europos S jungoje).

Ta iau prieš gaudama politin išraišk po 1990 m., Vidurio Ryt Europos likimo id ja jau kelis dešimtmeius kaust regiono intelektual d mes. Tautiniolikimo klausimas supriešino du iškiliausius pastarojo šimtmeio ek kult ros veik jus – Milan Kundera ir Václav Havel. Vidurio Ryt Europos istorija, jos pamokos ir prasm domino gars j lenk poet Czesław Miłosz, kurio mintys provokavo ši diskusij sitraukti ir Witold Gombrowicz. Kaip ir galima tik tis, politikos r mai susiaurino turting intelektin diskusij, išst m politikai per sud tingas mintis ir sutrumpino ilgas traktatus iki keli skambi sentencij. Ta iau šiame straipsnyje noriu sugr žti prie šios diskusijos taip, kaip pridera: išryškinti tai, kas buvo palikta už politikos borto ir pamiršta laikot km je, apnuoginti šio mito iliuziskum ir suprasti, kok likim Europai žada ir v l išpopuliar j s kilnaus Vidurio Ryt Europos likimo mitas.

Nors Miłoszas pelnytai laikomas Vidurio Ryt Europos id jos kelrodžiu¹, bendro regiono taut likimo vizij grakš iausiai suformulavo nepralenkiamas ironijos meistras Kundera. Jam šis regionas – maž taut namai, o „maža tauta yra tokia, kurios pats buvimas bet kada gali pakibti ant plauko; maž tauta gali išnykti ir ji tai žino“². Elegantiškai, tiesiog apibr žimu, Kundera Vidurio Ryt Europos tautas stato strukt rin pažeidžiamumo pozicij, kuri ir diktuoja regiono taut likim: nuolat ir nepailstamai kovoti prieš niekada nepasitraukian i praž ties galimyb.

Kova prieš praž ties galimyb n ra kova prieš konkret prieš – tai egzistencin kova už b t. Kadangi mažos tautos supranta, kad siekdamos ilgaamžiškumo negali pasikliauti savo populiacijos dydžiu, jos turi b ti nuolat gyvybingos. Trumpai tariant, d l savo egzistencijos trapumo mažos tautos negali vien egzistuoti: maž tauta, „jei tik ji yra pasiekusi šioki toki svarb pasaulyje, privalo nuolat, kiekvien dien, j iš naujo kurti. T akimirk, kai ji nustoja kurti vertingus dalykus, ji nebegali pateisinti savo egzistencijos“³. Kunderos akimis, b tent šis egzistencinis imperatyvas paaiškina, ko-

d l Vidurio Ryt Europos taut tautišku mas pasižymi kult riniu aktyvumu ir produktyvumu.

Ta iau maž taut pastangos išlikti turi ir platesn prasm. Kundera sitikin s, kad Vidurio Ryt Europos taut kova už savo trapi egzistencij nat raliai išsaug kov už tautin ir kult rin vairov visame pasauly-

andrius miežis. n u laba diena... 2016. d rob, akrilas

je. Tad jau pirmajame ek likimo klausim k lusiame straipsnyje Kundera tvirtina „Kadangi jos vis ieško savo veido ir j kuria, kadangi jos privalo nuolat grumtis d l nepriklausomyb s, mažosios tautos yra nat raliog s di nian iopasaulinio vienodumopriešinink s, tradicij ir gyvenimob d vairov s gyn jos, garantuojan ios originalumo, išskirtinumo ir kitoniškumo pasaulyje išlikim“⁴.

Nors Kunderai pirmieji karo už pasaulio originalum frontai yra kult ra ir kalba, lengva pamatyti, kaip jo sivaizduojama maž taut likimo vizija pritaikoma ir aukštojoje politikoje. Pažeidžiamumas, kuris charakterizuoja maž taut pad t pasaulyje, palieka joms tik vien galimyb – ginti pasaulin tvark, saugan i panašiai pažeidžiamas tautas.

¹ Š žod pasiskolinu iš puikaus v ytauto a lišausko laiško *Naujojo Židinio-Aidu* redaktoriui (žr. 2017, n r. 5, p. 1–3). esu d kingas jam už pokalbius, kurie leido išgryninti šiame straipsnyje reiškiamas ir jau seniai manyje d zgusias mintis.

² milan kundera, „the tragedy of central europe“, in: *New York Re-*

view of Books, 1984-04-26, n r. 7, p. 8. ia ir toliau remiuosi angliškais autori tekstais ir pateikiu savo vertimus

³ milan kundera, „czech d estiny“, in: *Listy*, 1968-12-19, n r. 7–8, p. 3.

⁴ *Ibid.*

Ši galimyb Kunderai atrodo kaip kilnus išsiskis, jei ne garbingas prakeiksmas. Iš ties rašytojas sudėtingas Vidurio Ryt Europos likimo laikovertušlov – bent dėl to, kad šis yra toks sudėtingas: „Nes yra užkariautojų šlov, ir yra šlov tie, kurie niekada nebuvo užkariautojai. Yra arogancija tautai, kurios giriasi savo napoleonais ir suvorovais, ir yra išdidumas tie, kurios niekada neeksportavo brutalumo“⁵.

Skaitant tokius Kunderos žodžius, nesunku suprasti, kodėl Vidurio Ryt Europos likimo idėja yra tokia patraukli šio regiono tautoms ir (ypač) politikams. Net ir Havelas – neabejotinai aršiausias Kunderos minčių kritikas – pripažino, kad jos „negali nepalikti mūsų [...] akių ašarot“⁶.

Vis dėlto šio mito populiarumo negalima redukuoti vien į jo emocinį patrauklumą. Vidurio Ryt Europos istorija iš ties pilna didingų pasipriešinimo imperijoms epizodų ir kibiškos mažųjų tautų vienybų pavyzdžių. Užtenka prisiminti pastaruosius penkiasdešimt metų: kilnaus regiono likimo mitų lyg ir patvirtintų ir disidentų veiklą, ir Aksomin bei Dainuojanti revoliucijos, ir Baltijos kelias. Kiekvienas ši istoriniai vyki buvo bent iš dalies grįstas tautiško svarbos idėja, todėl atrodo, kad Kundera buvo teisingas, šlovindamas kilnų, kone rezistentinį charakterį demonstruojant Vidurio Ryt Europos tautiško.

Dėl šios priežasties aš negaliu atsistebėti, kaip dramatiškai Kunderos mintys skiriasi nuo Miłoszo požiūrio Vidurio Ryt Europos likimui. Nors abiejų rašytojų darbai išduoda tam tikrą tikrą jį ypatingu regiono charakteriu ir likimu, tačiau panašumas ir baigiasi. Miłoszo mintis Vidurio Ryt Europos likimo tema elegantiškai reziūmuoja melancholiją prisodrintos eilės „Grįžimas Krokuv 1880-aisias“ eilutės: „Mano šalis liks tuoj, kuomet yra – imperijai kiemelis /Slaugantis savo pažemintą provincionaliomis svajonėmis“⁷. Eilės raštas, parašytas vėlyvojo socializmo laikais, nukelia kitą laikmetį, kitą imperiją, bet tampa į Krokuvą. Dvi priespaudos epochos jungia tik tuškos lenkų viltys ir Miłoszo neviltingas Kunderos optimizmo išnašos.

Kontrastas tarp Kunderos entuziazmo ir Miłoszo melancholijos yra gerokai labiau intriguojantis nei garsusis Kunderos ir Havelo ginčas dėl likimo klausimu. Havelas paprasčiausiai – nors ir taigiai bei nuodugnai – atmeta bet kokio „likimo“ galimybę; Miłoszas tiki tam tikru Vidurio Ryt Europos istorijos dėsningumu, tačiau vertina jį kardinaliai kitaip nei Kundera. Kontempliuodamas sunki savo šalies istoriją, Miłoszas nelaiko jos kažkokios mažųjų tautų misijos atspindžiu. Atvirkščiai: tokiu būdu rašytojo vizijai lenkų poetas atmeta tik kaip

dar vieną iš provincionalių svajonių, kuriomis taip noriai tiki istorijos žaidžias besigydanti Vidurio Ryt Europa. Miłoszas melancholiškai konstatuoja, kad regiono likimas yra vaikytis Kunderos liaupsinamo Vidurio Ryt Europos mito.

Tačiau kodėl išpažintose žvalgiose ir istorijos patvirtintos Kunderos mintys Miłoszui atrodo provincialios? Lenkų poeto pesimizmą suprasti – ar bent išjausti – padeda jo kvietai Gombrowicziaus apmąstymai apie Vidurio Ryt Europos istoriją ir mitą, kruopščiai atvirai ir taip žavingai sudėtingą *Dienorašį* iopuslapius. Dėl Antrojo pasaulinio karo Lenkijai iškelionis Argentinoje grįžti negalėjus rašytojas ryšius su tvyne palaikyskaitydamas išėivijos spaudą ir lankydamas lenkų išėiviusitikimus. Tiek viena, tiek kita leido Gombrowiczui išarti stebėtį, kaip reiški ir kaip pasireiški joutautiečių pastangos vykdyti tikrybing mažų ir brutalumo šlovų nepatyrusi tautų misiją išlikti, kuri Vidurio Ryt Europai taip entuziastingai pranašavo Kundera.

Atrodo, kad Gombrowiczius stebėję Miłoszo eilėkranizaciją. Jis skaito straipsnius, primenančius lenkams, jog pasaulis privalo pamatyti, kad Adamas Mickiewiczius niekuo nenusileidžia Dantei ir Williamui Shakespeare'ui. Jis vaikšto intelektualūsitikimus, – „kolektyvines lenkų paguodos ir paramos sesijas“, – kuriuose niekam neleidžiama užmiršti, kuri tauta pagimdė Frédéric Chopiną. Jot vynaini veiklį persmelkus norėdyti lenkų kultūros svarbą pasauliui Gombrowiczius suvokia kaip šios tautos kultūros paviršutiniškumą ir mitysenos provincialumą. Pamatys paskanamai, jis pratręksta: „Chopinas ir Mickiewiczius tik pabręžia įsiuraprotiškumą, nes įsi su vaikišku naivumu šokate savo polonezus po nuobodžiaujančios užsienio auditorijos nosimis tik tam, kad galėtumėte sustiprinti savo iškreiptą savivertę su jausmų ir suteikti sau prasmę. [...] Tačiau tai nebuvo blogiausias, labiausiai žeminantis ar skausmingiausias šio ritualo aspektas. Baisiausia tai, kad gyvenimas ir modernūs protai buvo aukojami mirusiems. Ši ceremonija galėtų būti apibūdinta kaip abipusis lenkų bukinimas vardan Mickiewicziaus“⁸.

Gombrowiczius nustato dvigubą diagnozę: dabartinis Vidurio Ryt Europos tautų provincialumą patvirtina nudaatinis poreikis lygintis su didžiosiomis Europos tautomis; tolimesniam provincialumui jas pasmerkia protis suvaržyti tautos dabartinį vardan tautos praeities.

Gombrowicziaus patirtis nušviečia Miłoszo poeziją: bent troškimas (arba tynyb) pateisinti savo egzistenciją pasmerkia Vidurio Ryt Europos tautas tapti savo pačių kaitėmis. Štai kaip rašytojas vertina lenkų san-

⁵ *Ibid.*, p. 2.

⁶ Václav Havel, „czech destiny?“, in: *O lidskou Identitu*, 3rd ed., Prague: Rozmluvy, 1990, p. 193.

⁷ Czesław Miłosz, „the Return to Krakow in 1880“, in: Czesław

miłosz, *Unattainable Earth*, Thames & Hudson, 1986.

⁸ Witold Gombrowicz, *Diary*, t. 1, edited by Jan Kott, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1988, p. 6.

tyk su t vyne: „Lenkija taip slegia lenk , kad niekas jam nebetinka. Lenkija stato j ankšt b sen : jis nori jai per daug pad ti, jis nori j per daug išaukštinti“⁹. Novatoriškas ir tautin gyvybingum puosel jantis k rybiškumas tampa per daug rizikingas: telieka nuolat ir vis naujai stengtis parodyti jau turim ir visada tur t

andrius miežis. g arsas už debes . 2013. d rob , akrilas

didyb . Gombrowiczui tokia b sena yra tautin s tvirtyb s antitez : „Tikrai brandi tauta tur t svarstyti savo nuopelnus saikingai, [...] tikrai gyvybinga tauta turi išmokti nekreipti juos d mesio“¹⁰. Vidurio Ryt Europos tautas kalina j pa i tautišku mas.

Provincialaus tautišku mo pan i suvaržyta Vidurio Ryt Europa praranda k rybin gyvos tautos energij – ji praranda b tent tai, k joje žvelg Kundera. Kompulsyvus poreikis akcentuoti savo tautin s tapatyb s taurum neleidžia atvirai pažvelgti sud ting savo praeit ir dabart ; kompulsyvus poreikis prisiminti ir priminti savo praeities didyb pakinko kult r tautišku mostiprinimo misijai. Kartu šie provincialumos simptomai smukdo vieš j diskusij kokyb , miest erdves

pripildo groteskišk monument tautos didvyriams, stumia humanitarinius mokslus stagnacij ir baido jaunos ir jaunatviškai kritiškus protus nuo gyvenimo ir karjeros savo šalyse.

Trumpai tariant, kult r nustekenantis provincialus tautišku mas yra žalingas pa iai tautai – atrodyt , j atmesti tur t elementarus savisaugos instinktas. Bet šiandien Vidurio Ryt Europa v l klausosi t pa i kilnaus regiono likimo mito pažad . Kod l šis mitas nemarus? tariu, kad d l jo praktišku mo istorijos nuskriaust maž taut mitas yra nepaprastai naudingas tiems, kurie disponuoja ar nori disponuoti politine galia šiose tautose. Juk politin s galios pagrindas yra jos teisumas, o maž taut nacionalizmas puikiai pateisina net ir itin varžan i gali : juk jis žada ne pulti, o ginti, kvie ia ne engti, bet pasiaukoti.

Tai, koks patogus galios siekiantiems gali b ti kilnaus maž taut nacionalizmo mitas, dramatiškai atskleidžia rašytoja Dubravka Ugreši . Du dešimtme ius trentyje gyvenanti Ugreši buvo priversta palikti gimt j Kroatij , kai Jugoslavijos kar metu valdži Zagrebe uzurpavo nacionalistai. Steb dama dar tik br stant kroat ir serb konflikt , rašytoja atkreip d mes tai, kaip noriai tautiniai „šamanai, gen i vadai ir žiniasklaida kasdien [muš] savo b gnus „tauta pavojuje“ ritmu“¹¹. Žinoma, dešimtmė dešimtme tyje Kroatijoje pavojaus tikrai b ta. Ta iau, kaip pažymi Ugreši , patriot b gnai muš taip dažnai ir taip garsiai, kad reali gr sm tapo neatskiriama nuo politiškai angažuotos f kcijos – daugumai b gninink tiesa r p jo mažiau negu mušti b gn .

Kod l? Nes mušti b gn nekainavo nieko, o dav daug – postus, garb ir prasm . Kaip pastebi Ugreši , „dažnam t vyn yra asmenin s garb s sinonimas; ypa tiems, kurie nieko kito neturi“¹². Nereikia n sakyti, kad ant nacionalizmo retorikos laužo Ugreši ir kitus „tautos priešus“ degin kroat žurnalistai ir rašytojai – tarp j ir artimi Ugreši paž stami – tapo ambasadoriais, valstybini staig vadovais ir kitais aukštus postus užimaniais žmon mis. Skeptikas gal t sakyti, kad Kroatijos karo patirtis n ra tinkamas pavyzdys Vidurio Ryt Europai, ir galb t jis b t teisis. Ir vis d lto Ugreši už iuopia universal populistini jud jim veiklos princip , kurio pamokos aktualios ir šio straipsnio temai.

Ugreši prisiminimai išsklaido bet kokius maž taut likimo mito patrauklumo liku ius. Iš ties sunku nebr žti paraleli tarp Ugreši pasakojimo ir žymi j Havelo bei Hannah Arendt darb apie totalitarizmo sigal jim ¹³. Tokios paralel s itin skausmingos, nes

⁹ *Ibid.*, p. 9.

¹⁰ *Ibid.*, p. 7.

¹¹ Dubravka Ugreši , „a Question of perspective“, in: David Williams et al., *Karaoke Culture*, Rochester, n y: Open Letter, 2011, p. 241.

¹² *Ibid.*, p. 230.

¹³ ia, be abejo, turiu omenyje Havelo *Bejėgių galią* (ek. *Moc bezmocných*, 1978) ir a rendt *Totalitarizmo ištakas* (vilnius: tyto alba, 2001) bei *Eichmanną Jeruzalėje: Ataskaitą apie blogio banalumą* (vilnius: aidai, 2015).

b tent Vidurio Ryt Europa tapo totalitarizmo eksperiment auka. Matyti destruktiv maž taut elges ypa skaudu, nes jos, pa ios to nenor damos, pamat , kok destrukcijos potencial atneš modernieji amžiai. O kilnaus kent jimo kupino maž taut likimo iliuzija priver ia jas išduoti per prievart gyt istorin patirt .

Ojuk liudyti ties apie moderni laik realyb gal jo b ti tikroji Vidurio Ryt Europos misija. Taip bent jau m st visi trys anks iau min ti regiono rašytojai. Kundera ši misij vardijo kaip pareig byloti ties apie vienintel nekintam istorijos d sn – amžin ir beato-dairišk galios troškim . Joakimis, Vidurio Ryt Euro-pos patirtis „nurengia istorij iki nuogos valios galiai, kuri yra neistoriška ir neturi jokio turinio savaimė“¹⁴. Juk tiek nacizmas, stat s nauj pasaul pagal neva moksliškus gamtos d snius, tiek komunizmas, k r s utopij pagal tariamus istorijos d snius, galiausiai buvo tiesiog nuogos galios, vilktos pseudomoksliškos ideologijos r b , pavyzdžiai.

ia lenk rašytojai m sto panašiai, kaip ir j kolega ekas. Gombrowicziaus apm stym apie Vidurio Ryt Europos patirties prasm verta pacituoti pla iau: „Tikin iam komunistui revoliucija atrodo kaip proto, g rio ir tiesos triumfas, [...] tuo tarpu „pagoniui“, kaip pastebi Miłoszas, „revoliucija duoda suprasti k kita“ – tai, k šis reziuumuoja tokiu sakiniu: žmogus žmogui gali padaryti bet k “¹⁵. Ši „pagonio“ – istorijos aukos – suvokta tiesa skamba kaip aidas Kunderos žvalgai apie nuog galios troškim , varant žmonijos istorij . Trys rašytojai padaro bendr išvad : per dešimt met patyrusi du skirtingus bandymus sukurti nauj realyb , Vidurio Ryt Europa gali byloti, kad vienintel realyb yra nuolatiniis žmonijos bandymas save sukurti – ar sugriauti.

Tokia realyb nesitenkina individualizmo ir kolektyvizmo priešiamomis žmogaus ir istorijos karikat romis. Jei istorija neturi jokio kito variklio, tik nuog galios troškim , istorin s realyb s paaiškinti negali nei absoliu ios individualizmo vertyb s, nei abstrak ios kolektyvizmo strukt ros. Laukdamas ši modernaus m stymo

poli gri ties, Gombrowiczius tik josi ateityje sulaukti Vidurio Ryt Europos išmintimi pagr stopoži rio realyb – realyb , kuri visada t ra tik konkre i žmoni tarpusavio santyki sukurtas ir nuolat kintantis produktas¹⁶. Tokia realyb yra sud tinga: ji nepalieka vietos svajon ms apie išgelb jim ir pareigoja gelb tis patiems. Tokia realyb negarantuoja stabilumo – ji meta išš k kasdien patiems j kurti.

Šiandien tampa akivaizdu, kad Vidurio Ryt Europa netaps naujosios realyb s pranašu: tam trukdo jos taut gyvybingum gniuždantis ir j kult r ketviriuojantis provincialus tautiškasumas. T , vos sp j s pasidžiaugti naujos ateities vizija, suprato dar Gombrowiczius: „Jei bulgaras nepasitiki bulgaru, jei bulgaras neken ia bulgaro, jei bulgaras laikobulgar [...] , tai mes neprimesime savo jausm kitiems, nes mes patys rimtai nevertiname savo jausm . Ir iš ties b t pernelyg keista, jei ši žmonijos vizija gimt tarp žmoni , kurie ne jau ia nieko, išskyrus neapykant vienas kitam“¹⁷.

Iš ties b t pernelyg keista... Keista jau ir šiandien, kai harmoning taut bendrij Europoje sukurti žada tarpusavyje nesutarian ios ir bendr interes neturin ios Višegrado ketverto valstyb s. Tiksliau, tokius pažadus dalina tik dvi: ekijos ir Slovakijos lyderiai jau kur laik stengiasi bent retoriškai atsiriboti nuo toksiško ir provincialaus Lenkijos ir Vengrijos vadov tautiškasumo

Net jei ekams ir slovakams pavyks, visai Vidurio Ryt Europai atsiriboti nuo provincialaus tautiškasumo bus sunku. Neturiu galvoje, kad j regione ir toliau puosel s lenkai ar vengrai – konkreti tauta ia nesvarbi. Provincialus Vidurio Ryt Europos tautiškasumas yra pernelyg patogus ir patrauklus, jo si lomos iliuzijos pernelyg viliojan ios, kad viena ar kita regiono tauta periodiškai nenugrimzt š trans . Kovoti su šia pagunda yra išš kis kiekvienai Vidurio Ryt Europos tautai, taip pat ir m s . Galime tik viltis, kad tikroji, nemitologizuota ir sud tinga Vidurio Ryt Europos istorin patirtis, kurios pamokas liudija Miłoszas, Gombrowiczius ir net Kundera, pad s pasirengti šiai kovai. ☒

¹⁴ Milan Kundera, „The Czech Wager“, in: *New York Review of Books*, 1981-01-22, p. 21.

¹⁵ Witold Gombrowicz, *op. cit.*, p. 20.

¹⁶ domu pažym ti, kad ia Gombrowiczius cituoja žyd filosof - teolog Martin Buber .

¹⁷ Witold Gombrowicz, *op. cit.*, p. 21.

aRend t iki eicHman n o

blogio šakn paieškos politikoje

Simas elutka

Hannah Arendt žinoma kaip politikos teoretik , paklojusi pamatus politikos statuso išaukštinimui pokario epochoje. Tuo metu, kai europieiai mažiausiai nor jo galvoti apie politik ir vietoj to troško taikiai m gautis privataus bei socialinio gyvenimo ramybe, JAV emigravusi žyd kilm s vokie i flosof siek atrasti politikos garbingumo ir patrauklumo šaltinius. Jai r p jo suprasti, kuo politika skiriasi nuokit žmogaus veiklos form , kas apibr žia jos specif škum ir autentiškum , gal gale – kod lvert t ja užsiimti.

Pasak Arendt, politika kuria bendr pasaul ir pasirodymo erdv , suteikdama galimyb žmon ms pilnai atskleisti savo potencial ir unikalias tapatybes. Politika – tai veiksmo ir diskusij sritis, kurioje veikia pilie i daugis ir bendrai sprendžiami ne partikuliar s materialiniai, socialiniai, gamtiniai ar biologiniai, o visus pilie ius jungiantys viešieji klausimai. Politik ženklina spontaniškumas ir nenusp jamumas: ia ne viskas priklauso nuo m s , negalime tiksliai žinoti ar numatyti, kaip ir kada pasielgs m s bendrapilieiai, kokie nauji argumentai ar pasi lymai pasirodys netrukus ir galb t nusvers tai, kas mums atrodo akivaizdu. B tent tod l politika tampa tokia domi ir, bent jau kartkart mis, didinga: ia visad reikia b ti pasirodys demonstruoti savo šaunum ir virtuoziskum , spr sti ir veikti atsakingai, dr siai ir tikinaniai. Arendt svarbus ne tiek vieno ar kito veiksmo rezultatas, kiek pats dalyvavimas veiksmo s kuryje.

šiuo tekstu pradedamas aštuoni straipsni ciklas „žydiškieji svarstymai“, gyvendinantis projekt „kaip b ti po Holokausto? žydiškieji svarstymai apie politik , etik ir tapatyb vairov s pasaulyje“, kur finansuoja v š „g eros valios kompensacijos už žyd religini bendruomeni nekilnojam j turt disponavimo fondas“. o pats sumanymas paprastas: pristatyti žyd XX a. antros pus s politin ir etin mint Lietuvos visuomenei, kvie iant j perm styti tolerancijos, laisv s, etikos, politin sir kult rin s tapatyb s problemas simas elutka (g. 1990) – politin s filosofijos, id j istorijos tyrin tojas, v u Filosofijos fakulteto doktorantas.

Kartu Arendt žinoma kaip autor , kuri vis gyvenim band suprasti XX a. blog , totalitarizm ir Holokaust . Kaip susij šie apm stymai ir toks pakyl tas poži ris politik ? Kaip pastanga suprasti baisiausius nesenos istorijos epizodus susijusi su tokia idealizuojan ia, aktyv dalyvavim akcentuojan ia politikos koncepcija?

t aRp viešu mo iR pRiv a t u mo

Kod l europieiai taip troško atsikv pti nuo politikos po Antrojo pasaulinio karo? Ir nacionalsocialistin je Vokietijoje, ir Soviet S jungoje totalitarin santvarka siek visiškai ištrinti privataus–viešo perskyr , kuri tokia svarbi Arendt. Politika ir ideologija persmelk vis žmogaus egzistencij : nuo nacistin s ar komunistin s ideologijos nebuvo kur pasisl pti, gyvenimo reguliavimas ir kontrol tur jo virsti totaliais. Kadangi totalitarinio režimo tikslas – radikaliai transformuoti žmogaus prigimt ir sutverti nauj žmog , ideologija negali sustoti prie privataus b sto slenks io, ji turi siskverbti ir individo sielos užkaborius.

Totali viso gyvenimo politizacija, sunaikindama viešo ir privataus perskyr , sunaikina ir abu šios diados poliuis: ir viešum , ir privatyb . Privatyb s nyksmas nebeleidžia prasmingai kalb ti apie vieš veikim , nes viešumoje galima pasirodyti tik turint saugi egzistencin atram privatumozonoje. Antikoje kv pimoieškojusios Arendt žodžiais: „Tai, kas poliui neleido pažeisti jo pilie i privataus gyvenimo ir dav šventas ribas, saugojan ias kiekvien nuosavyb , buvo ne pagarba privaia i nuosavybei, kaip mes j suprantame, bet tas faktas, kad neturintis nam žmogus negal jo dalyvauti pasaulio reikaluose, kadangi jis netur jo vietos, kuri priklausyt jam“¹.

Graikams, pagimdžiusiems ir perdavusiems mums politikos s vok , „gyvybini reikmi patenkinimas nam kije buvo pdlio laisv s s lyga“². Graik pasau-

¹ Hannah arendt, *Žmogaus būklė*, iš angl. kalbos vert aldona Radžvilien ir arvydas šliogeris, vilnius margi raštai, 2005, p. 34.

² *Ibid.*, p. 35.

I ži roje privati erdvė buvosuvokiama kaip namas, kuris, kaip *oikos*, kur žymio gamtinio būtinumo ir poreikis patenkinti primityviausius biologinius poreikius. Namų kelyje tarp žmonių vyravo prievartinis, hierarchinis santykis. Iš jimas iš apsaugotos, apribotos privates erdvės viešj žymio sklandži žang laisvės ir lygys srit, kurioje pilieiai susitikdavo su sau lygiais bendrapilieiais ir kartu sprisdavo visiems bendrus reikalus. Kadangi viešoji erdvė buvolaisvės ir lygys oazė privatesi dykumoje, tai politikoje, viskas buvo nusprendžiama žodžiais ir tikin jimu, o ne j ga ir prievarta³. Prievarta ir smurtas priklaus nelaisvės, būtinys, namios sferai.

Taigi privates erdvės integralumas buvo esminis lyga politikai rastis. Nors politin veikim Arendt traktavo kaip aukščiau žmogiskj veikl, ji neman, kad kitos veikimo formos yra neprasmingos. Galimyb pasitraukti iš politikos privates erdvė yra svarbi paiai politikai. Perfrazuojant Isaiah Berlin, negatyvi laisvė yra būtina pozityvios laisvės slyga. Viešjoje erdvėje pilieiai pasirodo kaip skirtingi, unikalūs asmenys, kuri unikalumas ir skirtingumas brandinamas jau privatesoje erdvėje, nors tik politikoje išsiskleidžia pilnu

Hannah Arendt. 1935. iš <http://www.the-philosophy.com/arendt-human-condition-analysis>

pavidalu. Idant asmuo galėtų išsiskirti ir sužibėti viešumoje, jam reikia turėti savinimą, savit patirimą ir netrikdomai, ramiai apmąstyti argumentus. Politika be atokvėpio ir distancijos bukina asmens efektyvias galias ir naikina žmonių pluralumo bei skirtingumo slygas. Atsakinga politin veikla ne manoma be galimybės netrukdomai ir nuolat judėti tarp privates ir viešumos.

Totalitarizmas sunaikino viešą ir privataus perskyrą, šitaip panaikindamas asmens integralumui būtiną distanciją nuo kitų žmonių ir nuo valdžios. Išia ir Arendt dėmesys teisis viršenybės ir apskritai statymų kirmo bei palaikymo svarbai. Pasak m stytojos, statymiškumas yra vienas esmini faktori, skirian i laisvės santvarką nuo tironiškos ir totalitarin s: „statymai nustato ribas kiekvienai naujai pradžia, o kartu garantuoja jos judėjimo laisvę, to, kas visiškai nauja ir neprognozuojama, galimybę. Politinei žmogaus egzistencijai pozityvi j statymų br žiamos ribos yra tas pat, kas jo istorinei egzistencijai yra atmintis: jie laiduoja išankstin bendro pasaulio egzistavimą, tam tikros tiesies, kuri peržengia kiekvienos kartos individualaus gyvenimo trukmę, sugeria naujus pradmenis ir yra j maitinama, tikrovė“⁴.

gamtos dsniai ir atsakomybė

Politiniam gyvenimui būtin pastovum užtikrinantys pozityvieji statymai, kuri taip neapkent Adolfas Hitleris ir jo sekėjai, buvo tie nepatogūs kliuviniai, kuri pirmj m sio Vokietijoje valdžiai 1933 m. per-

m nacionalsocialistai. Tai jau tai nereiškia, kad totalitarin valdžia buvo grindžiama visišku bestatymiškumu. Vietoje to, totalitarizmas gr žta prie amžiosenumo tarp legalumo ir legitimumo arba teisumo ir teisingumo, ir nedviprasmiškai j išsprendžia savaip suprasto teisingumo naudai. Rudasis ir raudonasis totalitarizmas tik jo galintys pakilti aukščiau „smulkiaburžuazinio legalizmo“ ir vietoj jo tvirtinti Teisingumo valdžią žemėje. Tad neatsitiktinai totalitarizmas siek visiškai atsisakyti pozityviosios teisės mediacijos ir atstovaujamosios demokratijos reprezentacijos (parlamentarizmo).

Kas už m pozityvi j statymų viet? Istorijos dsnis (komunist atveju) ir Gamtos dsnis (naci atveju). Šalt, sausas ir ne-

kvepiant liberalj teisin pozityvizm pakeit negailėstingj, judr s ir vis žmonijos praeit, dabart ir ateit paaiškinantys istoriniai arba rasiniai dsniai. Šie dsniai taikomi tiesiogiai visai žmonijai, o ne paskiriems

³ *Ibid.*, p. 31.

⁴ Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos*, iš angl kalbos vertė arvydas Šliogeris, Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 447.

asmenims, taip dar grubiau iškreipiant tradicinį teisės supratimą: „Tikimasi, kad tinkamai vykdomas Gamtos ar Istorijos dėsnių sukurs žmoniją kaip savo galutinį produktą, ir ši viltis glūdi už visų totalitarinių valdžių pretenzijų globaliniam viešpatavimui. Totalitarinė politika pretenduoja žmonius priversti aktyviai ir patikimai gyvendinti taisyklę, kuriam šiaip jau žmonys paklusti tik pasyviai ir prieš savo norą“⁵. Pasaulinio viešpatavimo siekis neišvengiamai veda totalinį terorą. Teroras, Arendt supratimu, yra totalitarinio viešpatavimo esmė⁶.

Šioje vietoje itin svarbu išsiaiškinti kartinio totalitarinio teisės koncepcijoje: pastovumą ir stabilumą užtikrinantys statymai virsta beribio judėjimo arba sąjūdžio dėsniais. Visuotinis arijų rasės viešpatavimas turėjo greičiausiai ir visuotinai tapti visos žemės tikrove. Nacistinėje Vokietijoje masinis sąjūdis tapo svarbesnis už institucijas, struktūras ir partijas, nacionalsocialistų partija buvosuvokiama kaip judėjimas. Vėliau, interpretuodama vieno iš Holokausto architektų Adolfo Eichmanno veiksmus ir pasiteisinimus, Arendt padarė išvadą, kad Eichmann prisijungti prie esesininkų ir organizuoti žydų deportacijas mirties stovykloms motyvavo ne koks nors demoniškas ar monstriškas prašymas, o gana banalus troškimas tapti kokio nors didesnio už jį patį judėjimo dalimi. Betarpiškas susiliejęs su masiniu sąjūdžiu psichologiškai patogus, mat leidžia ištirpdyti asmeniną atsakomybę už savo veiksmus ir užmaskuoja individo vidutiniškumą ar menkumą. Eichmannas teisinosi sakdamas, kad jis tik vykdydavo vyresnybės paliepimus ir tebuvo „sraigtelis“ milžiniškoje žudymo mašinoje. Tai totalitarinio režimo atstovams būdingas atsakomybės nusikratymo ir pasiteisinimo atvejis.

Asmeninis atsakomybės už savo ir savo šalies veiksmus prarastis – vienas esminių veiksmų, sudariusių sąlygas Holokausto gyvendinimui. Masinis ir masinis judėjimas fenomenas, asmens subjektiškumo ištirpdytas nuolatiniame gigantomaniškame judėjime kyla iš individo nereikalingumo jausmo. Totalitarizmui dirvą parengia „radikalus asmeninio suinteresuotumo praradimas, ciniškas ir nuobodžiaujantis abejingumas mirties ar kitų asmeninių katastrofų akivaizdoje, aistringas potraukis prie pačių abstrakčiausių sąvokų kaip gyvenimo gairių ir visuotinė panika net pačioms akivaizdžiausioms sveiko proto taisyklėms“⁷. Aistringas potraukis prie pačių abstrakčiausių (ir asmeniškai beprasmiškiausių) sąvokų kaip gyvenimo gairių – tokia pėlinė 1961–1962 m. Arendt rašė Eichmanno asmenyje.

Šio negebėjimo styti vaizdžiai atskleidė robotiškas atmintinai išmokyti nacistinė ideologijos kliši kartojimas, negebėjimas suformuluoti autentišką mintį⁸.

Masinio žmogaus pasaulis voka susiformuoja giliai atomizuotoje, fragmentuotoje visuomenėje, kuriai būdingas individo izoliuotumas ir tvirti socialiniai saistai. Bešaknis, beklas, radikaliai vienišas individas nesunkiai savo pusę patraukti ir ilgainiui pavergti sumanesniems masiniams judėjimams, kaip ir nutiko nacistinėje Vokietijoje bei Sovietų Sąjungoje. Puiškiai suvokdamas, kad atomizuotas individas socialinė egzistencija vienintelį prasmę gauna visa apimaniamame ideologiniame sąjūdyje, tokio sąjūdžio vadas gali išsekę reikalauti „totalinio, neriboto, beslygiško ir nekintančio lojalumo“⁹. Arendt žodžiais: „Tokio lojalumo galima tik tiktis tik iš visiškai izoliuoto žmogaus, kuris, nebūdamas jokių kitų socialinių ryšių su šeima, draugais, bičiuliais ar paprasčiausiais pažįstamais, savo vietos pasaulyje turėjimo jausmą kildina tik iš priklausymos sąjūdiui, narystės partijoje“¹⁰. Absoliutus individo susitapatinimas su ideologiškai aprobuotu ir suvienytu sąjūdžiu radikaliai homogenizuoja visuomenę ir retušuoja asmenų tarpusavio skirtumus.

Arendt akimis, totalitarizmas sunaikina pamatinę politikos sąlygą – žmonių vairovumą. Jo sūmoninimas reiškia pirmą faktą, jog „mes visi esame vieni, t. y. žmonės, tačiau taip, kad niekas nėra toks pat kaip kas nors kitas, kuris kada nors gyveno, gyvena ar gyvena“¹¹. Arendt nepaliovai kartoti minties, jog šiame pasaulyje gyvena žmonės, o ne Žmogus¹². Savo ruožtu totalitarizmas suspaudžia žmones vien daiktą ir taip juos pavergia, kad atrodo, jog „individuali žmonių vairovumas ištirpsta viename gigantiško dydžio Žmoguje“¹³. Dar blogiau – totalitarizmas žmones pavertė apskritai nebereikalingais, pertekliškais (*superfluous*). Asmens savitumas, unikalumas, savitos mintys, argumentai – visa tai totalitarinio santvarkoje tampa nereikšminga, reikšmingas lieka tik visų individų palenkimas idėjai ar idėjoms logikai, kokiam nors „-izmui“ (rasizmui, antisemitizmui ar komunizmui). Štai kodėl koncentracijos stovykla, Arendt akimis, yra centrinė totalitarinio režimo institucija – joje ne tik aukos, bet ir budeliai tampa absoliučiai nereikalingi. Nacistinė Vokietija žmogų siekė pavertti automatizuotą reakcijų rinkiniu, panašiu Pavlovo šunui.

Terorą grindžiamas tikrovės pavergimas kokiais nors idėjais sunaikina ne tik vairovumą, bet ir kitą fundamentalią žmogaus egzistencijos tikrąybą – gebėjimą

⁵ *Ibid.*, p. 445.

⁶ *Ibid.*, p. 447.

⁷ *Ibid.*, p. 315.

⁸ Hannah Arendt, *Eichmannas Jeruzalėje: Ataskaita apie blogio banalumą*, iš anglų kalbos vertė Vilijus Bartninkas, Vilnius: Aidai, 2015, p. 109, 113.

⁹ *Ibid.*, p. 321.

¹⁰ *Ibid.*, p. 322.

¹¹ Hannah Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 15, 191.

¹² Hannah Arendt, *The Life of the Mind / Thinking*, New York: Harcourt Inc., 1978, p. 19.

¹³ Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos*, p. 448.

pradėti k nors nauja (*natality*). Lygiai kaip pats žmogaus gimimas yra ko nors visiškai naujo ir netik to pradžia, taip ir kiekvieno žmogaus veiksm bei min i negali numatyti iš anksto. Šios egzistencinės kategorijos išlimas paveria Arendt griežta antideterministe. Jos veikalus persmelkusi žmogaus laisv s, kuri ji dažnai vadina spontaniškumu, dvasia. Be žmogaus laisv s prielaidos ne manoma adekva iai perprasti skvarbiausi Arendt minties vingi .

Totalitarinės prigimties masiniai s j džiai siekia paneigti žmogaus laisv s patyrim . „Geležiniais d sniais“ grindžiamas id jos logikos jud jimas, nuosekliai reikalaujantis pasakius A, b tina pasakyti B, C ir galiausiai Z, negali pakelti minties, kad nepriklausomas žmogus ar j daugis potencialiai gal t nesutikti ir sustabdyti, ar bent jau sul tinti nepalenkiamo proceso ar jud jimo eig , apskritai b tinyb s logik . Apie b tinyb ir jud jim Arendt rašo: „Bet jis gali b ti sul tintas ir j beveik neišvengiamai sul tina žmogaus laisv , kurios negali neigti net totalitariniai valdovai, nes ši laisv – nereikalinga ir kaprizinga, kaip mano jie patys – sutampa su tuo faktu, kad žmon s yra gim ir kad tod l kiekvienas iš j yra nauja pradžia ir tam tikra prasme pradeda pasaul iš naujo. Totalitariniu poži riu tas faktas, kad žmon s gimsta ir miršta, gali b ti traktuojamas tik kaip trikdantis sikišimas aukštesni j g veikim “¹⁴.

Laisv , Lygyb ir teis s

Pabr žtina, kad laisv Arendt suvokia respublikoniškai, t. y. pirmiausia kaip politin laisv . M stytoja atvirai priešinasi Vakar f losof n je tradicijoje sišaknijusiam polinkiui laisv traktuoti individualistiškai, sivaizduojant, kad laisv prasideda ten, kur baigiasi politika, t. y. kur pasitraukiama (išsilaisvinama) iš politinio susisaistymo su kitais. Arendt glaudžiai sieja laisv su politika: „Be jos [laisv s] politinis gyvenimas savaime b t beprasmiškas. Politikos *raison d'être* yra laisv , o jos patyrimo laukas yra veiksmas“¹⁵. Arendt poži riu, politin laisv sukuria pasirodymo erdv , kurioje lyg s pilie iai gali pademonstruoti savo virtuoziskum pla i ja prasme: pateikti tikinamais argumentais gr s t politin id j ar pasi lym , nauj santvarkos pamat tobulinimo vizij ar pan. Pilie i r pestis viešaisiais reikalais (*res publica*) ir bendro pasaulio k rimas yra patikimiausias priešnuodis prieš tironij . O ši ne tik griaua respublikos pamatus, bet ir pavergia paskir pilie i gyvenimus. Pasitraukimas iš politinio gyvenimo gimdo susvetim jim su pasauliu, o šis veda izo-

liacij , atomizacij ir pilie i tarpusavio pasitik jimo pilietin s draugyst s erozij .

Ne prastas Arendt poži ris laisv suponuoja ir neprast jos poži r žmogaus teises. Pasak f losof s, XVIII a. pabaigoje visuotinai paplitusi universali žmogaus teisi id ja nesugeb jo atlikti to, ko iš jos buvo tikimasi – b tent laiduoti vis žmoni teisi . Vadinamoji žmogaus emancipacija ir vis ligtolini autoriteto šaltini atmetimas paliko žmog visiškai vien nuogoje jo egzistencijoje.

Pasak Arendt, prasminga kalb ti tik apie pilietines arba politines teises. Tai teis s, užtikrinamos konkreios politin s bendruomen s, kuriai priklauso pilietis, statym . Tikrasis žmogaus orumo garantas ir egzistencinis prieglobstis yra konkre ti politin bendruomen , one abstrakti žmonija: „Galiciausiai žmogaus teis s buvo paskelbtos „neatimamomis“ tod l, kad buvo manoma, jog jos turi b ti nepriklausomos nuovyriausyb i ; bet atsitiko taip, kad, kai tik žmon s netekdavo savo vyriausyb s ir b davo priversti nusileisti iki minimali teisi lygio, nebebuvo jokio juos ginan io autoriteto, jokios j teises norin ios garantuoti institucijos“¹⁶. Jeigu nebelieka tokios instancijos, kuri b t teisiškai pareigota ginti žmogaus teises konkre iame jurisdikciniame vienetė, žmogus atsiduria už statymo rib ir taip praranda bet koki apsaug .

Dar kitaip tariant, žmogaus teisi pagrindas negali b ti plynas faktas, kad žmogus yra žmogus. Žmogaus teisi pagrindas yra pilietin s teis s, kurias laiduoja žmogaus naryst konkre ioje politin je bendrijoje, valstyb je. Teisin apsauga išnyksta, kai žmogus nebetraktuojamas kaip pilietis, t. y. konkre ios valstyb s narys.

Be abejo, valstyb s institucijos pa ios gali tapti despotiškomis pilie i atžvilgiu – Arendt nepameta iš aki šios problemos ir kaip tik tod l savo politikos sampratoje pabr žia, koks svarbus yra aktyvus pilie i politinis dalyvavimas. Jis tur t užkirsti keli galimam valdani j sisiaut jimui ir j despotiškiems polinkiams, kuriuos skatina pilietinis pasyvumas ir abejingumas. Tad Arendt ieško vaisingos pusiausvyros tarp, viena vertus, sipareigojimo valstybei ir pasitik jimo šalies institucijomis, ir, kita vertus, pilie i kritikos ir iš apa ios virš orientuoto demokratinio politinio veikimo.

Kad ir kaip b t , perd m idealistin je universali žmogaus teisi koncepcijoje Arendt žvelg nepamatuot valstybi ir institucij nuvertinim . Iš paži ros kiln s ir humaniški svarstymai apie universalias žmogaus teises ir nacionalini valstybi prievart dažnai remiasi vienu ar kitu istoriniu patyrimu apie valstybi pilietini teisi pažeidimus ar tironišk statym leidy-

¹⁴ *Ibid.*, p. 448.

¹⁵ Hannah arendt, „kas yra laisv ?“, in: Hannah arendt, *Tarp praeities ir ateities*, iš angl kalbos vert arvydas šliogeris, vilnius: aidai,

1995, p. 165.

¹⁶ Hannah arendt, *Totalitarizmo ištakos*, p. 292.

bos atvejus. Arendt pažiūri, šiuos nuokrypius būtina kritikuoti ir mąstyti pakeisti „statymų leidyba demokratinė šalyse arba revoliucinė veikla despotiškose šalyse“¹⁷. Tačiau būtina klaidinga ir pražtinga mestis utopinį kraštutinumą ir išmesti valstybių legitimumą kaip tokios istorijos šiuokšlyną. Paskiros valstybės gali pažeisti specifines pilietines teises ir tokius atvejus būtina kritikuoti, tačiau dar blogesnis dalykas yra *teisinio statuso kaip tokio* arba *teisės turėti teises* praradimas. Nepriklausymas jokiai bendruomenei ir buvimas už statymo ribų leidžia už statymiškumo ribų išstumtus žmones traktuoti kaip visiškai nereikalingus, tokius, kuriems niekas nenori neteigti. Savo totalitarizmo analizėje Arendt fiksuoja, kad žmogaus sunaikinimo trajektorijoje pirmasis žingsnis yra „juridinio asmens nužudymas žmoguje“¹⁸. Tik žmogus išstumus už statymo ribų, seka kiti du etapai – moralinio žmogaus ir galiausiai individualumo sunaikinimas. Pirmoji stotelis visada yra teisinis statusas.

Teisės turėti teises Arendt supranta kaip galimybę „gyventi tokiais aplinkybėmis, kai apie žmogų sprendžiama pagal jo veiksmus ir nuomones“ ir kaip teisę „priklausyti kokiai nors organizuotai bendruomenei“¹⁹. Didžiausias smūgis žmogaus orumui patiriamas tada, kai „iš žmogaus atimama tokia vieta žemėje, kuri nuomones padaro svarbias, o veiksmus – efektyvius“²⁰. Veiksmas kuria bendrą pasaulį, o nuomones atskleidžia mūsų skirtumą ir unikalumą. Situacija, kai jau visiškai nebesvarbu, ką žmogus turi pasakyti, yra totalitarizmo preliudija.

Šioje vietoje svarbu pabrėžti, kad Arendt nori išlaikyti abu polių: bendrumą ir skirtumą, lygį ir laisvę. Lygį, kaip ir laisvę, mąstytoja supranta politiškai. Kaip jau minėjau, Arendt akimis nelygį priklauso privačiai erdvei, tuo tarpu viešosios erdvės galimybę grindžiama politine lygybe: „Priešingai negu visa, kas gali būti paprasčiausiame egzistavime, lygį mums neduota, o yra žmonių organizacijos rezultatas, nes ji lemia teisingumo principas. Mes nesame gimę lygūs – mes tampame lygūs kaip kokios nors grupės nariai dėl savo sprendimo abipusiškai garantuoti vienas kitam lygias teises“²¹.

Tikrasis skirtumas ir varipumas manomas tik tuo atveju, jei mane su kitais kažkas jungia: pilietybė, nuomones, kultūra, profesija, bendros patirtys ar pasakojimai. Grynas gamtinis skirtumas, kur žmonės redukuoja abstrakčiai žmogaus teisiškai, žmones suvienodina, bet nekuria jokio bendrumo, jokių žmo-

giškųjų ryšių. Vienodumo abstrakčiame gamtiniame lygmenyje nereikėtų painioti su politine lygybe konkrečiame valstybingumo kontekste. Gamtinėje egzistencijoje esame visiškai vieniši, ir tik kultūroje, bet ypač politikoje, tampame bendro pasaulio dalimi. Dėl šios priežasties Arendt svarbesnį pilietinio žmogaus ar individo kategoriją.

timothy snyderio Holokausto interpretacija

Teisinio statuso, teisės viršenybės ir valstybingumo reikšmę aiškinant Holokaustą patvirtina 2015 m. pasirodžiusi amerikiečių istoriko Timothy Snyderio knyga *Juodoji žemė: Holokaustas kaip istorija ir perspektyva*²².

Tačiau Snyderis pateikia tikinimą, tačiau kiek kitoki nei prasta Holokausto interpretaciją. Tradicinėje Holokausto istoriografijoje, kuri dažnu atveju kone išskirtinai remiasi vien vokiškais šaltiniais, daugiausia dėmesio skiriama Vokietijos valstybės, Vokietijos žydų istorijai ir ilgaamžei antisemitizmo genezei. Tai svarbūs Holokausto interpretacijos elementai, bet jų neužtenka norint suprasti tai, kas prasidėjo konkrečiose vietose konkrečiu metu – bent masinis žydų žudynys 1941 m. vasarą ir rudenį vadinamosiose „kruvinosiose žemėse“²³: Baltijos šalyse, Lenkijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Rusijoje. Pasak Snyderio, nemažai žinomą Holokausto tyrinėjimą nemoka ši šalių kalbinti ir tai atsispindi jų interpretacijose. Snyderis moka svarbiausias jų (deja, lietuvių, kas justis) ir todėl gali pateikti išsamesnę interpretaciją. Daugeliu atveju jis seka Arendt žvalgomis ir pagrindžia jas svarbiais istoriniais argumentais.

Pasak Snyderio, pagrindinis Holokausto prielaida buvo ištis valstybių ir jurisdikcijų eliminavimas. Nors pačioje Vokietijoje žydų padėtis smarkiai blogėti iškart po nacių atėjimo valdžiai 1933 m., ten jie niekada nepatyrė tokių baisumų kaip Rytų Europos žydai, nebent patys vėliau būdavo deportuojami teritorijas Rytuose, kur valstybės jau būdavo sugriautos. Pirmą kartą nacių rankos visiškai atsirišo 1938 m. vykdant Austrijos anšlus. Jos kaip valstybės sunaikinimas lėmė, jog per pirmąsias penkias savaites Austrijos žydai patyrė tiek smurto, kiek Vokietijos žydai buvo patyrę per pastaruosius penkerius metus. Per labai trumpą laiką naciai išmoko gudriai manipuluoti vietini gyventojų jausmais. Jie mėginė organizuoti prievartines „valymo akcijas“, kurių metu žydai buvo žeminami ir

¹⁷ *Ibid.*, p. 293.

¹⁸ *Ibid.*, p. 430–434.

¹⁹ *Ibid.*, p. 297.

²⁰ *Ibid.*, p. 296.

²¹ *Ibid.*, p. 300–301.

²² timothy snyder, *Black Earth: Holocaust as History and Warning*,

London: the bodley Head, 2015. šiame skyrelyje glaustai apibendrinami straipsniui aktualūs knygos argumentai.

²³ žr. timothy snyder, *Kruvinos žemės: Europa tarp Hitlerio ir Stalino*, iš anglų kalbos vertė vitalijus šarkovas, vilnius tyto alba, 2011 (orig. 2010).

veriami nuo šaligatvi trinti vien žodis: Austrija. Taip jie buvo priversti simboliškai panaikinti savo teisinį statusą, nes bent Austrijoje jie buvo piliečiai. Tuo tarpu vietini austrakų žydai šioje akcijoje metu buvo simboliškai sutapatinami su pradžios režimu. Taip jie galėjo susitaikyti su Austrijos sunaikinimu, nusiplauti gėdą iš nesipriešinimo okupacijai ir suversti kaltę žydams, patiems tuo pat metu sujungiant naujos rasis kolonijinės imperijos gyvenimą. Iki lemtingosios 1938 m. kovo 11 d. Austrijoje nebuvo jokių Niurnbergo statymų, jokių apribojimų žydams veikti viešajame gyvenime, atskirties ar priespaudos. Jie buvo lygūs su kitais Austrijos bendrapiliečiais. Išnykus Austrijai, viskas drastiškai pasikeitė per naktį.

Dar žiauresnis likimas laukė žydų Lenkijoje, Ukrainoje ir Baltijos šalyse. Naciams pradėjus „Barbarosos“ operaciją 1941 m. birželį ir užėmus Baltijos šalis, jos jau buvo sunaikintos Sovietų Sąjungos apie metus. Tad žydų likimą Baltijos šalyse smarkiai pablogino ne šiaip valstybės sunaikinimas (kaip Austrijoje), bet dviguba okupacija ir dvigubas valstybės sunaikinimas. Snyderis skiria daugelį mesio SSRS vaidmeniui purenant dirvą baltimams masiniais žudynėmis. Holokaustas prasidėjo bent tose žemėse, kurias buvo okupavę sovietai.

Snyderis pabrėžia, kad tarpukariu Lietuvos žydai patys buvo pakankamai gera ir stabili. Antano Smetonos diktatūra nebuvo antisemitinė, o pats diktatorius ragino nepraktikuoti rasis ar religines diskriminacijas, atvirai kritikavo Hitlerio „zoologinį nacionalizmą ir rasizmą“. Net vienas Lietuvos žydas nežuvo pogromuose tarpukariu Lietuvoje. Už antižydiškas akcijas Smetonos režimas suiminėjo teisę ir baudė nusikaltėlius. Lietuvos Respublika buvo šalis, kuri būgdavo žydai iš kaimyninių šalių, mat žinojo, kad jai jiems bus užtikrinta teisinė ir valstybinė apsauga.

Okupavusi ir sunaikinusi Baltijos šalis, Sovietų Sąjunga kardinaliai pakeitė politinį, socialinį ir psichologinį šio žemės peizažą. Sovietų pradėta turto ekspropriacija ir daugybė gyventojų (taip pat ir žydų) deportacijos į Sibirą nauju mastu išklauosavė teisę klausimams.

Keičiantis režimams ir stokojant teisiniams garantijoms, žydų namus užėmė naujieji gyventojai, mums rūpintis tam, jog teks patiems pasirinkti, kad ankstesnieji savininkai negrįžt ir nepareikalautų grąžinti jiems anksčiau teisę tai priklausiusio turto. 1941 m. atėjus naciams, nesunkiai išnaudojo šį veiksnią.

Dar svarbesnis buvo kitas psichologinis-politinis veiksniąs. Lietuvos okupacija ir aneksija buvo milžiniškas pažeminimas didžiajai daliai lietuvių, kurie dėl valstybingumo prarasties jautė gėdą ir troškimą atkeršyti. Lietuviai galėjo sivaizduoti valstybingumo atgavimą, jei tik būtų išvairtyti sovietai. Sunaikindami Lietuvą sovietai naciams davė rankas galimą kožirį: galimybę pažadinti lietuviams išsilaisvinimo karą ir nepriklausomybę.

Taip buvo sukurta viena esminė – politinė – Holokausto gyvendinimo prielaidė.

Ši prielaidė naciams išnaudojo greitai paskleisdami žydobolševikų mitą, pagal kurį visi žydai būvę sovietų kolaborantai, o visi sovietų kolaborantai – žydai. Šis mitas leido lietuviams, latviams ir estams nuplauti ir užmaskuoti savo pačių kolaboravimą su komunistiniu režimu praeitį. Kadangi pirmosios sovietinės okupacijos metu didžioji dauguma šių žemių gyventojų viena ar kita forma kolaboravo su okupantais, jiems buvo ne tik tinais patogu kaltę už šį kolaboravimą faktiškai suversti vienai gana nedidelei gyventojų grupei – žydams. Be abejonų, tai buvo visiškai nuo tikrovės atitrūkusio politinio fantazija, tačiau šio žemių gyventojų daugumoms ji leido apsivalyti nuo žinomo kamuojausio savopačių kolaboravimo fakto. Šalį okupavus naujai totalitarinei galybei, niekas nenorėjo būti siejamas su buvusiu režimu – šis pamokas naciams išmoko dar Austrijoje 1938 m.

Kaip ir po Austrijos anšliso 1938 m., Baltijos šalyse 1941 m. vasarą naciams kaipmat išnaudojo simbolinius-gestus ir sukūrė taigi politinį scenografiją, kuri pagreitino žydobolševikų mitą skiep vietiniams gyventojams pasaulio vokoje. Jei Austrijoje žydai buvo veriami naikinti Austrijos valstybingumo ženklus, tai Baltijos šalyse žydai buvo veriami naikinti Lenino ir Stalino skulptūras arba priverstinai septyniškieiems Lenino ir Stalino atvaizdus, dainuojant sovietines dainas. Šiuos viešus žeminančius ritualus stebintiems vietiniams gyventojams dar siūkė akivaizdus, kad už ankstesnį režimą buvo atsakingi tik žydai, nors tai, žinoma, buvo labai toli nuo tiesos. Tie, kurie naikino sovietinę propagandą ženklus, vietiniams akivaizdoje atrodė kaip tie, kurie buvo už jį atsakingi. Rasis planetarinis nacių antisemitizmas šiose žemėse susijungė su vietos gyventojų psichologiniu troškimu nusiplauti gėdą ir permesti atsakomybę už kolaboravimą su sovietais išskirtinai tik ant žydų pečių. Prie to pridūrė beteisiskumą, anarchiją, valstybingumo ilgesį ir baimę prarasti naujai sigytuosavybę, 1941 m. vasarą gauname absoliučiai mirtiną kombinaciją, atveriančią kelią beprecedentams masiniais žydų žudynėmis.

Valstybingumo ir teisinės sistemos sunaikinimas buvo esminis Holokaustą galinčių veiksnių. Estijoje apie 99% žydų buvo nužudyti, Danijoje – apie 99% Danijos piliečių turėjo žydų išgyveno. Kas lėmė tokį drastišką skirtumą? Danija išlaikė savo valstybingumą, šalies teisinę sistemą nenustojė veikti, žydai neprarado piliečių statuso ir išlaikė teisinę apsaugą. Politškai aktyvūs danai, pasitikėdami savo institucijomis ir valstybės suverenumu, drąsiai stovėjo ginti savo bendrapiliečius. Estijoje tarpukariu antisemitizmas nebuvo didesnis nei Danijoje, tačiau viską pakeitė dvigubas valstybės sunaikinimas. Piliečių statuso išsaugojimas tuo metu buvo gyvybės arba mirties klausimas. Net ir

diskriminacinio civilinio kodekso egzistavimas buvo kur kas palankesnis žydams nei visiškai bet kokios teisės panaikinimas.

Nors Prancūzijos Vichy režimas – gdingas puslapis šalies istorijoje, tai buvo dalinai suverenumo išlaikiusi santvarka. Maždaug trečdalis Prancūzijos žydų išgyveno, tuo tarpu apie tris ketvirtadalius Nyderlandų žydų žuvo. Nyderlandai tarpukariu buvo žydams svetinga šalis, priimdavo žydų pabėgėlius iki 1938 m., po nacių okupacijos šalyje netgi buvo viešas politinis protestas prieš antižydiškus statymus. Vėlyji esminiai kintamieji – Nyderlandai visiškai prarado suverenumą, Prancūzija – tik iš dalies. Taip, iš Prancūzijos žydai buvo deportuojami nacių mirties fabrikuose, tačiau tik tie, kurie neturėjo ar prarado Prancūzijos pilietybę. Žydai be Prancūzijos pilietybės turėjo dešimt kartų didesnį tikimybę būti išsiųsti Aušviciui nei žydai su Prancūzijos pilietybe.

Valstybingumo ir suverenumo svarbą patvirtina dar ir tas faktas, jog didžiausi žydų gelbėtojai buvo diplomatai: Raoul Wallenberg, Chiune Sugihara, Ho Feng-Shan, Ernst Prodl, Eduard Propper de Calejon, Aristides de Sousa Mendes ir kt. Tai žmonės, kurie turėjo galią išduoti pasus. Tometa aplinkybomis pasotrijimas buvo gyvenimo arba mirties lemiantis veiksnys. Galutinėje stotelėje nacių grobuoniškumas sustodavo ties savo slenkstiu. Be kelių išimčių, naciai nesiryžo žudyti Europoje buvusius žydus, kurie turėjo JAV arba Jungtinių Karalystės pasus. Valstybingumas (kaip ir beteisiskumas) sekė paskui žydus visur, kur jie keliavo.

po Litikos svarba

Po Eichmanno Jeruzalėje Arendt vis labiau klypo nuo apmąstymų apie politiką prie svarstymų apie mąstymą ir sprendimo galią. Šis poskis galima interpretuoti vairiai, tačiau akivaizdu, kad anti-politinis totalitarizmo potencialas ir per didelį politikos trapumą blogio akivaizdoje paskatino Arendt ieškoti saugiklių žmogaus viduje. Jai atrodė, kad sokratiškieji priesakai „neprieštarauk pats sau“, „geriau kentėti negu kenkti“ galėtų suveikti bent jau kaip stabdis, neleidžiantis aktyviai prisidėti prie masinio žudynių (kaip padarė Eichmannas). Ji manė, kad autentiškas mąstymas bent jau priverčia pasakyti „ne“, kad mąstantis žmogus – tas,

²⁴ „atsitiko taip, kad ne tik nacionaliniai teisių praradimas visais atvejais lemia žmogaus teisės praradimą; grąžinti žmogaus teises, kaip rodo nesenas Izraelio valstybės praradimas, iki šiol buvo manoma tik gr-

kurios žinje vyksta nuolatinis vidinis dialogas – paprasčiausiai negalima vis likus gyvenimą praleisti su žudiku savo viduje“.

Nors mąstymas neabejotinai svarbus, tikrasis priešnuodis totalitarizmui tegali būti politinis. Sokratiškas mąstymas, kaip jį apibrėžė Arendt, yra ne ką mažiau trapus ir turbūt gana retas fenomenas. Kaip parodytame šiame straipsnyje, Holokausto ne manoma suprasti

Hannah Arendt, 1969. iš <http://jewishcurrents.org/tag/hannah-arendt/>

nevertinus centrinių valstybingumo, suverenumo, institucijų ir teisės viršenybės reikšmių. Arendt politinis mokymas šiandien aktualesnis nei jos svarstymai apie mąstymą. Tik politiškai aktyvūs piliečiai gali užtikrinti veiksmingą valstybės institucijų funkcionavimą ir konstitucijos veikimą. Tironai visuomet pradeda nuo teisės sistemos uzurpacijos, todėl piliečiai privalo akylai prižiūrėti šią valstybės gyvenimo lauką. Tai ne ką mažiau svarbu šiandien, Vakarų pasaulyje ir mūsų regione regint autoritarines tendencijas stiprėti.

Nors iš politinės veiklos elementų Arendt dažniau akcentavo spontaniškumą, nenuspėjamumą ir asmeninį virtuozinį, ne mažiau svarbu pabrėžti valstybės suverenumo, statymų, konstitucijos ir netgi biurokratijos vaidmenį. Politikas nusako ne tik laisvą, bet ir ribotą, tvirtinančios faktą, kad vis dėlto „ne viskas manoma“. Totalitarizmas norėjo rodyti, kad manoma viskas. Suverenumo ir teisės viršenybės principai paneigia šį nihilistinį sitikinimą. Po karo žydams nebeliko klausimų, ar jiems reikia valstybės²⁴. Tikrasis saugiklis, saugantis nuo totalitarinio gaivalo, yra politika, o ne mąstymas. ❧

žinant ar nustatant nacionalines teises“ (Hannah Arendt, *Totalitarizmo ištakos*, p. 299).

žmo nišku mo paieško s žmo g ž u d ž i u o se

teatras kaip medija atskleidžiant apgaulę, kaltę ir atsakomybę

Salomėja Zaksaitė

žanra

Medijų tarsi nusikalstamumui neretai (ir nebūtinai labai pagrįstai) analizuojama „blogia“ prasme: kaip galinti skatinti smurtinę elgesį ir nusikalsti. Toks poveikis yra parentas empatija, kuri gali būti ir pavojingas ginklas, ir naudingas rankis, galintis daryti ženklią tokos socialiniam gyvenimui. Pasak teatro teoretiko Augusto Boalio, „empatijos mechanizmas (kartais klasikinai užmaskuotas) glūdi dviejų žmonių (vieno fiktyvaus, kito realaus) pasauliui sugretinime, kai vienas iš jų, žiūrovas, priverčiamas perleisti savogali kitam (fiktyviajam, t. y. personažui) priimti sprendimus. Tai jau štai kas baisu: kai renkasi žmogus, jis tai daro realioje, gyvybiškai svarbioje situacijoje, savo paties gyvenime, o kai renkasi personažas (taip paskatindamas rinktis žmogus), jis tai daro fiktyvioje, nerealią situacijoje, kur nėra tikrų faktų, niuansų ir komplikacijų“¹.

Empatijos pavojų pajuto Bertoltas Brechtas, teigęs, kad empatija atitiko valdančiąją klasę, galėjusi valdyti savo personažų ideologiją, interesus, tačiau netiko darbininkams, nes padėjo tvirtinti išnaudojimą². Tačiau mums šis aspektas nėra toks svarbus – šiame straipsnyje tiriama pozityvus empatijos poveikis: kaip „tas pats“ suvaidintas smurtas, užuot skatintų kartoti (t. y. destruktiviai elgtis), gali padėti išsivalyti nuo savos vidinės agresijos ir nebesmurtuoti. Tokį apvertimą atlikti skatina ir Jameso Gilligano (ilgalaikio dirbusio JAV kalėjimų ir psichiatrinė ligoninė sistemose) žvalgos, kaip antai: „svarbu atsiminti, kad agresyvų elgesį provokuoja ne pats smurto demonstravimas masinėse informacijos priemonėse, bet jo pateikimas kaip pramogos, o ne kaip tragedijos“³. Turint galvoje tai, kad tokia

tema tenka pasitelkti ir mokslinį, ir meninį prieglobį, ne visur straipsnyje mintis baigiama aiškia išvada, o pats tekstas dalijamas dvi dalis. Pirmoje analizuojama dramaturgijos teorija ir socialiniai-psichologiniai eksperimentai. Antrąjį dalyje pasitelkta teorinė žvalgos derinama su konkrečiu spektakliu, vaidintu Oskaro Koršunovo teatre, interpretacijomis.

teorinės studijos

Vienas autorių, nuo kurio studijoms atsispindi analizuojant dramaturginį prieglobį, yra sociologas Ervingas Goffmanas. Jis teigė, kad socialinis analizės šerdis yra ne individas, bet tai, ką jis pavadina sava „komanda“⁴, kartu nurodydamas, jog kasdien interakcija yra socialinio tvarkos pagrindas, o tokios interakcijos veikėjai turi platų repertuarą vaidmenų, kuriuos jie pasirenka kiekvienai situacijai. Socialinis gyvenimas vyksta scenoje ir užkulisiuose, pavyzdžiui, sportas yra ir reginys – scena, t. y. pačios varžybos (angl. *on-stage*) – ir užkulisiai: rinkinys, treniruotės, pasirengimas varžyboms (angl. *back-stage*). Taip vystoma mikro-sociologinė perspektyva, o interakcija tampa tiltu tarp mikro ir makro lygmenų⁵.

Teigiama, kad Goffmano dramaturginę analizę pagrįsta „dviejų asmenybių“, priklausanti tam pačiam žmogui, teze. Viena asmenybė yra viešo vaidmens atlikėja, kruopščiai valdanti publikos spąžius ir (ribotai) prieglobį prie užkulisinės informacijos; antrąją asmenybę – pasislėpusį užkulisinį manipuliatorių. Terminas „asmuo“ etimologinį analizę veda prie žodžio „kauk“ antikinės reikšmės. Tokia „dviejų asmenybių“ tezė paremia nuostatą, kad socialinis gyvenimas yra savanau-

¹ Augusto Boal, *Engiamųjų teatras*, iš anglų kalbos vertė Andrius Jevsejevas, Vilnius: Astoria: menas ir mokymo namai, 2014, p. 78.

² *Ibid.*

³ James Gilligan, *Smurto prevencija*, iš anglų kalbos vertė Michail Cvelich, Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 96–97.

⁴ Peter Kivisto, Daniel Pittman, „Goffman's dramaturgical sociology: personal sales and service in a commodified World“, in: Peter Kivisto,

Illuminating Social Life: Classical and Contemporary Theory Revisited, Sage, 2013, p. 273, in: <http://sk.sagepub.com/books/illuminating-social-life-6e/h13.xml>, (2017-07-25).

⁵ Susan Birrell, Peter Donnelly, „Reclaiming Goffman: Erving Goffman's influence on the sociology of sport“, in: *Sport and modern social theorists*, edited by Richard Giulianotti, Palgrave Macmillan UK, 2004, p. 51, 53.

diškai neautentišką santykių samplaiką. Iškalbingos paralelės vedamos „dvi asmenybės“ lyginant su Vakarų diplomatija, – Goffmanas pažymi, kad būta dviejų pareigybių: nuncijaus ir prokuratoriaus. Nuncijus turėjo teisę tik reprezentuoti (šalį), tačiau negalėjo užjurti, o prokurorius galėjo tik jurti, tačiau ne reprezentuoti⁶. Panašaus susidvejinimo esti ir šiuolaikiniuose verslo, medicinos, sporto, teismo proceso, politikos, pedagogikos ir kituose santykiuose.

Susidvejinimas dar gali būti vadinamas kaip autentiškumo ar integralumo stoka, susvetimėjimas ar nutolinimas nuosavybės. Tačiau objektyvumodėlei pažymėtina, kad pats Goffmano aprašytas „komandinis vaidinimas“ nebūtinai yra neigiamas reiškinys, jį galima pavadinti ir patraukliau, pavyzdžiui, „dramaturginiu bendradarbiavimu“. Atsižvelgiant šią dviprasmybę ir šiame straipsnyje, viena vertus, tirama, kaip tam tikri (pirmesti) vaidmenys engia, prispaudžia žmogų, o antra vertus, aiškinamasi, kaip sūmoningai pa(s)rinkti vaidmenys padeda suprasti žmogaus prigimtį ir tampa „tikresni“ už tikrovę. Santykis tarp asmeninio pasirinkimo, individualios atsakomybės, paklusnumo, apgaulės ir teatro buvo tiriamas toliau aprašomuose eksperimentuose: Stanfordo kalėjimo eksperimente, Milgramo eksperimente⁷ ir menininkas Marinos Abramovič performanse eksperimente.

Stanfordo kalėjimo (dar vadinamu Zimbardo) eksperimentu buvo siekta tirti psichologinį „suvoktosios valdžios“ (angl. *perceived power*) poveikį, sutelkiant dėmesį kovą tarp (tariamą) kalinių ir kalėjimo prižiūrtojų. Eksperimentas (kalėjimo simuliacija) buvo atliktas Stanfordo universitete 1971 m. ir vadovaujamas psichologijos profesoriaus Philipo Zimbardo. Kai kurie eksperimento dalyviai taip sijaut kalėjimo prižiūrtojų vaidmenis, kad taikė prievartos priemones kaliniams ir psichologiškai juos kankino. Dauguma kalinių pasyviai priėmė psichologinį išnaudojimą ir, reikalaujant prižiūrtojų, trukdė kitiems kaliniams, bandantiems išnaudojimą stabdyti.

Eksperimentas yra parankus aiškinant, kaip žmonės praranda žmoniškumą, dėl dviejų priežasčių:

1) Zimbardo kalėjimo eksperimentas savaime buvo funkcija ta prasme, kad jame nedalyvavo nei tikri kaliniai, nei tikri prižiūrtojai. Tačiau tai tapo labai paveikiu teatru, nes prižiūrtojai taip tik įsavo vaidmeniu, kad perėmė agresyvią savo personažų elgseną. Taip jie pametė save kaip asmenybes ir „neišėjo iš vaidmens“,

patys tapo jo savitai pavergtais, „prispaustais“, nebeįmatančiais savęs kaip laisvo atsakingo žmogaus.

2) Zimbardo eksperimente neatsitiktinai buvo pasiūlytos toliau aprašomos priemonės. Eksperimento metu kalėjimo prižiūrtojų buvo duoti akiniai, neleidžiantys pamatyti jų akių obuolių. Jie tarsiai buvo „su kauke“, dingojų identitetas. Atitinkamai ir kaliniai neturėjo vardų, tik numerius. Toliau straipsnyje nagrinėjamos dramose *Dugne* aktorius pasako, kad skaudžiausia – prarasti vardą, net šūnys juos turi (rus.

– ... ?

...)⁸. Taigi kaukė prisidėjo prie to, kad kaliniai prižiūrtojuose nebeįmatė žmoniškumo (ir atvirkščiai). Zimbardo eksperimentas parodė, kad normalūs žmonės esant tam tikroms, sūmoningai sukurtoms dehumanizuojančioms sąlygoms gana greitai, per šešias dienas tampa despotais ir nužmogęja.

Kitam svarbiam 1960–1961 m. eksperimentui vadovavo Jeilio universiteto psichologijos profesorius Stanley Milgramas⁹. Eksperimentu buvo matuojamas dalyvių (neva mokytojų) pasirengimas paklusti autoritetui, siunčiant kitam žmogui (neva mokiniui) skausmą, nors tai ir prieštarauja jėgų žinei. Dalyviai naiviai manė, kad jie dalyvauja Jeilio universiteto mokymosi eksperimente, kuriuo buvo siekiama iširti bausmės poveikį atminčiai. Elegantiška universiteto laboratorija pasitarnavo vadinamajam „suvokimo teisėtumui“ (angl. *perceived legitimacy*) – autoritetinga institucija menamai turėjo tikinti dalyvius, kad eksperimentas yra išties patikimas. Dalyviai – vyrai nuo 20 iki 50 metų – buvo kviešti pagal skelbimą laikraštyje ir tiesiogiai pasiūlytus paštu (angl. *direct mail solicitation*). Eksperimentatoriaus rolą atliko 31-eri metų, neįtraus elgesio ir gana rėsišios išvaizdos biologijos mokytojas. Jis buvo apsirengęs pilkos spalvos laboranto chalatu (šios detalės primena „nuasmenintą“ Stanfordo kalėjimo prižiūrtoją aprangą). Aukos vaidmenį atliko 47-eri metų buhalteris iš airių-amerikiečių kapitalo kompanijos, maloni manierų, daugumos stebėjimą laikomas simpatišku.

Auka iš tikrų nepatyrė skausmą, bet turėjo suvaidinti, kad jį kratė nuo 15 iki pat 450 voltų – mirtina – elektros srovė. Eksperimentu atskleista, kad patirdami autoriteto spaudimą didžioji dalis normalių, vairių profesijų žmonių buvo linkę suteikti kitam labai daug skausmą, žinodami, kad turi tai daryti (t. y. paklusti). 65% (26 iš 40) „mokytojų“, nemažiusi už sienos buvu-

⁶ Gary Alan Fine, Philip Manning, „Erving Goffman“, in: *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*, edited by George Ritzer, Blackwell Reference Online, 2003, in: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405105958_chunk_g97814051059585, (2017-07-25).

⁷ Minėti eksperimentai aprašyti daugelyje šaltinių, interaktyvumo dėlei domu pasiklausti, kaip pats Zimbardo apie juos kalbą: žr. <https://www.youtube.com/watch?v=8g1mjeHyle0> (apie Milgramo eksperimentą); <https://www.youtube.com/watch?v=sz-wfn-s1pg0> (apie Stanfordo kalėjimo eksperimentą), (2017-05-23).

⁸ Maksimo Gorkio *Dugne* rusų kalba: žr. <http://www.ilibrary.ru/text/505/index.html>, (2017-05-11).

⁹ Stanley Milgram, „Behavioral study of obedience“, in: *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1963, t. 67, p. 371–378.

sio „mokinio“, kur tur jo bausti už klaidingus atsakymus, nusiunt mirtin srov. Psichologai pakartojo š bandym vairose pasaulio vietose ir nustat , jog akilai autoritetu (eksperimentatoriumi) sekan i žmoni dalis yra artima maždaug dviem tre daliams.

Ta iau tyrimo variacijos atskleid , kad toje pa ioje patalpoje buvusiam žmogui jau tik 30-40% tiriam j nusiunt mirtin doz . Tai gi aukos artumas skatina didesn empatij ir mažesn paklusnum autoritetui.

Ko gero, dar aštriau skausmo suteikimo kitam asmeniui tema buvo atskleista meninink s Marinus Abramovi . „Performanso pramot “, b dama 23 met , 1974 m. savo gimtajame Belgrade (Serbija) atliko vien iš labiausiai provokuojan i eksperiment „Ritmas O“. Jame Abramovi naudojo savo k n , m gindama suvokti žmogiško žiaurum ribas. Atsakomyb už eksperimento eig prisi m pati meninink . Pasak Abramovi , tai buv s istorinis performansas, nes iki tol panaš sk r jai neretai buvo suvokiami kaip pernelyg daug publikos d mesio ištrošk keistudiai ekshibicionistai. Ta iau šiuo eksperimentu meninink suk l reali gr sm sau, pad dama ant stalo 72 daiktus (roži , stiklin vandens, kvepalus, žirkles, duonos gabal li , vyno, vielos, vynuog i , vini , skustuv , užtaisyt pistolet ir kt.) ir pasakydama auditorijai, kad ji galinti daryti su ja ir jos k nu, k tik nori. Kitaip tariant, meninink tapo daiktu – tokiu pat kaip ir 72 objektai, pad ti ant stalo. Iš pradži publika nieko ypatingo nedar : dav vandens, apsuko, pabu iavo, paliet j tarsi žaisdami. Bet juo toliau, juo labiau auditorija sisi bavα br ž jos kakl ir laiž jos krauj , bad jos pilv roži spygliais, paguld ant stalo ir pad jo tarp koj peil . Viena(s) užtais pistolet , d jo j menininkei rank , nukreip smilkin ir band paspausti gaiduk merginos pirštu – nor dama(s) sitikinti, ar Abramovi tikrai nesipriešins. Tuomet kita(s) iš publikos ištrauk ginkl sustabdydamas agresij – bet ne pati meninink , nes ji, pagal eksperimento dvasi , privalo išlikti pasyviu objektu laukin s auditorijos rankose. Matyt, tada ir buvo kertinis momentas, kai publikai buvo duotas šansas iš tikt j suvokti savo atsakomyb . Tre i eksperimento valand drabužiai skustuvo ašmenimis buvo nupl št i nuo jos k no. Pasak Abramovi , publika j projektavo tris (archetipinius) vaizdžius: Madonos, motinos ir kekš s¹⁰.

Pra jus šešioms valandoms, baigjantis eksperimentui, meninink prad jo eiti prie žmoni (jau nebe kaip objektas, o kaip ji pati), bet šie nenor jo j toki ži r ti ir spruko. Niekas nenor jotur ti asmeninios santykiосу

pusnuoge išvargusia asmenybe, atrod , tarsi jie nor t pamiršti, kaip m gavosi j kankindami¹¹. Po eksperimento, antr valand nakties Abramovi sugr žusi viešbu io kambar ir pažvelgusi savo atvaizd veidrodyje, rado vien žil plauk .

Apibendrinant, trys aprašytieji eksperimentai parod , kad: 1) kauk ir teatrališkumas, „l liškumas“ sukuria susvetim jim , distancij tarp potencialios aukos ir nusikalt lio; 2) dirbtinai sukurtas, suvaiddintas eksperimentas gali pad ti išgauti toki duomen , kuriuos prastomis s lygomis surinkti b t labai sud tinga; 3) kauk s ir kartu užkulisi nebuvimas prisideda prie didesnio pažeid jo jautrumo ir aiškiau išreikštos empatijos aukai; arba atvirkš iai – ver ia b gti nuo individualios atsakomyb s vengiant ži r ti (buvusiai) aukai akis.

pRaktin peRspektyva: HAMLETAS IR DUGNE

Pastaroji žvalga apie užkulisi (metaforiškai kalbant – demarkacin s linijos) nebuvim perkelia m s d mes prie spektakli , statyt OKT teatre: *Hamletas* ir *Dugne*.

Hamletas teatrob du prisikasa prie gyvenimo esm s, prie tiesos. Taikliausia pjes s citata, iliustruojanti ši žvalg , skamba taip: „spektaklis bus tie sp stai, kuriuos pagaut karaliaus s žin tikiuos“¹². Taip Hamletas demaskuoja savo d d Klaudij – liepdamas aktoriams suvaiddinti scen , panaši jo t vo žmogžudyst : „aš liepsiu suvaiddint artistams k norint panašaus mano t vo mirt ir d d pasikviesiu. Pats gi aš j perv r s kiaurai žvilgsniu steb siu. Jei šurptel s jisai, tai man kelias aiškus...“¹³

Kaip Hamletas ir sp ja, Klaudijus išsiduoda, sprunka, neištv r s tos scenos, ir tada Hamletas suvokia, kad t vo šm kla jam sakiusi ties – ne angis j sode gl , o Klaudijus nužud savo brol ir per m jo sost bei žmon , Hamleto motin Gertr d .

Hamleto metodas kiek primena Platono žvalgas dlos alegorijoje. Pasak Platono, mes gyvename savitame iliuzij pasaulyje – esame kalinti vaiduokliškame šeš li b vyje. Nepaž stame tikrov s, o tik savosuvokim ar si vaizdavim apie j . Esame tarsi prirakinti doje. Pasak Platono, filosof nis protavimas gali pad ti išsilaisvinti iš iliuzij ¹⁴. O pasak Shakespeare'o, panašu, kad ši funkcij gali atlikti teatras, kurio misija – išlaisvinti iš grandini , suvaržan i žmones, prisiliesti prie tiesos.

¹⁰ Cristina d emaria, „the performative body of marina a bramovi : Rerelating (in) time and space“, in: *European Journal of Women's Studies*, 2004, t 11, n r. 3, p. 297.

¹¹ Ž. r. marina a bramovi kalb apie tai, kaip buvo atliekamas performansas „Ritmas O“ (2016), in: <https://www.youtube.com/watch?v=xtbkbseXfoQ>, (2017-05-23).

¹² Viljamas Šekspyras, *Hamletas*, iš angl kalbos vert aleksys churginas, p. 392, in: www.dramustalcius.lt/download/hamletas, (2017-05-11).

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Platonas, *Valstybė*, iš senosios graik kalbos vert jonas dum ius vilnius pradai, 2000, p. 265–272.

Kriminalistinė prasme jautriai suvaidintas spektaklis gali padėti išgauti „tikrą“ duomenį. Shakespeare'o žodžiais tariant, „nusikaltėliams vaidybos menas taip baisiai kartais sukrečia jausmus, jog neiškentė vietoje, o patys, jie pripažįsta savo juodus darbus, mat žmogūdydystė nuostabi būdu pati save išduoda ir be žodžių“¹⁵.

Hamletas yra pasakys aktoriams, jog jie turi vaidinti vienam žiūrovui (numanomai – Klaudijui), o teatras gali tapti pelnkaute, pagaunant laisvą gyvenimą esmę¹⁶.

Šiuo aspektu galima pereiti prie konkretaus pjesės pastatymo Oskaro Koršunovo teatre – esmine detale *Hamlete* tampa veidrodis, simbolizuojantis akistatą su savyje. Žiūrovai jį saugosi ir nemelavim: ar aktorius būtu (pats vaidintum), ar žiūrovas (būtu vaidinamam tau). Išsiaiškinti klausimas „kas tu esi“, užduodamas pačioje spektaklio pradžioje žiūrovams ir saugotiems. Toks klausimas tarsi suponuoja kitus nuosekliai sekantį klausimus: prieš ką visų pirma žmogus kaltas, prieš ką atsakingas, ko jam bijoti žiūrovams veidrodyje saugosi? Atsakymu suferuoja Shakespeare'o tekstas: „svarbiausia – nemeluoti sau. Tada, kaip rytas paskui naktį seka, tu būsi ištikimas ir kitam“¹⁷.

Melo ir tiesos dichotomija juntama ir kitame OKT spektaklyje – *Dugne*, kuris, be kita ko, dėl siužeto buvo režisieriaus sumanytas kaip Hamletotėsa. *Dugne* aktoriai pasodinami dar arčiau žiūrovų, veidrodžiui nebelieka – aktoriai tiesiog sėdėdami už stalo žiūroviams saugosi. Žiūrovas netgi yra kviečiamas išgerti degtinę kartu su aktoriumi už žmoniškumą. *Dugne* rusiškojo socialinio realizmo būdu vaizduojami nakvyns namų gyventojai. Erdviniu požiūriu jie būna ten, kur lengva pakliūti, bet sunku išeiti. Be to, nėra ir kur eiti. Kaip ir *Hamlete*, vienas iš pagrindinių leitmotyvų – kariškos tiesos ir saldaus melo priešprieša: kartais jie liūuoja save apgaule ir nenori pažiūrėti tiesiai saugosi, o kartais, lyg viską suvokdami, tapti tiesos prakeikia jos neapkęsdami. Ir visai išsiaiškinti, šalia šalto cinizmo, alkoholio, patyčių, smurto ir išnaudojimo, spektaklio personažai demonstruoja empatiją ir gilią filosofinę žvalgą. domų pastebėti, kad „dugnas“ gali būti verčiamas ir kaip „gelms“ (šved. *Natthärbärget*). Gorkis pjesėje *Dugne* suteikė balsą atstumtiesiems. Kalbėti visuomenės paribims balsu, gar-

sinti juos ir kartu humanizmo vertybes teatre buvo santykinai nauja¹⁸.

Nakvyns namų gyventojai nėra laisvi, nors tiesioginė prasme ir nekalinti. Tačiau jie kalinti savo pačiam stime (nėra laisvi, nėra ir atsakingi, jie tarsi perduoda savo kaltes kitiems, dostojevskiškai žvelgiant – visiems mumms). Laisvą neišvengiamai susijusi su atsakomybe. Tačiau būti iki galo laisvam, atsakingam pačiam sau, neišduoti savęs – yra labai sunku. Šiuo aspektu priartėjama prie Fiodoro Dostojevskio religinės sampratos apie nuodėmę ir kaltę, aprašytos lietuvių filosofo Antano Maceinos. Pasak Maceinos interpretuotos Dostojevskio alegorijos apie Didįjį Inkvizitorių, kaltę nesanti neklusnumas viršesniai ar geriau žinančiam autoritetui. Nuodėmės šaltinis esi tik tu pats. Nėra garsi ir aiški sakyma. Yra tik tylą – tavo savyje¹⁹. Neatsitiktinai paskutiniai žodžiai iš *Hamletos* spektaklio ir vieni paskutiniai j Shakespeare'o pjesėje yra šie: *toliau – tylą*. Dostojevskio Kristus tyli. Tyla yra poetinė – simbolinė istorijoje veikiančio neregimojo Kristaus išraiška. Dostojevskio inkvizitoriui atrodo, kad per sunku būti atsakingam tik prieš save, prieš savos savyje (lyg

spektaklio *Hamletas* fragmentas. dmitrijaus matvejevo nuotrauka. iš: <http://www.teatroecritica.net/2017/04/maestrale-2017-campus-teatrale-per-artisti-under-35/>

prieš veidrodį). Todėl žmogui reikia valdovų, šeiminių, kuriam jis galėtų nusilenkti. Nusilenkimas kitam ir *savęs paneigimas* yra pirmasis tokio inkvizitoriško žmogaus džiaugsmas. Laidisys ar džiaugsmas kyla ne iš paties žmogaus išgyvenimo, ne iš jo asmens tragedijos ar palaimos, bet iš autoriteto nurodymų²⁰. Milgramas

¹⁵ Viljamas Šekspyras, *op. cit.*, p. 392.

¹⁶ *Ibid.*, p. 401.

¹⁷ *Ibid.*, p. 347.

¹⁸ Cynthia Marsh, „truth, Lies and story-telling in „the Lower depths“, in: *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, 2000,

t. 42, n. r. 4, p. 507–520.

¹⁹ trumpai, tarsi apkapoti sakiniai – ir kitur tekste palikti tikslingai, siekiant perteikti egzistencinio OKT spektaklio atmosferą.

²⁰ antanas maceina, *Didysis inkvizitorius*, ikaga: a teitninki sendraugi skyrius, 1974, p. 201.

raš panašiai: paklusnumo šerdis gl di tame, kad žmogus savyje mato instrument , skirt gyvendinti *kito* asmens norams, ir taip jis nebelaikosav s atsakingu už savo veiksmus²¹. O paklusnumo eksperimente matyti, jog autoritetui iki tam tikros ribos (konkre iai – iki 300V elektros srov s) pakluso visi dalyviai. Maža to, nuo 315 V elektros srov s „mokytojas“ nebegird davo „mokinio“ beldimo (tik tyl ...), ta iau didžioji dalis dalyvi vis tiek t s davo eksperiment , nes jiems taip buvo liepiama²².

Maceiniškosios interpretacijos pl totei keli atveria pats *Dugne* pastatymas – spektaklis pradedamas nuo ketvirtjo veiksmo, vykus žmogžudystei ir iš jus Seniui, kuris teik nakvyn s nam gyventojams bent šiek tiek paguodos. Senio Koršunovo pastatyme (Dievo, vilties, beketiškojo Godo) neb ra. Jis neateis. Žmogus lieka pats su savimi. Be raminan ios paguodos ar autoriteto. Didžiausia ir vienintel kalt – pa iam save išduoti. Atsakomyb tik prieš save. Su savimi. Daugiau neb ra prieš k . Supaprastintai ži rint (demaskuojant) Koršunovas ir aktoriai meistriškai interpretuoja dramaturg , filosof ir rašytoj mintis: Shakespeare'o, Algio Mick no, Samuelio Becketto, Antono echovo, Antano

kai jie tikin jami, jog j problem sprendimai yra kit žmoni galvose ir rankose“. Christie priduria, kad „pagrindin pavoj šiulaikin se visuomen se kelia ne patys nusikaltimai, o tai, kad kova su jais gali past m ti visuomen totalitarizmo (Koršunovo žodžiais – normalumo fašizmo) link“²³.

Pastaroji žvalga kiek „nupl šia skraist “ nuo Koršunovo k rini , kuriuose esama pikto užtaiso ir neretai režisierius vadinamas arba genijumi, arba kuo nors daug blogiau. Abi alternatyvos (kriminologine prasme – etiket s) mažai k bendro turi su teatru ir duoda nedaug naudos siekiant suvokti, kas k riniiais siekiama pasakyti ir kam jie skirti.

Pastaruju (tikslin s publikos, adresato) aspektu vargu ar galima visiškai sutikti su režisieriumi, kuris prieš penket met teig , kad OKT teatras yra demokratiškas, ta iau *Dugne* n ra skirtas kokiai nors tikslinei auditorijai²⁴. Mano poži riu, tokie spektakliai der t b ti vaidinami tam tikroms ribin ms grup ms – kaliniams, „marozams“ ar nakvyn s nam gyventojams. Tokia rekomendacija atliepia ir vien iš teatro samprat , pasak kurios – teatras reiškia „dialog su mirusiais“²⁵. Nat ralu, kad ribiniai asmenys yra ar iau mirusi j nei „visi žmon s“ ar „bet kas“. Manytina, kad toks pasirinkimas b t nemenkas išbandymas ir patiems aktoriams bei režisieriui – ar tikrai jie vaidina *tikinamai*, ar išties paž sta savo personaž vidin pasaul ir nebijo paži r ti jiems veid ? Teorine prasme pasirinkimas vaidinti marginalioms socialin ms grup ms atitinka ir Boalio metodik : šis režisierius dirb , be kita ko, su kaliniais Rio de Ženeire ir San Paule. Boalio teigimu, žmon s kal jime n ra laisvi erdv je, bet jie laisvi laike, skirtingai nei mes, esantieji laisvi erdv je, bet dažniausiai – prispauti laike. Tad atsižvelgiant tai, kad kaliniai turi nemažai laisvo lai-

spektaklio *Dugne* fragmentas d mitrijaus matvejevo nuotrauka. iš: <http://www.okt.lt/spektakliai/dugne/>

Maceinos, Arvydo Šliogerio, Leonido Donskio, Albert'o Camus, Maksimo Gorkio, Fiodoro Dostojevskio ir kit . Kriminologine prasme vienas iš artimiausi autori ia b t Nilsas Christie, kalbantis apie „ekspert monopol informacijai bei paprast žmoni pažeidžiamum ,

ko, engiam j teatru siekiama išgyventi skirtingos r - šies laisv – toki , kurioje kaliniai paj gt sivaizduoti praeit bei dabart ir aktyviai susikurti savo ateit , užuot vien pasyviai jos lauk ²⁶. Kas ne mažiau svarbu – JAV jau b ta patir i , kai buvo analizuoti b tent

²¹ Rabbi Harold m. schulweis, *Conscience: The Duty to Obey and the Duty to Disobey*, Woodstock, vermont Jewish Lights publishing, 2008, p. 106.

²² stanley milgram, *op. cit.*, p. 374–375.

²³ nils christie, *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. I Gulagą – Vakarų stiliumi*, iš norveg ir angl kalb vert algidardas egutis, vilnius eugrimas, 1999, p. 18–19.

²⁴ žr. bergmano festivalio vaizdo raš , 2012, koršunovas kalba apie

Dugne (38–40 min.), in: <https://www.youtube.com/watch?v=puuy36eLhkY>, (2017-05-11).

²⁵ Hans-thies Lehmann, *Postdraminis teatras*, išvokie i kalbos vert j rat pieslyt , vilnius men spaustuv , 2010, p. 107, 252.

²⁶ a ugusto boal, *Games for actors and non-actors*, Routledge, 2001, p. 5, in: <http://www.deepfun.com/wp-content/uploads/2010/06/games-for-actors-and-non-actors...a-ugusto-boal.pdf>, (2017-05-11).

Shakespeare'o k riniai teigiant, kad kaliniai pajuto stipri s saj tarp sav s ir (išlaisvinan i) dramaturgo žodži ²⁷.

Antra vertus, Koršunovas, kaip ir galima numanyti, turi savo vizij , kam reik t vaidinti tokius spektaklius kaip *Dugne* ar *Hamletas*. Dabartinis jo pasirinkimas vaidinti ir *visiems ži rovams*, ir kartu *bet kam* atliepia Gintauto Mažeikio interpretuojamoms Hannah Arendt mintims apie blog – Dugn – kiekviename iš m s . Kertin Arendt id ja esanti ta, kad blogis gali b ti banalus – nusikratoma atsakomyb s, nes „aš esu biurokratas“ arba „tokie statymai“, arba dar d l kažko kito. Asmenin atsakomyb ir s žin sutapatinama su f urerio valia, (propagandine) televizija, konkre iomis aplinkyb mis, su „bendra tvarka“. Vienas iš blogio bruož yra neatsakingumas²⁸. Arendt *blogio banalumo* ištakos – kriauš s vagyst , aprašyta šv. Augustino, kai jis prisipažino vaikyst je pavog s kriauš šiaip sau, be ypatingos priežasties, ne tod l, kad b t buv s alkanas ar kad kaimynokriauš s buv geresn s už jot v sodo.

Tad ir *Dugne*, ir maceiniškoji didžiojo inkvizitoriaus interpretacija suponuoja, kad žmogžudys yra ne tik tas, kuris išoriškai nužudo kit , bet tas, kuris nužudo žmog savyje. Kuris pasiduoda buvimui „kaip kiti, kaip kas nors kitas“ ir taip išduoda save. Kad ir kas tas *kaip kiti* b t – valdžia, šeima, autoritetas, statusas, pinigai, patogus gyvenimas, kito primestas gyvenimo b das ar pan. Šia prasme mes visi (pasak min to Milgramo eksperimento, du tre daliai m s ?..) esame žmogžudžiai, ir tod l *Dugne* yra toks jaudinantis, užkabinantis k - rinys. ia pat galima prisiminti ir lietuviškas maf jos kronikas: tapti žmogžudžiu n ra kažkas antgamtiško, tie žmon s vis laik yra šalia, gyvena greta m s ir kalba panašiais žodžiais. Pasak vieno iš žymiausi Lietuvos samdom žudik , „Vilniaus bomberio“ Valerijaus Januškevi iaus, pirm j nusikaltim padaryti privert b tinyb , o po to buvo sunku sustoti, tokia tiesiog buvo jo šuniška profesija²⁹. Žvelgiant š atvej , tarsi savaim susijungia vairios kriminologin s temos ir teorijos:

1) Darant pirm j paaugliš k nusikaltim – žmogžudyst – Januškevi iui buvo g da prisipažinti griežtiems t vams, kad jis negav s stipendijos technikume, tod l nužud s bei apipl š s KGB karinink -taksist ir rad s aukos kišen je 27 rublius³⁰. Atrodyt , „klasiki-

nis“ pavyzdys Gilligano žvalgoms iliustruoti: smurt s lygoja g da, o agresorius savo veiksmus suvokia (ar bent aiškina) kaip savigyn , kaip *ultima ratio* pažeistai savigarbai atstatyti, nes (subjektyviai) nebetato kitos išeities.

2) „Vilniaus bomber “ galima apib dinti kaip iml tyrin toj ir sprogdinimo technikos virtuoz : jis d davo bomb tiksliai vairuotojui (tam, kur reikia nužudyti) po automobilio s dyne, kad šalia važiav žmon s nenukent t . Tod l darydavo puolamuosius sprogmenis, be skeveldr . Tuo jis skyr si nuo terorist – naudojan ius sprogmenis su metaliniu užvalkalu, kurie yra labai pavojingi, nes gali nužudyti ir sužeisti daugiau auk ³¹.

3) Ir jis buvo tiesiog žmogus mašina, itin kruopš iai (bet kartu buvai, pernelyg nejausdamas, nem stydamas) atliekantis savo darb – v l tinka mažeikiškoji Arendt interpretacija apie blogio banalum ir oportunistin perfekcionizmo siekim .

Tokios žvalgos gali kelti ir sumaišt , ir šiurp , aiškiantis, ar tikrai žudikas visais gyvenimo atvejais yra „blogas“? Turint omenyje, kad analizei buvo parinkti spektakliai, statyti prieštaravim nevengian iorežisieriaus, neišvengiamai prašosi ir religin (veikiau gnostin) k rini interpretacija, padedanti visapusiškiau pažvelgti apgaul , blog , g r bei išdavyst (sav s, savo s žin s ir kartu kito). Sp st arba pel kaut scena yra viena iš kertini *Hamleto* pjes s scen , kuri galima suvokti ir religiš kiai: kaip g rio kov prieš blog , amžinyb s prieš laikinum . J zaus kraujas es s masalas, o kryžius – pel kautai. Š tonas man , kad jis laim jo kai Kristus buvo nukryžiuotas. Ta iau Velyk ryt velnias suprato, kad apsigavo³².

Interpretacija artima kabalistinei id jai, kuria remiantis, tai, kas šventa yra pasl pta – lyg švie ianti ugnies šerdis tariamai atšalusiuose pelenuose³³. Šiuo aspektu prisimintina ir viena iš Milgramo eksperimento iškalbing velnišk detali : dalyviams buvo pasi lyti 4,50 dolerio, o maksimali elektros tampa siek 450 volt . Toks „domus sutapimas“ gal t b ti laikomas arba visišku atsitiktinumu, arba paaiškinamas nebent kabalistin mis studijomis, kuriose konkre ti skaitin išraiška b t susiejama su prasmingu tekstu – viena iš skai iaus 45 reikšmi yra pasl pti ar pridengti³⁴.

Be kita ko, laikantis tokios interpretacijos, koršuno-

²⁷ Žr. interviu su Laura Bates apie Shakespeare'o tekst studijavim griežtojo režimo Indianos valstijos kal jime, 2013, in: <http://www.npr.org/2013/04/22/178411754/teaching-shakespeare-in-a-maximum-security-prison>, (2017-05-26).

²⁸ Zygmundo Baumano ir Leonido Donskio knygos *Takusis blogis* pristatymas 2017 m. Vilniaus knyg mug je, apie Hannah Arendt kalba Gintautas Mažeikis, in: https://www.youtube.com/watch?v=3-lk_cajQac, 15-18 min., (2017-05-11).

²⁹ Lukiški kal jime nufilmuotas interviu su Januškevi iumi apie sprogdinimo technik , 2013, in: <https://www.facebook.com/vilniausbomberioispazintis/videos/vb.471956116203569/661088107238506/?type=2&theater>, 2 min., 36-40 min., (2017-05-11).

³⁰ Dailius d argis, *Vilniaus bomberio išpažintis*, Vilnius: byla, 2013, p. 49–51.

³¹ Lukiški kal jime nufilmuotas interviu su Januškevi iumi, 5 min.

³² David Scott-MacNab, „Augustine's trope of the crucifixion as a trap for the devil and its survival in the English Middle Ages“, in: *VIA-TOR. Medieval and Renaissance Studies*, 2015, t. 46, n. r. 3, p. 6–7, in: <https://core.ac.uk/download/pdf/54198127.pdf>, (2017-05-11).

³³ Rabbi Yitzchak Ginsburgh, *Kabbalah and Meditations for the Nations*, Jerusalem, New York, Los Angeles, Toronto: Gal Einai, 2006, p. 163.

³⁴ Žr. Heidrick Bill, „Hebrew gematria: values from 40–49“, in: <http://www.billheidrick.com/works/hgm1/hg0040.htm>, (2017-07-23).

viškame *Hamlet* pastatyme ne manoma praži r ti didžiulis baltos žiurk s, galin ios simbolizuoti velni ar Jud , kuris, remiantis krikš ionišk ja tradicija, yra išdavikas. Nudat apie save primenantį žiurk ar pel tarsį autorinis k rybos antspaudas matyti ir kituose Koršunovo režisuotuose spektakliuose: *Ten b ti ia, stabioji ir gaudžioji Romeo ir Džiuljetos istorija, Jelizaveta Bam* ir kitur. Apskritai žiurk s vaizdis (galintis reikšti benam , god , nuožm išdavik , ta iau kartu ir steb tinai prisitaikant , išrading , suman gyv) gajį ir teatre, ir kine, ir literat roje; pavyzdžiui, Martino Scorsese's *Kuždesi saloje* ar Albert'o Camus *Mare*.

Ir *Dugne* pastatymas OKT teatro studijoje primena Paskutin s vakarienis ir pel kaut motyvus, nors pats Gorkio dramos tekstas to tiesiogiai neimplikuoja. Šiuo aspektu pasi lytoji interpretacija artima XX a. septintame dešimtmetyje Egipte atrastai apokrif nei Evangelijai pagal Jud . Pasak šios gnostin s Evangelijos, Judas buv s artimiausias J zaus Kristaus draugas, patik tinis – jam buvusi pavesta ypatinga misija apgauti Š ton suvaidinant išdavik , perduodant Krist suimti ir v liau nužudyti. J zaus mirtis, remiantis šia Evangelija, nesanti blogis, nes ji buvusi b tina atpirkimui ir m s nuod mi atleidimui³⁵. Kelios detal s *Dugne* neju ia referuoja aptariamas gnostines studijas: paskutin vakarienis prie pailgo stalo (tas baldas kažkuo primena analog iš aprašytojo 1974 m. Abramovi eksperimento); Senio, teikian io vilt , iš jimas; aktorius (Judo?..) pasikorimas paskutin je spektaklio scenoje, – visa tai tarsi liudija velnio pergal . Ta iau išlieka retorinis klausimas: galb t toks abejotinos vert s laim jimas t ra dar vienas koršunoviškias masalas, skirtas nelabajam prigauti?

Galb t režisieriaus darbuose apgaul pasitelkiama tiesai atskleisti, kitaip tariant, teatras naudojamas tam, kad b t „apnuoginta“ tikrov , kuri tapt dar tikresn , grynesn , be pagražinim , atitinkamai – žiauresn . Panaši technika matoma ir Milgramo eksperimente: jo dalyviai buvo apgauti, idant b t „apnuoginta“ tiesa, bylojanti apie tai, kad paklusnumas autoritetui gali b ti labai pavojingas.

Šiuo klausimu svarb s yra teisiniai, ir etiniai klausimai. Apgaul s–tiesos strategija kvestionuotina b tent d l teisin s atsakomyb s aspekt . Paranku sivaizduoti hipotetin situacij , galimai kylan i iš Milgramo

eksperimento kas likt atsakingas, jeigu aktoriui per klaid iš tikr j tekt didel doz elektros srov s? O jei Abramovi b t buvusi nužudyta savo eksperimento metu, ar tikrai žudikas neb t patrauktas teisin n atsakomyb n? Ir kas likt atsakingas, jei spektaklio *Dugne* metu daužomos l kšt s šuk s kuriam nors aktoriui ar už stalo s diu iam pernelyg smalsiam ži rovui pataikyt ak ? Filosofas Nerijus Milerius taikliai pasteb jo, kad Koršunovas savo spektakliais tarsi seik ja skausm pramog ištroškusiems ži rovams³⁶. Ta iau kyla klausimas, ar režisierius „apskai iuoja“ dozuojamo skausmo kiek , ypa jei toks skausmas savo prigimtimi yra nenusp jamas? Baudžiamosios atsakomyb s prasme, ko gerą atsiremtume vadinamojo kazuso (nelaimingo atsitikimo) kategorij , kai niekas nelikt kaltas. Ta iau drausmin s ar civilin s atsakomyb s prasme rodin jimo standartas yra žemesnis, o atsakomyb s ribos platesn s, atitinkamai tik tina, kad už „per klaid “ atsiradusi žal b t atsakingas tiek eksperimento sumanytojas Milgramas, tiek eksperimento dalyvis, nusiunt s elektros srov ; atitinkamai – ir spektaklio režisierius, ir aktor , daužiusi l kšt , kurios šuk s pataikyt koleg ar publik .

O d l 1974 m. Abramovi eksperimento rib kyla dar daugiau klausim : vargu ar koks nors teis jas priimt eksperimento lygas ir laikyt tai teis tu eksperimentu, kas laikytina baudžiam j atsakomyb šalinan ia aplinkybe. Daug didesn tikimyb , kad taikant dabartinius žmogaus teisi apsaugos standartus už nužudym atsakingas asmuo neišvengt baudžiamosios atsakomyb s ir b t nuteistas bendra tvarka. D l žalos sveikatai tuotarpu n ra taip aišku – kogerą netgi šiuolaikinis teis jas smurtinius eksperimento veiksmus interpretuot kaip leistinus, panašiai kaip toleruojamas sveikatos sutrikdymas bokso ringe.

Taigi smurtas ir drama gali b ti tiriami iš vairi perspektyv , skaitant ir teisin . Brit istorikas Peteris Burke'as pastebi, kad tai, jog smurtas yra tam tikra dramo r šis (ošiostraipsnio kontekste – ir atvirkš iai), gali atrodyti skandalingas, nes realyb je praliejamas tikras kraujas, ne pomidor padažas. Ta iau dramo analogija skirta ne paneigti kraujo praliejim . Kult -rinio-istorinio poži rio tikslas yra suteikti prasm iš paži ros „beprasmiam“ smurtui, taip pat taisykl ms, reglamentuojan ions tok smurt ³⁷.

³⁵ marvin meyer, „introduction“, in: *The Gospel of Judas*, edited by kasser Rudolphe et al., second edition, national geographic society, 2008, p. 8–16.

³⁶ OKT: *būti čia*, sudarytoja Alma braškyt , vilnius o . koršunovo teatras, 2009, p. 577.

³⁷ peter burke, *What is Cultural History*, polity, 2008, p. 108–109.

platon o mokykla: akademija

Matthias Baltes

matthias baltesas (1940–2003) – miunsterio universiteto klasikin s filologijos profesorius, vokie i filosofas, garsus platonizmo tyrin tojas. didžiausias balteso projektas, kur t s iki pat mirties, yra *Platonizmas Antikoje* (*Der Platonismus in der Antike*, 1987–2002, 6 tomai), prad tas Heinricho d'orrie aštuntame dešimtmetyje ir perimtas balteso 1983 m. Leidin sudaro šimtai autentišk tekst , parašyt platono mokinii ir v liau platonizm skleidusi filosof , bei jiems skirt balteso kritini komentar . projektu siekta apžvelgti, koku b du platonizmas susiformavo kaip filosofin sistema, kaip dirbo, k r ir instituciskai funkcionavo platoniskieji autoriai. „platon o mokykla: akademija“ yra 1998 m. lapkri io 18 d. trinity college dublin skaityta kviestin paskaita, kuri v liau angl kalb išvert profesorius johnas dillonas publikav sj žurnale *Hermathena* (1993, n.r. 155, p. 5–26). tai – viena vertingiausi platon o mokyklos studij , kurioje su jam b dingiu istoriniu kruopštumu baltesas nagrin ja, kaip atsirado akademijos s voka, kod l š vard per m platonas, kaip atrod kasdienis mokslinis darbas ir studij procesas antikos pasaulyje ir kok santyk akademija tur jo su pla i ja visuomene. kitai variant, šis tekstas yra ne vien puikus vadas platon o filosofin veikl , bet ir institucinius antikinio mokslo aspektus. nepaisant gyvo ir lengvo stiliaus, tai – mokslin publikacija, kurios originalioje versijoje yra daugiau nei šimtas ilg išnaš ir nuorod . d eja, d l teksto apimties reikalavim ši išnaš negal jome paskelbti. pabaigai nor tume pad koti *Hermathena* redakcinei kolegijai ir vyriausiajai redaktorei monicai g ale už leidim publikuoti vertim . visos autorin stais spriklauso matthias baltesui ir žurnalui *Hermathena*. tekst iš angl kalbos vert *Augustė Saladytė*.

Vilius Bartninkas

Šiais laikais, diskutuodami apie *akademijos s vok* , dauguma paprastai galvoja ne apie Platono mokykl , o grei iau apie tokias žymias institucijas kaip Pr sijos moksl akademija, Pranc zijos akademija, Linc j akademija arba Karališkoji Airijos akademija. Ta iau kaip jos susijusios su Platono mokykla?

Visos tradicin s moderni j laik akademijos atsiremia *Academia Platonica*, kuri Cosimo de Medici steig Florencijoje apie 1460 m. b tent pagal Platono Akademijos pavyzd – ar bent jau toks buvo paties Medici sumanymas. Šioje institucijoje d st žym s tometo

žmon s, pavyzdžiui, Marsilio Ficino, kuris savo pastangomis Vakaruose išplatino iki tol menkai paž stamus Platono raštus – ir ne tik Platono, bet taip pat ir v lyv j jo aiškintoj , neoplatonik . Pagal š akademijos Florencijoje model šešioliktame ir septynioliktame amžiuje susik r garsiosios ital ir pranc z akademijos, o aštuonioliktame amžiuje – vokie i ir airi .

Taigi moderni j akademijos s vok lydi daugiau nei penki šimtai met Europos kult rinio paveldo istorijos. Išgird s š žod , žmogus automatiškai pagalvoja apie didel klasikinio grožio pastat su portik sudaran ionis kolonomis ir viršuje esan iu timpanostiliaus frontonu, ant kurio pavaizduotos, pavyzdžiui, m zos su savo vadovu Apolonu. Pat pastat sudaro erdvios sal s, gausiai išpuoštos vairiais menok riniais, o ypa statulomis – visai kaip garsiojoje Rafaelio freskoje „At n mokykla“, kuri jis 1509–1511 m. nutap Paraš kambaryje (*Stanza della Segnatura*). Pa iame pastato centre – didinga biblioteka, apsupta skaitymui ir paskaitoms skirt kambari su f g romis, palinkusiomis prie didžiuli foliant , ir tarp š snies popieri kažk rašan ionis nusmailintais pieštukais; o viršum visko – pagarbi tyla, kurioje, taip sakant, gali justi, kaip darbuojasi dvasia.

O kaip At nuose? Jei kas šiandien mieste paklaust , kaip nueiti iki Akademijos, neabejotinai b t nukreiptas ne Platono Akademij , o moderni j Akademij miesto centre – klasikin pra jusio šimtme io pastat , vien iš *Academia Platonica* Florencijoje palikuoni .

Antikin Akademij buvo galima užtikti ne miesto centre, o jo pakraštyje, maždaug pusantro kilometro nutolusi nuošiaur s vakaruose esan i didži j Dipilovart . Senov s Akademija buvo veikiau ne mokykla, o viešas parkas, apaug s gražiais, senais medžiais; tai buvo šventov , paskirta senai vietinei Atikos dievybei – herojui, vardu Akademas. Taigi Akademija (gr. *Ἀκαδημία*, *Ἀκαδημία*) buvo šventa vieta, skirta Akademiui; vieta, kuri, reikia pripažinti, anks iau buvo dedikuota ir deivei At nei.

Akademij lankantis Antikos laik žmogus, pra j s pro Dipilovartus, atsidadavo „gražiausiame miesto priemiestyje“, kaip Tukididas (2,34) vadina ši At n dal . Prieš j driek si apeigoms skirtas 30 metr platu-

mo takas, kuris nuvedavo tiesiai iki šventosios vietos. Iš abiejų pusių takas suponuostab su paminklais pasižymėjusiems atnėjusiems; tačiau taip pat buvo galima rasti didingą Valstybės Mauzoliejų, kuriame buvo iškilmingai palaidoti kovoje už miestą kritę didvyriai. Toliau, pačiame tako krašte, stovėjo dvi mažos šventyklos: viena Artemidės, o kita Dioniso Išlaisvintojo garbei. Už antkapinių paminklų vešėjo sodai, kuriuose buvo galima statyti nedidelius namus – greičiausiai turtingatnėjusių priemiesčio rezidencijas.

Apeiginio tako pabaigoje atsivėrė didelis žalias 300 metrų pločio ir 450 metrų ilgio Akademijos plotas, apsuptas išorinėmis sienomis. Žengęs pro paradinius vartus, lankytojas atsidurdavo gausiai medžiais apšodintoje vietoje, kuri buvo išraižyta takais su pakraščiuose stovinčiais altoriais vairiausiems dievams pagerbti. Šie takai nuvedavo Atėnų šventyklą ir gimnaziją, t. y. sporto centrą, kur sudarė kvadratinis kiemas, iš trijų pusių rėmiantis kolonadomis, ir šalia pėsčiantis pastatų kompleksas su maudynių vieta atletams. Kitą pastatą griuvėsiai, rasti Akademijos vietoje, iki šiol nėra identifikuoti.

Prie trijų ankščiau minėtų altorių Akademijoje religiniai šventi dienomis buvo rengiamos lenktynės su degančiais deglais; būgalių tikslas visada būdavo pačiame mieste. Tiesiai minėtuju apeiginiu taku buvo rengiamos laidotuvių žaidynės žuvusiems kovoje atminti, o šventinė procesijos nešdavo Dioniso paveikslą iš Dioniso šventyklos mieste Dioniso Išlaisvintojo šventyklą ir atgal. Matome, kad Akademijos teritorija buvo ir religinis centras, ir vieta poilsiui bei pramogai.

Kaip dažnai nutinka su vietovardžiais, žodis „Akademija“ ne visai atitinka tikrą vietą; mat Akademija Antikos laikais buvo vadinama ne tik aptvertą teritoriją, bet ir ją supanti aplinka. Taigi posakis „Akademijoje“ galbūt reikšti ne tik tai, kas buvo pačioje šventovėje, tačiau ir tai, kas buvo jos apylinkėse.

Ir kaip visa tai susiję su Platonu? Pats Platonas diktavo apie 387 m. pr. Kr. „Akademijoje“. Taip pat žinoma, kad „Akademijoje“, tai yra šventosios vietos apylinkėse, jam priklausė sodas su namu, kuriame jis ir gyveno. Bet kur buvo pati Platono mokykla? Kur jis diktavo? Platonas mokė ir gimnazijoje, esančioje šventovėje vietoje, ir savo sode. Gimnazijoje jis diktavo, galima sakyti, vadinamus kursus, o sode diskutuodavo su labiau pažengusiais mokiniais. Platono studentai buvo vadinami „tais iš Akademijos“ (gr. οἱ ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας). Tai iš pradžių reiškė geografinę lokaciją, tačiau greitai gįjo perkeltinai – Platono mokyklos studentai – reikšmė, tad ir pati Platono mokykla tapo žinoma kaip Akademija.

Kaip tuomet galbūt sivaizduoti Platono paskaitų kambarius? Nagi taip, kaip tik mums leidžia vaizduoti. Gimnazijoje Platonas diktavo vienoje iš kolonadomis rėmtose salėse, vadinamose *exedra*, t. y. patalpoje, kuri iš trijų

pusių uždara ir apstatyta suolais, o iš ketvirtos palikta atvira. O savo sode jis diktavo arba jame esančiame name su vieninteliu dideliu kambariu, arba dar vienoje eksedroje, kuri kartais minima kartu su sodu. Pastaroji eksedra galbūt ir nedidelė šventyklos dalis – šventyklos, kuri Platonas savo teritorijoje pastatė žoms, t. y. deivams, glėbėjusioms mokslams, Platono žodžiais, esant „didžiausiu iš mizmenų“, – filosofų. Platonas taip pat pastatė statulą ir didžiajam mizvadovui Apolonui. Taigi matome, kad Platonui filosofija nebuvo sekuliari, priešingai – ji buvo glaudžiai susijusi su dieviškumo sfera.

Namas Platono sode, kaip jau minėjau, turėjo vieną kambarį, atlikus ir svetainę, ir miegamąją, ir darbą, ir paskaitų erdvę su funkcijomis. Jei Henry Jacksonas teisingai interpretavo iš Antikos likusius rodymus, kambarys buvo papuoštas scena iš Platono dialogo *Protagoras* (335c), kur Sokratas pakyla iš vietos, norėdamas išeiti, o Kalijas skuba paskui, imdamas už rankos ir prašytis diskusijų. Kitoje pusėje pavaizduotas Sokratas, savo mirties dieną apsuptas draugų, – tai scena iš Platono dialogo *Faidras*. Šiame kambarielyje taip pat buvo galima rasti rašomąjį lentelę, bet baltą (gr. λευκὸν), dangaus gaublą, mechaninį planetų trajektorijų modelį bei Žemės gaublą ir žemėlapius. Čia buvo ir Platono biblioteka, ir miznuostabai, žadintuvas, sukonstruotas paties Platono. Jis mizgdavo keltis anksti. Kaip žinoma, Platonas manė, kad žmogus turėtų kiek manoma mažiau miegoti, nes, jo žodžiais, „daug miego iš prigimties nepritinka nei mizkams, nei sieloms... Mat užmišgęs žmogus vertas ne daugiau, nei bdamas miršs. Tad kiekvienas, kuriam labiausiai rūpi būti gyvu ir protiškaiki veikliu, nemiega kuo ilgiau ir ilsisi tik tiek, kiek būtina reikia sveikatai, o tai yra visai nedaug, kai žmogus išsiugdo gerus proius“ (*statymai*, 808b).

O kaip buvo tvarkoma Platono mokykla? Platonas buvo oficialus mokyklos vadovas, vadinamas *epitropos* – Rektoriumi (Prepozitas? Dekanas? Magistras? Direktorius? Viršininkas?). Be jo, Akademijoje diktavo ir kiti mokytojai bei tyrėjai – ne tik filosofai, kaip Aristotelis, Speusipas, Ksenokratas ar Heraklidas iš Pontos, bet ir mokslininkai, ypač matematikai ir astronomai, kaip Teaitetas iš Atėnų ar Eudoksas iš Knidos. Koks buvo santykis su Platonu? Pastarasis, žinoma, buvo neįnėjytinas ir pripažintas autoritetas, tačiau jis pats savo vaidmenį suvokė kaip *princeps inter pares*. Vienas Antikos autorius situaciją apibūdina taip: matematikoje Platonas atliko architekto vaidmenį ir buvo atsakingas už problemas, kurias technikai matematikai sprendė, formulavimą (gr. ἀποδομὴ τῶν μαθηματικῶν οἰκονομῶν). Tas pats buvo ir kitose mokslo srityse. Platonas, regis, buvo pirmasis planuotojas ir problemų formuluotojas.

Vis dėlto jis ne tik suformuluodavo problemas, ta-

iaiu ir nurodydavo krypt, kaip matematikai turėtų jas spręsti. Čia galime paimti pavyzdį iš astronomijos: kaip nurodo žodis „planetos“, graikams buvo prasta jas traktuoti kaip klajojančias žvaigždes, neturinčias jokios reguliarios trajektorijos. Platonas manė, kad tai ne manoma, tad Akademijos matematikams davė užduotį nustatyti „kokiomis hipotezėmis reiškiniams, susijusiems su planetomis, galėtų būti išgelbėti (t. y. paaiškinti) reguliariais ir tvarkingais apsisukimais“. Eudoksas iš Knido pasiūlė sudėtingą besikertančių sferų sistemą, kurioje viskas sukosi apie bendrą centrinį tašką – Žemę. Išorinė sfera sudarė žvaigždės. Ši sfera sukosi iš Rytų Vakarų. Vidinėse septyniose sferose buvo Saulė, Mėnulis ir penkios tuomet žinotos planetos – jos visos judėjo iš Vakarų Rytus. Tai iau šiame modelyje buvo ir daugiau sferų, kurios sukosi skirtingomis kryptimis ir veikė kitą septyni vidiniai sferų judėjimai. Tai leido paaiškinti variacijas dangaus kūnų judėjimo variacijas. Toks „reiškinio išsaugojimas“, t. y. siekis sukurti bendrą

salvator Rosa. platono akademija. 1540. g. ravi ra

matematinį dėsni, buvosutelktas beveik visą Akademijos mokslininkų dėmesys.

Be asmeninio tyrinėjimo, mokslininkai turėjo dėti skirtingus bent kažkiek laiko ir savarankišką dėstymą. Pavyzdžiui, Aristotelis, kaip žinome, Akademijoje mokė retorikos meno – disciplinos, kurios atžvilgiu Platonas buvo gan priešiškas nusiteikęs. Vis dėlto jis net nemanė uždrausti Aristoteliui dėstyti šio dalyko, nes tolerancija apskritai buvo vienas pagrindinių Platono Akademijos skiriamųjų bruožų. Tarkime, Eudoksas, Speusipas ir Aristotelis galėjo dėstyti tokį mokymą, kuris visiškai prieštarautų Platono mokymui. Platonas išsakydavo savo prieštaravimus – kartais net ir dialoguose, tačiau jam niekada net nebūtų atėjusi galvą juos uždrausti.

Tačiau Platono Akademijoje aptinkame ne tik dėstymą ir tyrinėjimus, bet ir iškilmes. Progos joms kelti buvo oficialiosios dievšventės, kurios buvo švenčiamos su vakarieniškomis ir puotomis (simpozijais) dievgarbei. Šios vakarieniškos ir puotos, tiesa, buvo gana savotiškos. Valstybininkas, kuris kartą dalyvavo vienoje iš šių vakarienių, po jos pastebėjo: „Jei vakarienių su Platonu, gerai jautiesi ir kitą dieną“. Tai reiškia, kad šios šventės buvo ne pretekstas prisigerti, o greičiau laikas – su šiek tiek lengvo maisto ir padoriu kiekiu nestiprių gėrimų – kalbėtis mokslininkų temomis: labai panašiai, kaip vyksta Platono *Puotoje*, prieš Alkibiadui su savo palydovais siveržiant ir pareikalaujant didesni taurių. Siekiant išvengti tokių nutikimų, dar Platonui esant gyvam galėjo egzistuoti rašytinis „gėrimo taisyklės“ (gr. $\mu\omicron\acute{\alpha}\mu\omicron$), kaip Platonas savo *statymuose* nurodo idealiai valstybei (637d sq.; 671c sq.) ir kaip vėliau buvo paliudyta jo sekėjo Akademijoje Ksenokrato.

Kad akademikai žinojo, kaip progai pasitaikius reikia gerti, parodo ši smagi istorija. Platonui svečiuojantis pas Sirakūzų valdovą Dionisijų II, šis didelis šventės proga surengė gėrimo konkursą. Susirinko šimtas varžovų ir priešais juos buvo pastatyta šimtas didelių vyno butelių. Pagrindinis konkurso tikslas buvo kuogrečiau išgerti savo butelį – už tai atitekt aukso karūna. Pats Platonas, kuriam tada buvo jau daugiau nei šešiasdešimt metų, konkurse nedalyvavo, tačiau neprieštaravo, kad dėl prizos varžytis Ksenokratas, vienas iš jų lydių studentų. Ksenokratas konkursą ir laimėjo. Jis pirmas ištuštino butelį, pasiėmė aukso karūną, iš jo išėmė ir uždėjo ant rėmsodėstovų jusios Hermio statulos galvos – taip, kaip ir kitomis progomis, kai palikdamas rėmus jis užkabindavo statulai gėlių girliandą, kuria būdavo puošiamasi per puotą.

Ši istorija ryškiai demonstruoja, kad akademikai buvo vyrai, puikiai gebantys ir išgerti, ir kontroliuoti save kiekvienoje situacijoje. Ji taip pat parodo, kad Ksenokratui auksinė karūna reikėjo ne daugiau nei gėlių girliandos kitomis progomis. Istorija yra pavyzdys grai-

kiško termino *φιλία*, kuris dažnai vartojamas kaip „sant rumas“, tačiau iš tikrųjų reiškia kažką panašaus „sveik prot“. Tai toks pat nusistatymas, kok Sokratas demonstruoja Platono *Puotoje*, kur po nakties gimnastikos ryt jis vienintelis dar neužmigs ir blaivaus proto atsikelia ir tęsia savo kasdien rutiną.

Potrumpo eksenkurso apie akademiką gebėjim išgerti, grįžkime prie pačios institucijos: faktas, kad Akademijs turėjo biblioteką, neturėtų būti priimtas kaip savime suprantamas. Platonas gyveno tokiais laikais, kai knyg rinkimas buvo galima sakyti, netgi tam tikra sensacija. Taigi tai kyla didelė nuostaba ir buvo plačiai žinoma, kad Platonas kartais sumokėdavone sivaizduojamas pinigų sumas, kad gautų koki nors knygą. Pastebėjus, kiek daug nuorodų galima rasti jo dialoguose, o taip pat kiek būta pasakojimų apie jo knygų pirkimą, galima pagrįstai priėti prie išvados, kad Akademijs bibliotekos ištekliai – palyginus su tuo, kas buvo priinama tuo metu – neturėtų būti nuvertinami. Vis dėlto nebūtų realistiška bandyti vertinti juos skaičiais. Dar astringesnis knygų kolekcionierius nei Platonas buvo jo mokinys Aristotelis, kurio biblioteka buvo dar gausesnė. Platono požiūris gal jo paskatinti ir jo mokinį.

Aptarę Akademijs mokytojus, nukreipkime žvilgsnį į jos studentus. Angliškas žodis „student“ yra artimas graikiškiems žodžiams *φίλος* (lankytojas) ir *μθητής* (mokinys), taip pat *ἀδελφός* ir *ἑταῖρος* (klausytojas). Bet šie žodžiai nebuvo vieninteliai Akademijs studentams apibūdinti. Jie taip pat buvo vadinami (artimieji), *μυθιστάτης* (pažįstami), *ἑταῖρος* (kompanionai) ir *φίλος* (draugai). Iš šių apibūdinimų aišku, kad mokytojo-mokinio santykis Akademijs buvo ne tolimas, o priešingai – labai asmenišką, paremtą artumu ir draugyste. Žinoma, ne visi, klausęsi Platono, buvo vienodai artimi jo draugai, tačiau tai galiojo bent jau daugumai mums žinomų Platono studentų.

Kaip jau pastebėjome, tarp studentų reikia atskirti pradedančiuosius ir pažengusiuosius – galima sakyti, vidinį ir išorinį ratą. Tik pastarasis buvo Platono tikri „kompanionai“ ir „draugai“. Jie Akademijs sudarė tam tikrą gyvenimo bendruomenę, grįstą draugyste, kuri dažnai išlikdavo net po mirties. Esminis šis santykis elementas buvo meilė (*eros*) tarp jaunesni ir vyresni narių, kitaip tariant, pederastija. Šia dauguma žmonių bus link užriesti nosis, tačiau visiškai be priežasties. Net prieš Platono meilė berniukams buvo orientuota ne seksualinius poreikius, o Platono mokykloje – juo labiau. Pederastija buvo visų pirma nukreipta jaunesniųjų švietimui. Jaunuolis patikėdavo save vyresniajam, o šis buvo atsakingas už jo ugdymą. Būt galima paskirti visų paskaitų vienšiai temai. Užtuot tai dar s, aš tiesiog pacituosiu Platono mokinį Heraklidą iš Ponto Rašoma, kad jis pastebėjo, jog Eros buvo kultūros (gr. *ἑταῖρος*) ženklas. Tai sukuria tik draugystę ir

nieko daugiau, net jei kai kurie ir nupuola iki seksualini santykių.

Iš vidinio Platono draugų rato iškilo daug mokytojų, dėsiumi At nuose arba kituose miestuose, pavyzdžiui, Aristotelis ir Speusipas. Kiti mokytojai atvyko At nus iš tolim kraštų tam, kad galėtų diskutuoti su Platonu ir jo kompanionais, o kai kurie net dėsiumi Akademijs, suvilioti geros reputacijos, kuri Akademijs greitai gij – pavyzdžiui, Eudoksas iš Knido. Šis geras vardas traukė mokytojus ir mokinius ne tik iš viso graikiškai kalbančio to meto pasaulio – o tai reiškia, iš visų rytinių Viduržemio jūros kraštų, – bet ir iš Persijos bei Mesopotamijos. Niekie neperdedant galima teigti, kad Akademijs savo laikais buvo traukos centras visiems Rytams.

Platono vadovaujamos Akademijs studentai neturėjo mokytis jokio mokesčio už mokslą, bet, žinoma, turėjo pasidengti gyvenimo išlaidas. Dėl šios priežasties daugumą jų buvo atėjusių iš pasiturinčių šeimų, nors kartais pasitaikydavo ir neturtingi studentai. Šie, jeigu nebuvo remiami turtingų bendramokslų, turėdavo pragyventi dirbdami naktimis ar privačiai mokydami vienam, kad laisvu laiku galėtų lankyti filosofijos seminarus.

Šiam faktui iliustruoti turime iškalbingą istoriją: Areopagas, aukščiausias At teismas, pradėjo surašinti tuos, kurie per neapdairumą ar išlaidumą gyveno pagal galimybes. Akademijs tuo metu gyvendu neturtingi jaunuoliai – Menedemas ir Asklepijadas. Jie buvo pašaukti Areopagą ir paklausti, kaip jie, be jokios paramos dienų iš dienos sėdėdami filosofijos mokykloje, yra tokios puikios fizinės būklės. Areopagas negalėjo suvokti, kaip kas nors be jokio išteklių galėtų užsiimti filosofija, neatrodydamas kaip badaujantis žmogus. Kitaip tariant, teismas tarė nešvarius reikalus ir nelegalų uždarbą. Bet iš tikro buvo visai kitaip: Menedemas ir Asklepijadas vardijomalą nininką, kuris teisme patvirtino, kad abu jaunuoliai naktimis dirbdavo jomale ir kasnakt už savo darbą gaudavo dvi drachmas. Areopago teisėjai buvo apstulbinti ir pagerbė abu jaunuolius 200 drachmų premija.

Kaip ir šiedu k tik paminėti, visi studentai buvo vyrai. Žinomos tik dvi moterys, lankiusios Platono mokyklą. Viena jų, vardu Aksiotja, savo gimtajame Flijunto mieste Arkadijs perskaitė Platono *Valstybą*, mat ten moterys buvo lavinamos taip pat, kaip vyrai, ir didžia dalimi turėjo lygias teises. Sužavėta šio dialogo, ji atkeliavo At nus, tačiau ia, vyrų bendruomenėje, nėsuo prisistatyti kaip moteris. Vietoj to Aksiotja rengėsi kaip vyras ir ilg laiką Platono mokykloje nebuvo atpažinta. Kai jos tapatybė buvo atskleista, ji neišjo iš mokyklos, bet liko ir net, manoma, atsivedė antrą moterį, apie kuri žinome tik jos vardą – Lasteniją. Dėl to, žinoma, At nuose pasklidopaskalos, kad santykiai tarp mokytojų ir jų studentų negalėjo būti visiškai „plato-

niški“. Reikia pažymėti, kad šie gandai neliet paties Platono, o greičiau jo mokinį Speusipą.

Akademijos nariai buvo pasižymėję žmonės, kurie dmes traukė net savo išvaizda. Tad nieko keista, kad poetai komikai mgdavo iš pastarųjų kiek pasišaipyti. Viena Antifano fragmente rašoma: „Ei tu, ar žinai, kas yra tas senis?“ „Sprendžiant iš jo išvaizdos, jis yra iš Graikijos. Jo minkštas apsiaustas, puikios baltos pilka tunika, jo švelnaus veltinio kepurė, puikiai pritaikyta lazda, jo ištaigingi batai – ar verta man viską vardinti? Rodos, jog prieš mane stovi pati Akademija!“

Panašią vaizdą nutapė ir komiškas poetas Efpas:

Pakilo tuomet biūlis, jaunas ir protingas,
 Vienas tas, kur iš Platono Akademijos es...
 Vienas tas, gebėjimus gerai apsvačius, tik kalbėti
 apdovanot...
 Žirklimis gražiai apkirptas kuokštas jo plaukų,
 Barzdai jis leido augti nekirptai ligi pat gilum...
 Koja statyta sandalų, juostomis glapsukt tvirtai
 Ir gerai nutaikytą apvyniot,
 Sutvirtinoj puikiai apsiaustas dar didžiulis,
 Remdamas povyzsavo spindint lazdos,
 Prabilo jis žodžiu paskolintu, ne savo, taip manau:
 „Jūs, piliečiai žemės Atėnų gimtos!“

Toki išsiskiriantis personpavyzdžiais galėtume vardinti Heraklidą Pontietį ir Aristotelį. Apie pirmąjį žinome, kad jis vilkėjo baltai, vaikščiavo tyliai ir oriai, o pats buvo toks didelis ir stotingas, kad atnešė jį vadino Heraklidu *Pontikos* (Heraklidu iš Ponto), o Heraklidu *Pompikos* (Heraklidu Pompastiškuoju). Kad Heraklidas buvo toli gražu ne išimtis, matome iš Aristotelio pavyzdžio, mat apie jį rašoma kaip apie itin išsiskiriantį puošėvį, mavyjus daug žiedant pirštų ir apsikirpus, kas tuo laiku buvo ne prasta. Pats Platonas taip pat skyrdaug dmesio savo išorei ir reiškė paniekto meto filosofams, nesupratusiems, „kaip teisingai mvyti apsiaustus“ (*Teaitetas*, 175e). Tarp jo nešiot papuošalų buvo auksiniai žiedai ant piršto ir – atkreipkite dėmesį! – ausyje.

Taigi, kitaip nei kinikai, Akademijos nariai buvo kultringi žmonės, skyrdaug dmesio savo išvaizdai. Tai buvo matyti net tarp mūsų skurdėsi Akademijos studentų, kas parodė, kad tai buvo ne tuštybės, o sitikinimo, kad išvaizda turėtų atspindėti ir vidinį bsenį, rezultatas.

O dabar pereikime prie Platono dstyimo ypatumų. Juos geriau suprasti mums vlpadaeda antikinės komedijos fragmentas – net jei vaizdas jame ir kiek iškreiptas. Štai kaip du žmonės kalbasi šiame fragmente:

A: Kaip pastaruųjų metu veikia Platonas, Speusipas ir Menedemas? Kokiais dalykais jie šiandien užsiima?..

B: Apie tai aš tau galiu suteikti patikimą žinią. Panatį šventį su metu Akademijos gimnazijoje mačiau grupelį jaunųjų ir nugirdau nenusakomus, nepaprastus žodžius.

Mat jie kiek vairius gamtos apibrėžimus ir atskyrė gyvūnų gyvenimus, medžių kilmę ir daržovių ršis. Diskutuodami apie tai, šie jaunuoliai tyrė, kokiais ršiai priklauso moligės.

A: Ir kaip gi jie apibrėžė, ir kokiais gi ršiai jis priklauso?..

B: Na, iš pradžių jie aplink jį tylėdami stovėjo ir pasilenkė prie jo ilgą laiką. O tada staiga... vienas jį pasakė, kad tai apvali daržovė, kitas manė, kad tai kažkokia žolė ršis, o dar vienas sakė, kad tai tam tikras medis. Kai sicilietis daktaras išgirdo visa tai, pabėgdamas išvaikė kaip plepius.

A: Jie turėjo baisiai užsirstinti, manau, ir sušukti, kad tai – siaubingas žeidimas, juk tiesa? Nes toks elgesys tarp jų netoleruotinas. (čia tekstas neaiškus)

B: Ne, jaunuoliai tai visai neužgavo. O Platonas, stovėjęs šalimais, labai švelniai ir visai nesuserzins paraginavo juos dar kartą bandyti apibrėžti, kokiais ršiai vis dėlto priklauso moligės. Taigi jie tėsavo skirstymus.

Kašis tekstas, nepaisant jame esančių iškraipymų, pasako apie Platono mokymą? Vispirma matome, kad Platonas, kuriam pagalbą jo ir dujo „asistentai“, Speusipas ir Menedemas, per laisvadienę, kurio metu bet kam buvo galima aplankyti mokyklą, mokė jaunos žmones Akademijos gimnazijoje. Per pamoką buvo mokoma skaidymo ir klasifikacijos gentimis bei ršimis metodo (gr. *genos*), naudojant visiškai kasdien objekt – moligę.

Čia atsiduriame prie pačių biologijos ištakų, kurios pamatai buvo surašti Speusipo, vardinto šiame fragmente, ir Aristotelio su jo mokiniu Teofrastu. Platono domėjimasis specializuota gamtos filosofija buvo ribotas, tačiau, pavyzdžiui, savo dialoge *Timajas* (59c–d) jis teigia, kad tai – tinkamas užsiėmimas laisvadieniui, kaip matome ir tekste.

Platonas, tiesa, neužsiėmė nei moligėmis, nei kitoki augalų klasifikacija. Jdomino pats klasifikacijos metodas, kuris, jo nuomone, yra ne grynai empirinis užsiėmimas, o visų pirmiausia grąstas intelektui. Platonas tikėjo, kad klasifikuoti galima tik todėl, kad visos tam reikalingos savykės jau glūdi mūsų intelektuose. Grynosios savykės niekada nekyla iš empirinės patirties – kas, pavyzdžiui, yra matė su Medė pat savaimė? – nes šie grynųjų savykė atitinkmuo veikiau yra gryniesi objektai, egzistuojantys tik intelekto plotmėje, ir tuos objektus Platonas vadino „idėjomis“. Mūsų siela, prieš apsigyvendama kėne, regi šiuos grynuosius objektus ir vėliau prisimena jėginį, kai pamato grynųjų objekt

išraiškas daiktuose, esančiuose mūsų pasaulyje. Nes daiktai regimajame pasaulyje yra idėj atvaizdai – kopijos, kurios siekia būti tapatios pataloms idėjoms, tačiau niekada nepasiekia jų grynumo.

Ši idėja pagalba Platonas paaiškino visas bendrias savybes ir vertes savybes, kuri išvedimas iš mūsų regimojo pasaulio būtų sudėtingas. Šitaip jis gijo ir tolimesnė galimybė tuo pagrįsti matematinės aksiomas, kurias taip pat būtų labai sunku išvesti remiantis patirtimi. Išties, išskyrus galbūt tik vertes savybes, atrodo, kad būtų matematika ir kvadrantai sukurti savą idėjų teoriją, mat matematika Akademijoje plėtojosi iki toli nesivaizduojamu greičiu. Teaitetas išrado stereometriją, jis pirmas sukonstravo penkis taisyklinguosius daugiakampius: kubą, tetraedrą, oktaedrą, ikosaedrą ir dodekaedrą, kurie iki šiol žinomi kaip platoniškieji kūnai. Jis taip pat rodė natūralią nekubą natūralią kvadratinę, o panašiai ir kubinę nekubinę natūralią šaknies iracionalumą. Eudoksas iš Knido priartėjo jimo metodu atrado būdą surasti netiesiomis linijomis grafinę, pavyzdžiui, apskritimo plotą. Šiuo metodu ir aš pats mokykloje išmokau apskaičiuoti reikšmę. Jis taip pat išsprendė kubo pavidubūnimo problemą. Platono mokiniui Menaichmui priskiriamas kūgio sekcijos atradimas. Pats Platonas, kaip žinome, pradėjo plėtoti teoremas apie auksinį pjūvį, kurio reikšmė vėliau surado Eudoksas. Šioje srityje dar daug ką reikėtų paminėti, tačiau turiu prisipažinti, kad mano matematikos žinios toliau nesiekia. Taigi tuo ir baigsiu.

Vis dėlto Akademijoje buvo tyrinėjamos ne vien biologija ir matematika. Ypač svarbi buvo dar viena – gamtos filosofijos – sritis, kuri buvo ir astronomija. Būtent Akademijoje buvo pirmą kartą rodyta, kad Žemė yra sfera; iš atsirado ir geocentrinis pasaulis, kuri vyravo iki pat Galileo Galilėjaus (1564–1642) laikų. Kodėl būtų ja buvo pasirinkta tikėti? Todėl, kad nebuvo jokio pagrindo ją paneigti. Ji leido visus fenomenus danguje ir gamtoje paaiškinti tuo pačiu tikslumu, kaip ir heliocentrinėje sistemoje, kuri vėliau įnūringė. Tokia pasaulis taip pat leido žmonėms pasijausti kaip namuose ir – kitaip nei dabartinis mūsų pasaulio vaizdinys – buvo uždara ir teikianti saugumą jauseną. Tai buvo toks pasaulio vaizdas, kuriuo visi būtų patenkinti – išskyrus mokslą, o būtent jis vėliau šis modelis sugriovė!

Tačiau Akademijoje plėtojosi ir kitos mokslinio tyrinėjimo sritys: išsukurta Aristotelio logika, kuri, kartu su vėliau iš jos atsirusia stoik logika, tapo Vakarų filosofijos ir apskritai visos Vakarų mąstymo istorijos pamatu. Iš buvo tyrinėjama ir retorika, išskiriant jos taisykles ir ribotumus, taip pirmą kartą mokslinai išaiškinant jos nuopelnus ir ypač problemas. Iš randaime ir pirmus tikrus mokslinius poetinius tekstus nag-

rinėjimus, ir pirmas deramai pagrįstas literatūros teorijas. Iš nustatyti ir etikos principai bei maksimos, kurios iki pat šių dienų, sėmėnėmė ar nesėmėnėmė, formuoja mūsų mintis ir veiksmus. Iš – iš dalies utopij forma – pirmą kartą suformuluotos ir mokslinai pagrįstos politinės teorijos, kurios dar – tak Cicerono *Apie valstybę*, Augustino *Dievo miestui*, Tomo Akviniečio *Apie valdovų valdžią*, Tomo More'o *Utopijai*, Tommaso Campanella'o *Saulės miestui*, Franciso Bacono *Naujajai Atlantidai* ir kitiems kūriniams. Iš buvo ir psichologijos mokslo lopšys, nes pirmą kartą šioje vietoje nagrinėjama siela, visu savo plėtoju ir gyliu, savo neišmatuojamu sudėtingumu. Iš atsirado pirmas savo pavadinimo verta gamtos filosofija. Iš buvo išplėtotas atomo modelis, kuris Wernerui Heisenbergui priminė Bohro atomo modelį. Iš buvo padėti ontologijos ir teologijos pamatai, be kurių ne tik Vakarų filosofija, tačiau ir krikščionybė būtų nesivaizduojama.

Galėjau paminėti ir daugiau mokslo šakų, kurios buvo tyrinėjamos Akademijoje, kaip kad geografija, istorija, gramatika ir kalbos teorija, mechanika, medicina, meteorologija, muzika, optika, bet jau reikia užbręžti liniją. Tačiau paminėjau, visiškai užtenka parodyti, kad Platono Akademijoje pirmą kartą istorijoje buvo gyvendinta *universitas litterarum* idėja. Nereikia nėsakyti, kad visi šie dalykai buvo ne tik tyrinėjami ir mokomi, bet ir publikuojami: mums žinomi 337 darbų pavadinimai, bet tai toli gražu nėra pilnas skaičius.

Akademijos publikacijoms taip pat priklauso ir Platono dialogai. Šie yra visiškai kitokie, negu moksliniai darbai, mums žinomi iš Akademijos rato Platono dialogai yra aukštesnės rėšės literatūriniai mėnėšėdevrai. Tad koks santykis šie dialogai turi su mokymu ir tyrinėjimo veiklomis Akademijoje? Apie tai šiuo metu mes neturime jokio tikslio žinėj, nes yra likusios tik kelios nuorodos, kurios galbūt mums pagelbėti. Iš atrodo, kad Platonas organizuodavo savo kurtų dialog skaitymus studentų rate ir tokiu būdu juos viešino. Teksto „publikavimas“ tais laikais, penktame amžiuje pr. Kr., ir buvo paprasčiausiai jo skaitymas viešai. Tad „publika“, kuri Platonas pasirinko savo darbams, buvo jo mokykla. Nuo šio publikavimo momento kiekvienas galėjo daryti perskaityto teksto kopijas. Tuomet jos cirkuliuodavo ne tik mieste, bet – kaip matome iš Aksiotjos pavyzdžio – net ir Arkadijoje. Išties buvo vienas studentas, kuris taip vikriai vertėsi šiuo dialog mainais, kad iš to kilo net priežodis: $\epsilon\mu\epsilon\mu$ („Hermodoras mainosi žodžiais“). Platonas ne tik su tuo taikstėsi, tačiau, regis, net buvo visiškai tuopatenkintas, mat jo dialogai būvėreklama filosofijai ir Akademijai.

Tokiu viešu užbaigt dialog skaitymu draugų rate Platonas pasiekė ir dar vieną tikslą: tai jam leido užimti poziciją vairiose mokslinėse diskusijose, tačiau ne $\acute{o}$

ἔφ („Mokytojas tar žod“) prasme (kas būtų užbaig bet koki diskusij), o greičiau pateikiant užuomin apie galimus sprendimus. Btent dėl to, kad Platonas turjotoki dominuojanipozicij Akademijoje, jis atmetvisk, kas būtų užgniauž tolesnius tyrin jimus. Jam r p jone tik jimas jomokymu, paprastas, tačiau žinojimas, kur galima pasiekti tik per užsit sus asmenin santyk su tiriamu dalyku.

Konkretus pavyzdys galbt gal t paaiškinti, k noriu pasakyti. Vienas iš karš iausiai aptariam klausim Akademijoje buvo tai, ar pasaulis yra amžinas, ar turi pradži. Platonas pats sitrauk š disput per savo dialog Timajas. Jis, taip sakant, š k rin terp gin Akademijoje, pateikdamas savo pozicij šiuo klausimu. Bet jopozicijos išsakymas nebuvo toks, kad kart ir visiems laikams išspr st problem taip, kaip kad jis man. Tad diskusija t s si, nors pats Platonas aiškiai parod, manomanymu, kuri pus palaik. Platono tikslas buvo nurodyti krypt, kuria būtų galima, o galbt ir der t ieškoti sprendimo. Tačiau pastarojo atradimas bet kuriuo atveju buvo kiekvieno asmeninis reikalas.

Kad šie tyrin jimai ne visada b davo grynai teorin s prigimties, galima matyti, pavyzdžiui, iš politin s Akademijos nari veiklos. Platonas siek filosofjos pus patraukti Dionisij II iš Sirak z ir taip padaryti iš joplatonišk j filosofo-karaliaus ideal. O Aristotelis buvo Aleksandro Didžiojo mokytojas. vair s Akademijos nariai išlaisvino savo gimt sias šalis iš tironijos, kiti suk r naujas konstitucijas miestams, kai šie j paprašydavo, o dar kiti sutiko užimti valdžios postus ir taip toliau. Matome, kad tuo metu Akademijoje gyveno ne bej giai teoretikai – jos nariai tur jo didžiul tak

ir už jos rib. Taigi Platono ir jobendramin i filosofja buvo ne koks bekraujis reikalas, tačiau išskirtinai gyvybingas jud jimas. Gyvas jis, kaip Platonas man, buvo vien tik dvasios galia. „Nes dvasios veikla yra gyvyb“, – sako Aristotelis, ἡ ἀ ὄ ἐ ἡ, ir taip palie ia esmin vis akademik filosofjos bruož. Akademija buvo bendruomen, kurioje egzistavo vienas vienintelis ryšys – dvasios gyvenimas.

O koks buvo Akademijos santykis su At nais? Po to, kai at nie iai mirties bausme neteis tai nubaud Platono mokytoj Sokrat, Platonas itin kritiškai vertino j politik, tačiau takingi At n politikai nuolat siek palaikyti su juo kontakt. Jo mokiniai net patys aktyviai sitraukdavo valstyb s gyvenim, o Platonas to visiškai nedraud. Kaip galime matyti iš pla iai išsi bars iusi rodyt nuotrup ir ypa iš komedij reakcijos, Platono mokykla buvo dvasinis ir etinis autoriteto židinys, institucija, reikia pripažinti, nors ir be galios, tačiau su puikia reputacija. Užsienio ir vietos politikai n r si iš kailio girdami Akademij – nors ir ne visada s kmingai. Pats Platonas At nuose buvo labai vertinamas. Kai jis mir, at nie iai j palaidojo itin iškilmingai, ir visi žmon s j lyd jo iki kapo.

Neabejoju, kad skyriau per mažai d mesio Platono Akademijos takai Antikos laikams, Viduramžiams ir Naujiesiems laikams. Kad ir kaip malonu būtų šiuos dalykus smulkiai išnagrinti, to padaryti man neleidžia ne tik skirta erdv, tačiau ir mano kompetencijos ribos. Tad leiskite baigti angl filosofo Alfredo Northo Whiteheado citata, kuri galbt skamba kiek akipl šiškai, tačiau joje vis tiek slypi tiesos gr das. Whiteheadas sak: „Europos filosofjos tradicija... susideda iš pastab Platono parašt se“.

Ieva Prusaitė. Iš ciklo „Paralelės“. 2013. drobė, aliejus

Kas prižiūrės Vilniū, jei ne Basanavičius?

ELIGIJ RAIL KALBINAI JONAS NAUJOKAS

Artėjantis Lietuvos šimtmečio minėjimas lyg ir turėtų grąžinti Joną Basanavičių į mūsų širdies centrą. Tačiau kodėl kas jis daugiausia grąžta tik pašaipomis ir politiniais skandalais apaugusių paminklo statymo Vilniuje konkursu, o ne esminiais klausimais, kas buvo žmogus, kurį mes pratę vadinti skambiu žodžiu „patriarchas“. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto istorikas Eligijus Raila, Vidurio ir Rytų Europos XVIII–XIX a. kultūros procesų tyrinėtjas, biografas ir biografikos specialistas, šiuometu rengia monografiją apie Basanavičių, paremtą kritišku jau žinomais šaltinių vertinimu ir naujais duomenimis, aptiktais Lietuvos ir Europos archyvuose. Todėl kalbinamej klausdami, kaip turėtume vertinti Basanavičių iš šimto metų perspektyvos.

Tarp personažų, pavaizduotų ant lietuviškų banknotų, Basanavičius yra bene mažiausiai žinomas lietuvių publikai. Jeigu reiktų apibūdinti Basanavičių dabar, kaip apibūdintum te? Kas jis buvo?

Laikyčiausi požiūriai, kur per pastaruosius kelerius metus suformulavau pats sau: tai buvo, visų pirma, gydytojas, kuriam rūpėjo lietuvių tautos psichinė sveikata. Gydytojas, kuriam rūpėjo ne tik gydymo metodai, bet ir tai, kad ligonis jaustųsi patogiai. Jis specialiai akcentuotų žodį gydytojas,

nes manau, kad šis reikalas neretai yra apeinamas. Turiu galvoje ne tik jo profesiją, bet ir tai, kad jis kaip gydytojas, medikas, daktaras žvelgė pasaulį, mentalitetą ir lietuvių tautos likimą. Manau, jį yra esmė, o tai dmesys nėra atkreiptas – sakoma, „ai, gydytojas, daktaras...“ Bet tai akivaizdžiai matosi jau nuo pirmojo teksto. Be abejo, jokia kaip gydytojo vaizdis nublinksta prieš jį kaip politinį visuomenės veikėją, bet iš esmės jis buvo aukštesniausių prabos (turiu galvoje net ne kvalifikacijos prasme) lietuvių tautos gydytojas.

Dr. siū paklausti, nuo kokių ligų jis tautą bandė pagydyti?

Trumpa žangą jis klausim: juk iš esmės pirmasis jo istorinis tekstas, kur visi žino, kur skaito, yra apie lietuvių senovės pilis, išspausdintas *Aušroje*. Ir pats Basanavičius laikoj pagrindiniu, nuo kurio prasidėjo visa serija kitų rašinių. Ten yra vienas paprastas ir aiškus sakinytis, kurį, nežinau kodėl, nelabai kas atkreipdmes – gal nerūpėjo? Jis rašo štai k: „Man kaip psichiatruil labai rūpi vokiečių ordino tūrijimai, kurie pus-tijo Lietuv, tūrijo sunaikino, ir kaip psichiatruil man rūpi, kas iš to liko“.

Tai jis vos ne psichiatruis Danutis Gaillienis, tiriančios tautos traumas, tyrimų pirmtakas?

Maskvos universiteto auklėtinis. Tik gal svarbu, kad tai, kas jam buvo psichoterapinis metodas, jo adeptai ir sekėjai buvo paversta istoriniu sapnu. Kai kas ir dabar tū sapnų tebesapnuoja – didingą, šlovingą istoriją. Gal jis ir pats galiausiai tuo patikėjo, bet jam svarbiausia buvo sužadinti gyvybingą lietuvių tautos jėgą.

Pamenu, kai Baltos lankos perleido Mano gyvenimo kroniką ir nervingą istoriją – kiek buvo linksmo pakrize-nimo ir viso kito. Bet jei pažįr tume kiek kitaip – iš kultūrinės antropologijos perspektyvos, kas tai buvo? Juk jis dar gyvas bėdamas į paskelbė. Kojis siekė, ar yra analogų Europoje?

Taip, be abejo, yra visokiausi dienorašiai. Bet tikslas, man rodos, buvo mokslinis, pozityvistinis. Iš esmės Basanavičius yra dvi asmenybės – gydytojas ir pacientas. Pats save analizuoja, pats save gydo, pats sau išrašo vaistus. Žinoma, jis tai rašė gyvenimo pabaigoje, tad viskas remiasi ne tik užrašų knygutimis, kurios šiek tiek skiriasi nuo autobiografijos teksto, bet ir jo paties atsiminimais. Tie atsiminimai man pačiam būtų gal net domesni – jie parodo tam tikrą XX a. pradžios medicinos, kaip humanitarinio profilio disciplinos, perspektyvą. To, kas vadinama medicinos menu.

Tai nėra tik fiziologija – štai ten atsiranda aprašomi sapnai, sapnai pradėdami aprašyti tik 1904 m. k., iki tol Basanavičius nesapnavo? Sapnavo. Bet jam nerūpėjo. Manau, tai buvo tuometinis medicinos mada, tai lėmė ir pasirodžiusi Sigmundo Freudų garsioji knyga apie sapnų aiškinimą – ji išėjo 1899 m. Akivaizdu, kad po kelerių metų nuo pasirodymo Basanavičius perskaitė. Ir staiga pradėjoužrašinti sapnus. Turbūt jam tai buvo reikšminga – kaip gydytojas jis juk matė, kad tai labai svarbi sritis.

Kita vertus, tai buvo reikalinga tam,

kad palikuonys žinot, kuo jis, kaip tautos patriarchas, save laik gyven-damas. Ten yra ne tik jo kaip žmogaus gyvenimas, bet ir civilizacinė kultūrinė mozaika. Sapn Lietuvoje būt – kad ir Gedimino sapnas, bet Basanavius labai aiškiai juos suvokia kaip mokslo pažangos dalį. Tai gydytojo dienoraštis. Jis tiesiog fiksuoja, ką sapnavo – t, t, t. nebando leisti sapn aiškinimus, bet žino, kad tai reikšminga. nors, tarčiau, naujausias hipnologijas ir teorijas jis ži-r jo kiek skeptiškai, bet suprato, kad tai – neišvengiamai svarbu.

Mes matome pakankamai pozityvistinio profilio žmog, orientuotą m stym, savo kaip mediko ribas žinant žmog, nepuolant gydyti visko pasaulyje. Ir staiga matome, kad jis visiškai nekritiškas savo paties mokslinms hipotezms ir teorijoms. Kodėl? Nėjau jam tr ko išsilavinimo? Ar tai tiesiog noras sustiprinti lietuvi taut šlovingais pasakojimais?

Gražiai pastebjote. Aš irgi esu tai atkreip s d mes. kaip gydytojas jis remiasi naujausia metodologija, tyrimais, pozityvizmu, griežta analitine mintimi, o štai istoriniai pasakojimai jam, regis, buvo absoliuti metafizika. Jis leisdavosi savotiškus metafizinius svarstymus ir istorija jam buvo alternatyva sunkiam gydytojo gyvenimui. Bet v liau tai, atrodo, tikrai virtosavotiška psichoterapeutine priemone – „žmon s skaitys, suvoks, pasveiks, pagis, prisimins savo diding praeit“. tai išties būt galima bandyti naujai pažvelgti iš psichanalitin s perspektyvos.

Kuo r m si patriarcho vaizduot, iš kur j atkeliaudavo – kartais gan egzotiški – vaizdiniai?

Li tas gal t b ti geras pavyzdys. Bene brandžiausioje savo folklorin je studijoje *Levas lietuvi pasakose ir dainose* Basanavius band iširti, kaip lietuvi tautosak pateko li to vaizdinys. kaip li tas pateko patriarcho pasaul vaizd? Jis pats mini menaže-

rij Marijampol je, kur su mokyklos draugu buvo at j levo riksmo paklausti. Reik t atkreipti d mes jo jaunyst s skaitinius. Antai s irokoml s *Margir* jis mintinai mok j s. o vienas šios herojiškos poemos veik j buvo narsus lietuvi vyras Li tas. Tas li to-levo vaizdinys pl t si, augo, gavo vis daugiau prasm, kol ilgainiui tapo nepalaužiamos lietuviyb s simboliu.

Basanavi iaus kaip gydytojo biografijoje esama ir gan egzotiško fakto – jis buvo Bulgarijos kunigaikš io Ferdinando r m gydytojas. K tai reiškia?

Formaliai faktas teisingas. Atvyk s Varn Bulgarijoje, jis kur laik dirbo gydytoju miesto ligonin je, bet po to nutar užsiimti priva ia veikla. Iš pradži kur laik jis dar buvo paskirtas kunigaikš io rezidencijos, nutolusios nuo miesto centro, gydytoju. Tai reiškia, kad jei kunigaikštis atvykt savo dvar, Basanavius b t atsakingas gydytojas. Bet Basanavi iui einant šias pareigas, kunigaikštis taip niekada ir neatvyko. Ta iau šis paskyrimas vis viena rodo tam tikr pasitik jim Basanavi iumi ir rimt jo kvalifikacij. V liau jis atsisak ir šitos tarnybos, užsiimin jo tik priva ia veikla. Ir iš to labai neblogai gyvena

Jei teisingai suprantu, Basanavi ius iš atgimimo veik j yra vienas iš daugiausia gyvenusi, dirbusi užsienyje, pakeliavusi po pasaul. Ar jo asmenyb s ir pasaul žvalgos, mentaliteto formavimuisi tas keistas Habsburg imperijos pasaulis tur jo takos?

Jis buvo regiono, kaip dabar madin-ga sakyti, Vidurio Europos žmogus. Yra vienas domus niuansas, susij s su jo išvykimu užsien. Baigus studijas Maskvoje, jam buvo nustatyti plau iuose prasid j džiovos procesai – buvo patarta vykti Piet kraštus. Jei b t lik s Rusijoje, galima sp ti, j b t ištik s Vinco kudirkos ar Vinco Pietario likimas. Ir štai sutapimas – kaip tik tuo metu tv r si nauja vals-

tyb Bulgarija, o jis studijavo su bul-garais. Draugai bulgarai v liau tapo šios valstyb s ministrais. Jie pakviet Basanavi i Bulgarij ir tai leido iš-vengti likimo Rusijos imperijoje.

n epasaky iau, kad jis specialiai ir s moningai ieškojo svetim krašt. o v lesn s jo kelion s ekij ir kitus kraštus jau tur jo labai aiški politini priežas i – d l *Aušros* leidimo jis nebe-gal jo gyventi Rusijos imperijoje. Jam papras iausiai gr s kal jimas arba tremtis. Jis buvo politinis emigrantas modernia šio žodžio prasme. Vidurio Europoje veik Basanavi ius, o Ameri-koje labai panašiai veik Jonas Šli pas. Tai du vietomis labai sutampantys, vietomis paži romis labai besiskirian-tys atgimimo veik jai – abu stovi prie *Aušros* ištak ir abu tdi nuo Lietuvos.

Ir dar vienas, kiek praži rimas dalykas – Bulgarija jam r p jo, nes jis nor jo patikrinti savo tyrimus, prad tus dar studijuojant Maskvos universitete. Apie trakus ir frygus jis jau buvo skai-t sten, o ia atsirado erdv tolesniems ieškojimams.

Trakais ir frygais j sudominobulga-rai studij kolegos?

Be abejon s, tai svarbu, bet svarbiausia taka jam buvovokie i kilm s ek mokslininko Leopoldo Geitlerio (1847–1885), dirbusio Zagrebo univer-sitete, tekstai. Basanavi ius labai aiškiai gyvenimo pabaigoje, apie 1924 m, rašo generolui, muziejininkui, archeo-logui Vladui n agevi iui: „trak -fryg studijas mane vienareikšmiškai past - m jo Leopoldas Geitleris“.

Jie buvo susitik. Pirma j o kelion iš Bulgarijos Europ, kai man nebegr - ši s, yra kur? Zagreb, pas Geitler. Apie k jie kalb josi, mes nežinome. Bet kalb josi ilgai. Manau, kad Basanavi ius tikrai d kojo už param Lie-tuvos atgimimui, mat Geitleris buvo atvyk s Lietuv dar Basanavi iaus studij Maskvoje metais. Manau, kad gal d kojo už tekstus ar planavo kaip Lietuva ateityje gyvens. Bet, beje, kaip nutinka: tokia laiko liga – pats Geit-leris mir nuo nerv ligos, išprot j s.

Tarsi civilizacij sand ros kažkaip atimt prot . Jis atv r trak -fryg pasaul ir Basanavi iui buvo labai svarbus, bet anksti mir . Jam mirus, Basanavi ius paraš labai graž nekrolog , kuris v liau nuolat cituotas.

Buvo ir tokia Geitlerio studija *Lietuva*, kur jis išd st vis lietuvi tautos didj siek tapti laisvais, nepriklausomais, nors ir nevertodamas toki s vok . Geitleris raš apie nuostabi senovin lietuvi kalb ir, žinoma, lygino j su senov s bulgar kalba. Tad lyginamuose f loginiuose žaidimuose Basanavi ius nebuvo vienišas. Žinoma, tai, kas vieniems buvo akademinis tyrimas, kitiems, tarp j ir Basanavi iui, virto visiška metaf zika, kurioje jis ilgam užsibuvo – Basanavi ius iki gyvenimogalouži m trak -fryg tyrimais, nors buvo sukritikuotas ir k azimiero B gos, ir Augustino Janulai io, ir Adomo Dambrausko Jakšto. Trak -fryg pasaulis buvo Basanavi iaus tikrasis pasaulis, kuriame jis užsidar .

O kuo jis buvo, kai užsidar Vilniuje, paskutiniu gyvenimo laikotarpiu? Kauno Lietuvoje jis, juokais sakant, dar gyvas b damas, vaizduotas kaip savotiška mitologin b tyb – kaip vaiduklio veidas virš Vilniaus aukur ... Kaip suprantu, tiesiogin jelietuviškoje veikloje, išskyrus mokslo draugij , jis nelabai dalyvavo?

Dalyvavo tik „Ryto“ draugijoje, kuri kontroliavo, globojo lietuviškas mokyklas, ir buvo vienintelis, akylai priži r j s Lietuvi mokslo draugij – pats raš , komentavo, skund si, – ir iš esm s pagr stai, – kad be jo visas reikalas žlugt .

sp iau, kad jis pats save laik savo tišku XX a. vaidila, kuris puosel ja Gedimino sapn – kol Gedimino pilis stovi, tol Vilnius gyvas. Vilnius jam buvo daugiau nei istorinis centras, sostin . Basanavi iui Vilnius – lietuviyb s šaltinis. kas priži r s Vilni , jei ne Basanavi ius? Jis visada liko savo XIX a. vizijoje ir jis yra XIX a. žmogus – ia nereikia tur ti joki iliuzij . Tai yra XIX a. romantizmo epochoje išaug s žmogus, lik s Vilniuje su sirokmlė, su kraševskiu...

Vasario 16-osios aktas mums yra pradžia, bet Basanavi iui, kaip aušrininkui, tai yra pabaiga: prasideda modernios valstyb s k rimas – institucijos, ministerijos ir panašiai. nu o šit dalyk jis ramia s žine nusišalina – savo vaidmen jis jau atliko. Manau, d l to jis ir k aun nevyko

o Vilnius buvo amžina gyvastis, nors ir b ta konf ikt su vietine lenk bendruomene. Viename laiške Basanavi ius skundžiasi Joachimo Levelelio gimnazijos direktoriui, kad mokiniai v l išdaų jo bibliotekos langus (dabartin je Domaševi iaus gatv je) –

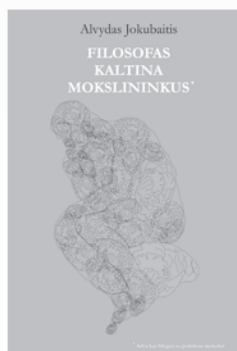
na, ir daužydavo, žinodami, kad ten kažkoks keistas litvinas kažk daro

Bet jo laidotuv s juk buvo pusiau of dialios?

Visiškai taip. Lenkai, konkre iai – arkivyskupas Romualdas Jalbrzykowski, leido Vykto mišios arkikatedroje, lietuviška skaut garb s sargyba. Jis buvo laidojamas kaip tikras Vilniaus kult ros žmogus.

Mes suvokiame Basanavi i kaip Lietuvos Tarybos pirminink ir aušrinink . Kur telk si kiti jo darbai?

Visi Lietuvai svarbiausi jo darbai buvo kult riniai. Tarybos pirmininku jis tapone vien atsitiktinai kaip vyriausias amžiumi. Iš ties jis tada jau buvo suvokiamas kaip „m s aušrininkas“. Ir smetona per Basanavi iaus jubiliej sak : „M s aušrininkas“. Jau tada j taip suvok – kaip savimon s žadintoj . ne kaip taking politin veik j ar koki nors intrig meistr , o viena-reikšmiškai kaip aušrinink . Aišku, kad paskyrimas pirmininku nebuvo formalus. Jau vien *Aušros* užtenka, kad Basanavi i taip vertintume. Bet jis nebuvo vien tik svajotojas. Jei ne jo organizaciniai geb jimai, netur tume nei Lietuvi mokslo draugijos, nei Vileiši r m .

Alvydas Jokubaitis

FILOSOFAS KALTINA MOKSLININKUS

Arba kas blogai su politikos mokslu?

Filosofas kaltina mokslininkus, arba Kas blogai su politikos mokslu? yra šviežias, aktualus ir provokuojantis žvilgsnis į gamtos mokslo kuriamą pasaulėžiūrą, kuri ekspansyviai veržiasi į kitas žmogiškojo patyrimo sritis. Autorius užsimoja atskleisti moderniojo politikos mokslo pamatuose glūdinčią filosofiją, įvardydamas jos prielaidas ir išryškindamas svarbiausius požymius. Tai fundamentalus ir gyvas polemintis svarstymas: Argi politikos mokslas yra neutralus pažinimo įrankis? Kaip šis mokslas keičia kasdienį politikos suvokimą? Kokią politikos sampratą jis siūlo? Savąja politikos mokslo kritika Jokubaitis siūlo novatorišką žvilgsnį į žmogaus mokslų prigimties, esmės ir paskirties klausimus.

Naujasis ŽIDINYS

—AIDAI

Karas d I karo... muziejaus?

Mit statyba ir politika Lenkijoje

katARZYnA koRZEnIEwsKA

Lenkijoje stebime savotišką atminties (arba istorijos) politikos lituanizaciją: šalis vaizduojama vis (vokiečių, rusų, ukrainiečių, Ribbentropo-Molotovo ir Churchillio-Roosevelto, o dar Europos sąjungos) auka nuo Antrojo pasaulinio karo iki dabar. Žinoma, nekalta ir didvyriška auka.

Bet ne varžymasis dėl „didžiausios aukos“ titulo skatina atkreipti dėmesį vis naujus muziejus, kuriuos Lenkijos naujausios istorijai papasakoti. Iš Lietuvos perspektyvos domėtis lenkų muziejais gali būti aktualu, nes jie apie Lenkijos politinį dabartį pasako ne mažiau (o gal – tiksliau), negu apie jos praeitį. Be to, su Lenkijos muziejų ekspozicijomis galima žinia galimai nesutikti ar ją abejoti, bet ji formalių pusės – spindinga. Tuo nesunku sitikinti aplankius Gdanską Antrojo

pasaulinio karo muziejų, Europos solidarumo centrą (populiariai vadinamą *Solidarumo* muziejumi) ar Varšuvos sukilimo muziejų.

Atvykę Varšuvą, būtina aplankyti šiuos muziejus. Pamatysite, kaip keliasdešimt dienų trukusios tragedijos ir beviltiško pralaimėjimo istoriją galima pasakoti tarsi *Iliad* ar *Rolando giesmę*, pamirštant, kad šis pralaimėjimas atnešė tragišką pasekmę. Taip ir dera tikrai aukai... kaip atvirai sako Varšuvos sukilimo muziejaus programos direktorius Dariuszas Gawinas, kas kuo tiki politinė ar idėjine prasme – ne esmė, nes labiausiai rėpjo tarp miesto gyventojų gyv prisiminimais apie sukilimą paversti mitu (kultūriniu šio žodžio prasme, kad apaugę ritualais, jis vienyti visuomenę, atsiurbiant nuo politinio ar karinio suki-

limo tikslingumo klausimo). sukilimo muziejaus iniciatyva priklausė Lechui Качy skiui, anuomet Varšuvos merui (Lenkijoje vadinamam miesto prezidentu). Jis gyvendinti muziejaus sumanymą patikėjo jauniems žmonėms, neturintiems patirties politikoje ar vadyboje, – istorikams ir politikos filosofams. Miesto prezidentui remiant, palaikant ir padedant, per dvejus metus (2002–2004) buvo investuota tuo metu miestui didelė (apie 12 mln. eurų) suma, bet ši investicija iškart tapo visapusišku laimėjimu. Tai prisidėjo ir prie Lecho Качy ski politinės karjeros – 2005 m. jis buvo išrinktas Lenkijos prezidentu.

Šio muziejaus sukilimo sukilimo perversta Lenkijos politikos sistenoje. Jie jau nebėra jo istorijos palikti istorikams, nes suprato, kad pravartu turėti, jeigu ne savo istorinį mitą, tai bent muziejų. Štai kodėl tuometis premjeras Donaldas Tuskas, dalykiškas pragmatikas, pradėjo statyti „savo“ muziejų Gdanske. Tačiau šio Antrojam pasauliniam karui skirtas muziejaus koncepcijai kūrė filosofai ar politologai – reikalas buvo patikėti tik istorikams.

Taip prasidėjo naujas Lenkijos istorijai skirtas muziejų aukso amžius: Europos solidarumo centras Gdanske (2007), silezijos muziejus Katowicuose (2015), sibiuro atminimo muziejaus Balstogėje projektas (2013) – tik keli iš jų. kiekvieno naujo muziejaus finansinį vertę pranoko pirmoji investicija.

Varšuvos sukilimo muziejų. Antrojo pasaulinio karo muziejus – brangesnis kelis kartus. Tai pakankamai aiškus rodiklis, kuris leidžia išmatuoti politinį valios vykdyti istorijos politiką. Žinant iš tolo, galima būtų manyti, kad „valstybės rėpinasi“ atminimu – tokiu savo sprendžiu neseniai pasidalino Zigmantas Vitkus (*NŽ-A*, 2017, nr. 5), pastebėjus, kiek daug Varšuvoje atminimo lentelių. Tiesa, gal verta nukrypti nuo temos ir patikslinti, kad dauguma tų lentelių „apsirėpinė“ (*sic!*) dar komunistinė valstybė, išspausdama vis galimą propagandinį naudą iš vokiečių sugriautos sostinės atstatymo ir pasi-

gdanską muziejus ir ekspozicijos fragmentai iš <http://www.muzeum1939.pl/pl/media/galerie/fotografie/wspolczesne/?oid=bb01e1878ab9f3ece4adf255a3b9f418>

savindama antinaciniopasipriešinimo Varšuvoje tradicij .

nevert t apie tai rašyti, tačiau istorini santyki su Vokietija ir ypa j nusikaltim okupuotoje Lenkijoje (1939-1945) tema dabar aktuali šios šalies vyriausybei ir valdan iajai partijai. Antivokiška nuostata – tai fonas, kuriame atsirado konf iktas d l Antrojo pasaulinio karo muziejaus statuso, pavaldumo, o gal ir – turinio. Valdantiosios partijos *Teis ir teisingumas* lyderis Jarosławas Kaczy ſkis atvirai vertino, kad Gdanskio muziejus yra „Tusko dovana Angelai Merkel“. Žodžiais neapsiribota – tuoj po atidarymo kult ros ir paveldo ministras Piotras Gliniskis atleido muziejaus direktori ir k r j profesorį Pawel Machcewiczį ir paskyr „savo“ žmog . Visa tai vyko ši met kovo mėnes . Pagrindin steig jo – kult ros ir paveldo ministerijos – kritika naujam muziejui buvo išsakyta „recenzent “ l pomis (ministerija užsak recenzijas trims kritikams, kuri paži ros neleido abejoti, kad vertinimas bus neigiamas). Jie nurod , kad muziejaus pateiktas naratyvas nepakankamai atspindi Lenkijos ir lenk patirt , neatsižvelgia katalik Bažny ios aukas ir be reikalo „universalizuoja“, kai reikia pirštu parodyti kaltuosius ir didvyrius. Priekaištai d l vokie i istoriograf jos tokos muziejaus k r jams buvo išsakyti atvirai.

Vis d lto tenka pasteb ti, kad nuosekliai apeiti Antrojo pasaulinio karo muziejaus parod , be ypatingo gilinimosi turin , reikia daugiau nei keturi valand . nuolatini ekspozicija – tai ne filosof mitinis naratyvas, o istorik tekstas istorikams, parengtas sivaizduojant, kad lankytojai neblogai išmano istorij ir paj gia ilgam sutelkti d mes . Tai tarsi monograf ja, kurios idealas – sukurti tekst vien iš išnaš . Parodoje daiktai, garso rašai, ekranai, fl mai, pasakojimai, instaliacijos aiškina vieni kitus ar papildo, bet galiausiai susidaro sp dis, kad jokio bendro naratyvo n ra. Žinoma, visuomet galima pasakyti, kad kažko per daug ar kažko tr ksta, o kartu – niekuomet negalima taip priekaištau-

ti, nes lankytojas negali b ti tikras, kad kažko nepaži r j o, nepasteb j o, o pamat s – nepamiršo. Prieš tokio masto parod ir recenzentai (iš kuri bent vienas jos nemat , o kritikavo tik scenarij), ir ži rovai, ir kritikai – be j giai. T be j gis kum rodo ir faktas, kad po visos kritikos audros paskirtas naujas direktorius pagrindin s ekspozicijos faktiškai nepakeit . Atrodo, nauja muziejaus vadovyb taip pat liko priblokšta ekspozicijos ir nesiryžta rizikuoti, nes bandymas j keisti ar koreguoti gali reikšti tiesiog visiškai naujos parodos k rim .

B simiems lankytojams gali b ti aktualu, kad parodoje daug drastišk vaizd , kurie niekaip neuždengti, o ži rovai ne sp jami, kad su jais susidurs. Iki 14met amžiaus vaikai tur t b ti neleidžiami jos ži r ti, bet niekas apie tai lankytojams nepraneša, tad visa atsakomyb tenka t vams ar mokytojams. o tai taip pat rodo muziejaus vadov profesionalumo lyg .

k aip deklaruoja muziejaus k r jai, siekiama atskleisti „normali “ žmoni patirt karo metu – pirmiausia civili gyventoj ir paprast kareivi . Iš ties ši tematika kiekybiškai visiškai nusveria herojiškus vaizdinius (d lto ir buvopriekaištaujama). Paliestos pa ios sunkiausios temos (pavyzdžiui, masiškas moter prievartavimas Raudonosios armijos užimtose teritorijose, lin o teismai prieš tikrus ir tariamus kolaborantus ir pan.), bet jos sk sta informacijos, simboli , vaizd ir gars j roje. Mano sp dis – papasakota standartin europietiška istorija apie visos Europos kar prieš nacius, o soviet s jungos, kaip karo dalyv s, vaidmuo neišryškintas – telieka sp dži u. Tiesiog negalim b ti tikra, kad parodoje n ra to, ko – kaip man atrodo – joje tr ksta.

Tuo tarpu politinis konf iktas vyko d l kažko visai kito „Atradim “, kad

istorin atmintis vienija elektorat , kad simboliai – vis dar svarb s ir reikšmingi visuomenei, o istorijos politika – b tina, *Teis ir teisingumo* lyderiai bando perkelti iš vidaus užsienio politikos kontekst . o tiksliau – užsienio politik m gina paversti scena, kur rodomas politikos teatras vidaus ži rovams. Beje, ne vien vidaus – Lietuvoje kai kam irgi patiko Vieni žav josi Lenkijos valdžios užsispyrimu d l emigrant (ne)pri mimo, kiti puol su lenkais statyti Trimar (lenk. *Trójmorrz*) Europoje. Reikalavimas Vokietijai atlyginti karo nuostolius – tai paskutinis šou tame teatre.

niekaip kitaip neišeina – reikia konstatuoti banal ir akivaizd dalyk – dalies lenk stipr antivokiškum . Gil ir suprantam , o kartu – nevienaprasmisk (jo, pavyzdžiui, nepatvirtina apklausos, kurios rodo, kad Vakaruose lenkai mat „ger kaimyn “ ir „tvarking , turting valstyb “). Lenkai nemyli vokie i dar nuo XIX a. d l t pa i priežas i , d l kuri lietuviai nemyli lenk . T jausm sustiprino vokie i okupacija (1939-1945), palietusi vis Lenkijos visuomen , o savo kraupumu

prilygstanti ankstyvajam sovietiniam laikotarpiui Lietuvoje. Šia trauma gana s kmingai manipuliavo komunistai savo legitimumui palaikyti, kad ir masiškai kaldami lenteles Varšuvoje, pagerbdami naci aukas, kartu griežtai drausdami min ti k atyn je soviet nužudyt lenk karinink . Taip buvo ne tik miest memorialin se erdv se, bet ir vadov liuose, mene (ypa kine), literat roje ir t. t.

Lenkijos ir Vokietijos santykiai – atskira, plati tema ir esminis regiono saugumo problema, todėl Lietuvoje pasitaikantis susižavėjimas lenkų pasipriešinimu „Vokietijos diktatui“ Europoje stebina ir baugina. Antrojo pasaulinio karo muziejaus kontekstui suprasti reikėtų pristatyti vien šį santykių aspektą – vėlyvą atminties (ar istorijos) politiką. Be jau minėtų kontribucijos reikalavimų, Lenkijos užsienio reikalų ministerija kariauja su vokiečių ir kitų šalių žiniasklaidoje kartais vartojamu posakiu „lenkų koncentracijos stovyklos“, kai rašoma apie Aušvicą. Šis netikslumas, atsirandantis galbūt dėl žurnalistų apsieidimo, okiūrai – dėl grynai kalbinės specifikos (būdvardžio darybos anglų ar vokiečių kalboje), parodomas kaip bendras vokiečių siekis užkrauti lenkams atsakomybę už Holokaustą ar bent kuo dosniau ją „pasidalinti“. Kartu primename vis „nauji“, dar neištirti ir visuomenei nežinomi vokiečių žiaurumai ir nusikaltimai, padaryti karo metu (pavyzdžiui, vienu miestelio eksperimentinis bombardavimas) – steigta nauja institucija (Totalitarizmo tyrimo centras), formaliai skirta abiem totalitarizmams tirti ir Lenkijos tyrėj šios temos dirbiui pristatyti tarptautinei auditorijai, realiai renka vokiečių vykdytomasiu civiliu žudymo Varšuvoje 1944 m. (po sukilimo) dokumentaciją ir įveria anglų kalbą (www.zapisterroru.pl). Valdiška televizija lyg reklamą rodo trumpus „spotus“ su ar-

chyviniomis karo nuotraukomis ir užrašu: „Vokiečiai, jūs išrinkote Hitlerį per demokratinį rinkimą“. Sostinė „padabinta“ Varšuvos griuvusių vaizduojančiais plakatais, kurių lozungai iš vokiečių reikalauja (anglų ir lenkų kalbomis) karo nuostolį atlyginimo.

Tokioje atmosferoje, kaip nesunku suprasti, Antrojo pasaulinio karo muziejus, kuris tiesiogiai nemeta kaltinimo vokiečiams, – neturi šansų. Tie, kurie to kaltinimo nepateikė arba drįso pastebėti, kad konfliktas su vokiečiais Lenkijai strategiškai nenaudingas, greitai priskiriami prie išdavikų ir „lenkų kalbų“ (bet ne lenkiškos) žiniasklaidos (suprask: apmokamos iš užsienio). Žodžiu – blogas vokiečių tinas Lenkijos kaip didžiosios aukos mitui.

Žinoma, tokios užsienio politikos teatro dekoracijos ne visiems Lenkijos piliečiams daro spaudimą, o jeigu daro – ne visiems teigiamai. Vis dėlto Antrojo pasaulinio karo ir vokiečių okupacijos prisiminimui prišaukimas politikoje – emociškai labai jautrios lenkams stygos pajudėjimas. Svarbu turėti galvoje, kad šie emocijų neišgyvena „tauta“, „partija“, „elektoratas“ ar kitas kolektyvinis abstraktus subjektas, o tik konkretūs asmenys. Emocingumas – charizmos dalis, o valdantįjį *Teisą ir teisingumą* partija – tai stipraus (nors plačiau nepopuliaraus) lyderio partija. Jarosławas Kaczyński, vyriausybės „vairuotojas nuo galinės sėdynės“, didėle dalimi pats atsakingas už Lenkijos politikoje stebimą emocingumą

kuris, nes nevengia nei stipri (kartais žeidžianči) posakių viešai, nei jausmų demonstravimo (nuo 2010 m. jis vis dar kas mėnesį rengia gedulingus susirinkimus žuvusiam broliui Lechui pagerbti). Tokiame asmenybių emocijų nebūna „asmeninis“ – reikia jas turėti galvoje, stebint politikos sceną.

Velionio prezidento Lecho Kaczyński ir anuometinio premjero Donaldas Tusko nuomonės ir politikos kryptys daug kur nesutapo, ir tai prisimename. Tačiau Jarosławui Kaczyńskiui 2010 m. smolensko katastrofa yra tikra nuoskauda. Tuskas visą katastrofos priežastį tyrimu užleido rusams, o žuvusio prezidento brodis iki šiol atvirai sako, kad už deramai neišaiškintą tragediją priežastis (o gal ir už ją patį) atsakingas Tuskas. Velionis prezidentas dar komunizmo laikais bent Gdanske gyveno ir veikė kaip demokratinės opozicijos narys. Iš Gdansko kilęs ir Tuskas. Ten kaip studentas jis taip pat sutraukė opozicinę veiklą dar aštuntame dešimtmetyje. Dabar Gdanskas – Tusko partijos *Piliečių platforma* tvirtovė, kur *Teisą ir teisingumą* nemato jokių pergalės galimybių. Tačiau pastarosios partijos lyderiui ne tas pats „kieno“ bus Gdanskas, kur – kaip tiki lenkai – prasidėjo Antrasis pasaulinis karas ir kur mitytvirtinimo tikslais labai svarbu aiškiai pasakyti, kas buvo to karo didžiausia auka. Jeigu Antrojo pasaulinio karo muziejus būtų pastatytas Vroclave ar Lodzėje, galbūt konfliktas nebūtų kilęs...

Reikia pabrėžti, kad *genius loci* aspektas iki šiol nebuvo toks svarbus ir neį pirmą vietą politikos stebėtojais Lenkijoje. Tačiau per *Solidarumo* susikirimą minėjusi met rugpjūčio 31 d. iš Kaczyński aplinkos pasigirdo balsas, kad ne legendinis Lechas Wałęsa, o Lechas Kaczyński yra *Solidarumo* simbolis. Netrukus spaudoje pasirodė informacija, kad vyriausybė nepritaria, jog dabartinis *Solidarumo* muziejaus direktorius pasilikti dar vienai kadencijai. Žodžiu – bus dar... mitas. Atrodo, kad didžiąjai aukai asmeninti mitologizuojamas žuvęs prezidentas – Lechas Kaczyński. ☒

Migruojantys literatai

ELŽBIETA BANYT

Šiaurės vasara – keturioliktą kartą Biržuose rugpjūčio 17–20 d. vykęs tarptautinis literatūros forumas – man, sostinės gyventojai, tapo dar vienu mobilumo patirtimi ir jos permąstymu ne vien dėl netrumpos kelionės Šiaurės Lietuva. Taip jau nutiko, kad išsiruoti tekopaskutiniomis dienomis. Buvo be galo sunku susirasti būstą, ir šis faktas, nors iš pradžių kils nemažai nerimo, gal galėsite nuteikti optimistiškai. Jeigu Biržai tiesiog apgulti, negi renginys gali būti prastas? Juk žmonės žino, kur važiuoja, priešingai nei aš, šie rašytojai, kritikai, vertėjai ir „rašto žmonių“ prijaušiantys susibūrimai atsibeldusi pirmą kartą po viso vasaros maratono – *Santaros Šviesos, Baltosios lankos, Literatūros rasių*. Antrasis renginio migracijos aspektas: jis prasidėjo Vilniuje ketvirtadienį, rugpjūčio 17 d., poetė iš JAV Annos Halberstadt tekstą ir vertimą skaitymais ir tik kitą dieną persikėlė svetinguosius Biržus. O trečiasis ir svarbiausias – ši metų forumo tema „Rašytojas svetur, jokie riniai su mumis“, aiškiai nurodantis lietuvių literatūroje nuo pat seniausių laikų patiriamą, o dabar dėl globalizacijos vis dažniau ir savo pobūdį keičiantį rašytojų migraciją.

neusivilyčiau patirtimi, nors, prisipažinsiu, renginys, kaip ir dauguma kitų „sueig“, „s skrydži“, „stovyklų“ ir panašių susibūrimų, kuriuose tenka dalyvauti, apgaubtas gerokai pakyrėjusios politikorektiškumo auros. Kad tai nėra vien mano, lyg ir prašalaitis šiame renginyje, spėdis, garsiai patvirtino ir Giedra Radvilavičiūtė, šio forumo *spiritus movens*. Ji pirmą vakarą kalbėjo josi su fotografu Algimantu Aleksandravičiumi, vienu žymiausi

ne tik Lietuvos, bet ir Europos portretistais. Aleksandravičius pilyje ekspozicijoje parodė rašytojų fotografijų parodą „Ir čia, ir visur...“ – joje amžinti veidai, kurie gyvena arba yra gyvenę ir rašę užsienyje. Žinoma, toks personažų parinkimas nėra menininko užgaidai: jį pareigojo ši metų forumo tema. Pristatydama kūrėjas, Radvilavičiūtė pusiau juokaudama užsiminė: „Tu, Algimantai, nesitikiškai korektiškas žmogus, kokie mes kažkodėl tapome“. Taip ji lyg ir užsiminė apie norėję forumo pradži, kai žmonės dėl nuomonės sutapimo susipykdavo ir vienas kitą susitaikydavo be baimės prarasti draugus.

Vis dėlto diskusijų ar susikirtimų beveik nebuvo, o rašytojai, kaip matyti, labiausiai norėjo kalbėti, o ne sėdėti muziejaus „sala“ patalpose ir klausytis pranešimų. Tai visiškai natūralu, nes renginio atmosfera buvo

laisva, o organizacija tiesiog stebuklinga – nesilioviau žavėtis Ritos Elijošaitės skaitais energija, entuziazmu, veiklumu. Net jeigu programa ir iškrypdavo išvėži, laikas buvo valdomas taip, kad jas vakarop sugrąžindavo ir kadangi garso ranga kalbas transliavo ir lauk, buvo galima klausytis tingiai drybsant ant pievutės.

Pranešimų kokybė buvo tokia pat marga kaip ir susirinkusi publika. Būta ir graži retorika bei taigūs pavyzdžius vilkinti rodinį lyg ir nebereikalingi miniai, pavyzdžiui, kad teksto ir realybės ryšys nėra tiesioginis, kad tekstas visada susijęs su estetinio fenomeno atvertimi, todėl esančiam „metaforiniam emigracijoje gilyn, o ne šonus“, kaip gražiai pasakė Laimantas Jonušys. Būta ir domi, tačiau ne iki galo konceptualizuotą pranešimą, tokį kaip Marijaus Gailiaus bandymas kalbėti apie sutapimus literatūroje ir gyvenime bei niekaip nepažįstamą ir vienas kito neskaitytą autorių siužetuose. Būta ir rimto turinio, tačiau žaismingai pateiktą svarstymą, kaip gana kritiška skaidros Trilupaitytės Vilniaus urbanistini projektų analizė.

domiausias ir džiugiausias renginio bruožas – kad mielai kvieiami vairuoti atstovai. Turbūt daugiausia publikos dėmesio sulaukė politikos

Renginio *Šiaurės vasara* akimirka. Biržai. 2016. d. aniausias dirglos nuotrauka

moksl atstovas Egidijus Gailinas, pristatęs garsų *Mitrochino archyv* – dokumentus, kuriuos kGB archyve dirbęs Vasilijus Mitrochinas nelegaliai perrašė ir perdavė Vakarų tarnyboms. Tokios istorijos dažnai prikausto dėmesį ir sužadina vaizduotę ne mažiau negu literatūra, ypač jeigu talentingai ir domiai papasakotos, kaip kad Agnė su narušytis pranešimo atveju. Išsamus buvo Marko Rodunerio pranešimas apie lietuvių literatūrą Vokietijoje – manė jis sužavėtu, kad buvo vokiškai praktiškas, aiškiai parodė mūsų literatūros sklaidos galimybes ir sunkumus, jame netrūko sveiko proto argumentų ir patirtimi grįstų svarstymų, nebuvo apsimestinio patetiško dvasingumo, kuris, kalbant apie liuanistiką, dažnai lipa per gerklę. Pranešėjas susakė tiksliai skaičius – pavyzdžiui, kad didžioji dalis lietuviškų knygų parduodama vos keli tūkstančiai egzempliorių tiražu, kad 90 procentų verstini knygų rinkos Vokietijoje sudaro vertimai iš anglų kalbos, kad mums verta orientuotis ne didžiąsias komercines, bet vidutinio dydžio gerą vardą turinčias leidyklas. Nudžiugino žinia, kad Antano Škėmos *Baltos drobulės* vertimas sulaukė apžvalgos takingame žurnale *Der Spiegel*.

Tekstai ir autoriai migruoja ne tik fiziškai erdvėje bei metaforiškai estetikoje. Jie taip pat keliauja laiku ir kalbomis. Tai puikiai parodė menotyrininkė ir parodų kuratorė Laimos Kreivytės pranešimas apie salomjono rios poemą *Eglė žali karalienė* ir jos recepciją šiuolaikiniame mene, kuriame ji akcentavo poetės biografijos ir poemos herojos panašumus ir sąsajas. Spėdanga Lelijos spurgienės vertimo veiklos refleksija jautriai, tačiau nebanaliai prisilietė prie vertėjų ir vertiamo teksto santykio. Pasak pranešėjos, vertimo veikla yra tam tikras persikėlimas, nes tekstas sismelkia vertėjų ir jį savotiškai apsaugodamas, verčia atsakyti savęs ir atsidurti kitur. Prie refleksyvių pranešimų priiskirtinas ir Laisvydės Šalietės „kralikiai“, svarstė su vaizdo ir žodžio, vaizdo

ir vaizdinio santykį: net tokia banali reikšmių sankaupa kaip triušis menininkui leidžia atverti individuali žiūrą, kuri tarsi sustingsta menotyrinyje. Taigi pranešimai, nors formatai ir atitinkantys akademinį standartą – 30 minučių laiko riba ir monologas, kur seką klausimai, – dažnai buvo laisvesni ir nespraudžiami akademizmo rėmus, nebent pats pranešėjas bandė savo kalbą jį pakylėti iki tam tikro moksliskumo.

Tačiau nereikia susidaryti spėdžių, kad *Šiaurės vasara* yra akademinis renginys – anaipat. Jo atmosfera, organizacija ir formatai leidžia kur kas didesnę vairovę negu tik jau aptarti pranešimai. Verta pažymėti poezijos ir prozos skaitymus bei susitikimus su autoriais – vykusius ir Vilniuje, ir Biržuose, iš viso keturis (oficialius). Ketvirtadienį Vilniuje Eglė kaikut moderavo pokalbį su Anna Halberstadt ir Mariumi Buroku – keista, kad buvo pasirinkta tik anglų kalba ir vienišeliai lietuviškai skambėję tekstai buvo Buroko vertimai. Vilniuje gimusi Halberstadt supranta ir neblogai kalba lietuviškai, auditorijoje sėdėjo nemažai vyresni žmonės (ypač pamintinos buvusios poetės bendraklasės), kurie, tik tina, angliškai supranta ne idealiai ir dalį malonumo toks kalbos pasirinkimas galėjo atimti.

Penktadienį vakare, kai renginys jau atkeliavo Biržų pilyje, susirinkusi į lauk rusiškai rašančios, bet Vilniuje gyvenančios prozininkės Lenos Eltang vertė jo Vlado Bražino ir filosofas J. Ratas Baranovas pokalbis. Lenos Eltang renginius prisikviesti nelengva, todėl malonu, kad rašytoja, nors truputį slapukaudama ir išsisukinčią, leidosi pokalbį. Paklausta apie savo daugialybystę (Lena Eltang laisvai kalba keturiomis kalbomis), ji atsakė, kad tai jai nekludė, priešingai, savotiškai padeda kurti tekstą daugiasluoksniškumui. Rašytoja juokavo, kad jos romanus nesėmė siskverbkė ostai ir Gabijos, o rusiškais vardais apdovanotą veikė vis mažiau.

Šeštadienį Marius Burokas skaitė Halberstadt ir Rygoje gyvenančio se-

miono Chanino eilė vertimus, o patys autoriai – originalus. Vakaras buvo labai iškilmingas, orus, o linksmybą prasiveržė pokalbyje apie romaną *Pietinio kronikas*, kuriame autorė Rimantė kmit švelniai provokavo Jurgitą Žana Raškevičiūtę. Pasirodė, romaną paskatino šiauriniai didžiavimais Pietinių rajonu: jame dabar vyksta ekskursijos, staiga paaiškėjo, kiek daug domi žmonės iš jo kilę, kitaip tariant, susiformavo kažkas panašaus „Pietinio tapatybė“ – ir pabandykite dabar sakyti, kad menas nekeičia pasaulio, o kur dar tie grožiniai tekstai, kurie skambėjo nenumatyta ar netgi pusiau improvizuotai? Pavyzdžiui, spurgienės vertimų skaitymai, spontaniškai kilę iš publikos geidžio pojūčio pranešimo, kėstu ionavako uogienė aukciono atidarymas ar „pokalbių“ programoje pavadintas svečio iš Estijos poeto ir gamtos mokslų doktoranto Timoro Mazitovo pranešimas, kuriame irgi skambėjo eilės.

Be pranešimų ir skaitymų, forumo dalyviai džiaugėsi Rolando Andrijausko sukurtu filmu apie Dalios Staponkutės, Eglės kaikutės ir Agnės Žagrakalės emigracijos patirtis peržiūrą, diskoteką, ekskursiją po Biržų požemius ir, žinoma, tradiciniu uogienė aukcionu. Dalyviai virė namines uogienes, kurios vėliau buvo parduodamos už rekordines sumas – iki 30 eur už stiklainį, mat sismagin literatai, provokuojami vedėjų mitos, kainas kėlė ne blogiau negu *Sotheby's* už surinktus 460 eur organizatoriai nupirko net 64 knygas Biržų vaikams. Tai – ne tik linksmas, bet ir atlikti ger darbas, bet ir gražus miestas ir jo sveiči bendradarbiavimo pavyzdys.

Po oficialaus forumo uždarymo ir ekskursijos migruojantys literatai išsisklaidė, o rudeniško lietaus merkiami Biržai liko laukti kitų metų forumo – vėliau pokalbiais iki vėlyumos, šachmatais ant pievelės, skaitymais, pranešimais ir uogienė aukcionu, kitaip tariant, linksma, itin laisva ir kažkuo šeimiška atmosfera, atskiriančia renginį nuo akademinio stovyklų ar seminarų.

Kino sveikinimas atvykus antropocen

Juo ZAPAs PAŠk Ausk As

Paskutin liepos savait atvykus prie Antaliept s bažny ios ir prad jus pažint su b simos *Meno avilio* organizuojamos kino stovyklos aplinka, neapleido nemalonus jausmas, kartu ir viltis, kad šiltesn santyk su šia vieta pavyks užmegzti su laiku. Antaliept je gerai matyti skirting istorijos etap sankirtos, kurios dabar pavirtusios architekt rinius konf iktus. Ta iau Lina, viena iš stovyklos reng j , entuziastingai patikina, kad ši vietov gerai iliustruoja ši met s stovyklos tem , kurios š kis – „sveiki atvyk antropocen !“

2002 m. takingame mokslo žurnale *Nature* chemikas Paulas Crutzenas primin termin „antropocenas“. Juo si loma žym ti naujausi planetos geologin amži , kadangi pirm kart per vis planetos 4,5 mlrd. met istorij jos centre atsid r žmogus. Žmoni veikla taip pakeit ir vis dar kei ia Žem s geologij ir daugum ekosistem , kaip ankstesn se erose tai dar superugnikalni išsiveržimai ar milžinišk asteroid sm giai¹. nors n ra tiksliai apsispr sta, nuo kada žym ti antropocen (nuo XIX a. pramon s revoliucijos ar nuo pirm j atominio ginklo bandym), akademiniame pasaulyje ir už jo rib sutariama, kad masinis r ši nykimas, vandenyn chemin s sud ties poky iai, dykum augimas, sk s tan ios salos ir atsidengianti Arktika, dvigubai didesn nei ikiindustriniai laikais anglies dioksido koncentracija atmosferoje jau yra išstatuirti Žem s

paviršiuje ir ši tatuiruot reiškia, kad Žem iš ties tapo žmoni planeta.

kino stovyklos erdv s ir pats Antaliept s miestelis taip pat primena skirtingais tikslais paliekamus žmoni p dsakus, nors daugelis, atsižvelgiant Ryt ir Vidurio Europos istorij , n ra kažkuo unikal s. Pirmoje XVIII a. pus je ia sik r didik pakviesti bas j karmelit vienuoliai (iki šiol matyti j ekonomin ir kult rin j ga), XIX a. ketvirtame dešimtmetyje, prasid jus posukilimin ms represijoms, juos pakeit lojalios sta iatiki vienuol s. kiti politini ir ekonomini permain ženklai krašte yra soviet pastatyta hidroelektrin ir užtvenkti 26 apylink s ežerai. Šiuometu vienuolyn gaivina socialiniai verslai, ta iau miestelis d l li dn istorini aplinkybi , emigracijos ir sen jimo atrodo tušt jantis, net naktinis apšvietimas jungtas tik šios stovyklos proga.

kino stovykl galima dr siai vadinti

ti ir keturi dien meno simpoziumu, kuris sutraukia kelias dešimtis kino pramon s profesional , akademijos atstov ir apie pusantro šimto kino myl toj . Anot vieno iš stovyklos svei i režisieriaus Deniso Côté, stovykla reprezentuoja dalel keli t kstan i žmoni bendruomen s, kuri kuria ir ži ri eksperimentin kin . Toks kinas dominavo ši met programoje, ir itin džiugu, kad *Meno aviliui* pavyko pakviesti ir atvežti rengin tarptautinio masto kinok r j ir teoretik .

k aip ir visose konferencijose, kuriose orientuojamasi srities profesionalus, taip ir ia kino m g jams teko d ti pastang , kad suprast , kod l demonstruojamas vienas ar kitas filmas, d miai sekti praneš j mintis, prisitaikyti prie minties šuoli , taip pat išdr sti paklausti ir sitraukti diskusij . Erdv s ir laiko vieniems prie kit pritapti buvo pakankamai, nes programos dalyviai stovykloje gyveno keturias dienas, tad su jais susitikdavai ekskursijoje, dirbtuv se, eil je prie piet , pakeliui maudyklas, šoki aikštel je ar prie laužo

stovyklos program klausimu apibendrino kino teoretikas Tiago de Luca: ar žmogaus ir gamtos santyk reikalaujan iame perm styti antropoceno amžiuje manoma atsisakyti antropocenin s pozicijos ir kaip j perm styti padeda kinas?

Tarpdisciplininis menininkas Joshua Bonnetta, pristat s pilnos sal s

Kino stovyklos akimirka antaliept je. g lasses'n beard photography

¹ Paul J. Crutzen, „geology of Mankind“, in: *Nature*, 2002-01-31, t. 415, p. 23.

aplodisment sulaukus film *El Mar La Mar* (J ra J ra, 2017, kurt kartu su JP sniadecki), vyl si, kad kinas ir meniniai eksperimentai suteikia nauj m stymoerdv šiam klausimui svarstyti. Pats menininkas savo naujaušiu k riniu m si tirti konkre ios fizin s erdv s sociopolitik . Filme tai – sonoros dykuma, skirianti Meksik ir Arizon . Apie š pasienio ruož pasakojama materialiai aplinkai suteikiant desperacijos, vilties, baim s, ideologij , prievartos dimensijas. Garso ir vaizdo eksperimentais pavyko perteikti f zines ir istorines nuos das, net mirties atmosfer , kuri sustipr ja su kiekvienu nes kmingu bandymu pereiti dykum . *El Mar La Mar* f zin erdv parodo kaip patir i persunkt , tad autoriaus kalb jimas apie meno galimyb suteikti naujas m stymofor mas atrodo visiškai pagr stas.

Dovydas k orba ir Rugil Barzdžiukait pristat bebaigiam kurti film apie Juodkrant s kormoranus. Jie iš k l mint , kad kino paskirtis yra vizualin kalb išversti tai, k režisieriai patiria kurdami film . Iš parodyt dokumentiniof lmoištrauk sp d palieka tai, kaip netik tu rakursu pasukus kamer , žmoni kalb ver iamas ne gyv n ir gamtos, bet ir pa i žmoni kalb jimas. Jiems pritar ir meninink Emilija Škarlunyt , kuri

teig , kad menas yra rankis, kuriantis naujas mitologijas.

Ši kino reikšmė pasitikin i pozicij , kaip per kelias stovyklos dienas tapo prasta, atsv r Denis Côté. Jis primin , kad visi kino stovyklos dalyviai pirmiausia kuria ne siekdami koki nors poky i visuomen je, be to, eksperimentin kin ži ri keli t kstan iai žmoni visame pasaulyje, tod l jo poveikis gali b ti labai ribotas, o tiems, kurie niokja Žem , šie k riniai ner pi ar kelia juok .

Baigiamojoje diskusijoje nuskamb jo ir priešingas klausimas apie film k rimoproces : ar sunku režisieriams išvengti j pa i nuomon s ar poži - rio, kad k rinyms nepavirst moralizavimu? Côté teigimu, filmo objektas turi išlikti kiek manoma labiau atviras diskusijai, kuri j o k r jas, jau pasirodžius filmui, tur t sijungti nebent tik kaip pilietis, antraip filmui lieka vien propagandos vaidmuo. Tod l savo film apie zoologijos sod (*Bestiaire*, 2012), nors gal jo padaryti ir labai ni r (kaip kal jim), ir labai švies (išryškinant, tarkime, atskir gyv n charakterius), k r atsisakydamas tokios tiesmukos laikysenos. Kad pavykt sukurti film „be pamoksl“, kuriame b t matyti režisieriaus individualumas, bet išlikt ir diskusijos galimyb , režisieriaus manymu, reikia

pusiausvyros ir savitos alchemijos.

Vizualaus meno k r jas Pawelas w ojtasikas iš dalies pritar teigdamas, kad filmo objektas turi savus reikalavimus ir tam tikra prasme net diktuoja menininkui, kaip reikia filmuoti, montuoti ir kitaip formuoti k rin . kino stovyklos dalyvi darbo tikslas yra pirmiausia menas, kuris b damas veikiau klausimas nei atsakymas, išlieka nevienareikšmiškas. su juosutiko ir Bonnetta. Anot jo, visi susirinkusieji k r jai – nepaisant labai skirting j film objekt – pirmiausia domisi kinu, jo formomis, skirtingomis reprezentacijos galimyb mis.

w ojtasikas, beje, skait pranešim ir rod savo k rinius, apibendrintus pavadinimu „n egailestingai spindi tai, kas yra“. k aip ir buvo galima tik tis, šio menininko darbuose vizualin estetika itin svarbi ir padeda sudominti galerij ir kino teatr lankytojus temomis, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo „sunkios“ ar „nemalonios“: pramonin s kiauli fermos kasdienyb , vandens nuotek rengini darbas, skerdykl veikla Indijos gatv se. Menininko žodžiais, jis siekia pasitelkti men tam, kad ir prie baisiausi dalyk b t galima priart ti, veikiant k r jo ir aplinkos skirtumus.

k itas režisierius Benas Riversas sak , kad apie auditorij ar temos politiškum nem stą osiekia kurti filmus apie tai, kas j jaudina asmeniškai. Jo kamera transformuoja filmuojam reiškini ir iš žmoni ir viet sudeda visai nauj pasaul . Tad rodytame filme *Urth* (2016, beje, pavadinimas senov s norveg kalba reiškia „persipynusias likimo gijas“, o pats terminas aktualizuotas Timothy Mortono knygoje *Dark Ecology*) Riversas išties žengia panašia kryptimi: rodo utopijos galimyb ir negal jim jos gyvendinti.

Apibendrinti visus per keturias kino stovyklos dienas matytus filmus vargu ar manoma. Esama nemenk skirtum , kaip antropocenui b dingus didžiulius socialinius bei ekologinius poky ius ir žmoni prisitaikym prie j ar atsak juos matoskirtingos kino tradicijos.

Kino stovyklos akimirka antaliept je. g lasses'n beard photography

Iš matyt lietuvišk film ar gird - t film projekt pristatym susidaro sp dis, kad šie poky iai suvokiami kaip atsirad labai toli ir be m s ta - kos. Tad dominuoja viena flmavimo strategija – trapaus ir reto grožio f k - savimas. Tokios strategijos pavyzdžiu laiky iau režisieri Akvil s Anglickai - t s ir Irmos stanaityt s *Ežer dugne*, kuriame rodoma paprastai nematoma gamta, sp dingas ežer gelmi gy - venimas, jo verden s, povandeniniai šaltiniai ar kanjonai. n ors Anglickait teig nor jusi flmo „apie niek “, ta iau to „nieko“, kaip pati pripažino, taip ir nepavyko nuf lmuoti – flme matyti kiekvieno ežero ar net kiekvienos eže - ro dalies unikalumas ir grožis.

Mindaugas survila Antaliept je pri - stat flmuojam sengir , tiksliau, pa - sidalino užkulisiniais dokumentininko r pes iais, iškilusiomis b domis ir m - ginimais jas išspr sti: nepaveikti gam - tos ir neišg sdinti gyv n , likti kiek manoma nematomam ir negirdimam. Pagrindinis b simo survilos flmo he - rojus yra senovinis miškas, kurio iš esm s Lietuvoje jau neb ra (sengir - je tur t matytis savaime nuvirt ir naujai užaug keli kart medžiai), tad jis rekonstruojamas iš vairiausi fragment , ieškant j net po Baltijos j ros vandeniui, kur iš ties yra išli - kusi sengiri masyv . n ežinia, ar survila radobendr kalb su Côté, nes pirmasis vengia sukonstruoti gyv n gyvenimo naratyv , o antrasis juos s moningai kuria, nors abiej k r j flmai neatima galimy b s prieti prie sav išvad .

Išskirtinis buvo austr režisieriaus n ikolauso Geyrhalterio vizualiai sp - dingas, ilg , statišk kadr *Homo Sa - piers* (2016). Juose užf ksuoti vair s apleisti pastatai, vaizd seka paprasta ar net nyki, ta iau galime sutikti su kri - tikais, kad režisieriui pavyko peržengti vartotojišk santyk su apleistais pas - tatais (savotišk irimo pornograf j) ir

sukurti meditacij apie postžmogišk b sen . Lik be žmoni , kuri nesigirdi ir flmogarso takelyje, oro uosto sal s, lignonin s, baseinai, prekybos centrai, žol mis apaug geležinkeliai atrodo keisti, prarad prasm ir trikdantys.

Tiago de Luca. g lasses'n beard photography

Po šio flmo programos sudarytojai ne veltui numat viet vienam ryš - kiausi šios srities teoretik Timothy Mortonui. Jis ekologij ir flosof j jun - gia id ja, kad žmogus nekontroliuoja planetos ir n ra aukštesnioji r šis. Jo pranešimas „walk into u ncanny Valley“, prasid j s nuorasizmo ir eko - logijos ryšio aptarimo, v liau išaugo teorizavim apie pasaul be žmoni ir dirbtin intelekt , pripildyt logini m sli ir paradoks . Visa tai buvopra - skaidrinta nuorodomis populiari j kult r , pla iau aptariant Christo - pherio n olano *Interstellar*. Regis, daugumai kino stovyklos klausytoj , nors dalis j atvyko b tent d l Mor - tono, išgirstas pranešimas pasirod pernelyg eklektiškas ar net trikdantis. k ita vertus, jis sudrumst intelekti - n rimt – per likus stovyklos laik netruko svarstym , kad buvo sunku suprasti kalb toj , o pats pranešimas

kartais buvo vardijamas kaip nes - susipratimas.

Viena iš termino „antropocenas“ ak - tualizuotoj Gaia Vince kaip esmin kaitos moment nurodo Viduramžius, kai žmogus man si es s Visatos cent -

re, o Mikolajus k opernikas nustat , kad Žem sukasi aplink saul . XIX a. Charlesas Darwinas žmog jau mat tik kaip lyg su kitomis r šimis, kaip vien iš milžiniško gyvyb s medžio šak . Dabar ši paradigma v l kei iasi ir paties žmogaus pad tis kit r ši atžvilgiu kelia nauj klausim . užk - r s ugn , pagamin s maist , išrad s rat , žmogus nenustojo kurti, kol jo veikla negr žtamai transformavo che - min ir biologin Žem s sandar , o jis pats tapo šios planetos šeimininku, atsakingu už Žem s gyvyb s likim ². s unku abejoti, kad tai didžiausias iš - š kis per pastaruosius 10t kit . met , ir problemas nepavyks taip paprastai pamiršti – jos perm stym kino sto - vykloje kreip visi ekranai. ❏

² gaia Vince, *Adventures in the Anthro - pocene: A Journey to the Heart of the Planet We Made*, Minneapolis: Milkweed Editions, 2014, p. 6–7.

Karštoka naujiena

To MAs VAI s ETA

Lietuviškos kritikos tradicijoje galima pastebėti polinkumą mažai kreipti dėmesį jaunosios kartos pastangas kalbėti apie savę nauja kalba ir forma. Prieš šešerius metus nepelnytai mažai buvo aptartas Aleksandro Fominos romanas *Mes vakar buvom saloje* (klausimas: kitos knygos, 2011), po poros metų kritikai nelabai domus pasirodė ir Vaivos Rykštaitės romanas *Kostium drama* (Vilnius: Alma littera, 2013), nors abu kūriniai – tiesa, labai skirtingi – kupini laiko ženklų ir domios naujosios emigracijos bangos lietuvių savirefleksijos.

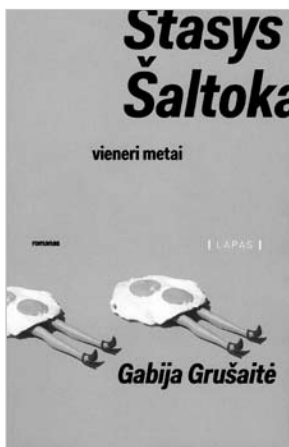
Norėt si tikėti, kad ši tradicija bus sulaužyta, nes ši vasar išleistas Gabijos Grušaitės romanas *Stasys Šaltoka: Vieneri metai* yra vertas būti ne tik perkamas, bet ir aptariamas. Knygos vos apžūrėjus ir pažiūrėjus, gali matyti, kad autorė ir leidykla puoselėja (gerai prasme) nemažas ambicijas: nedidelis, rankose laikyti malonus formatas, leidžiamas mitui apie pirkėjams patinkančias – kietviršėlės abejingai ryškiai geltoni, minkšti viršėliai, (pavargusiai akiai gal kiek per) smulkus šriftas – visa tai rodo pasitikėjimą tuo, kas daroma, ir žinojimą, kokiam auditorijai yra skiriama.

Romane pasakojama apie Niujorke gyvenantį, o pasikui po Pietryčių Azij klajojant dvidešimt devynerių metų lietuvištas Šaltoką, tačiau niekaip neapsiversit lietuvišką rinkti pavadinti „dar viena emigracijos isto-

rija“. Ties sakant, reikt dar gerai pagalvoti, ar apskritai jį verta sieti su „emigracijos žanru“. Ir tai yra svarbu. Bendriausia kultūrine prasme romanas yra domiausias bent šiuo aspektu – nauja iš Lietuvos emigravusio žmogaus savivoka: štai Fominos romano jauni veikėjai važiuoja Angliją uždarbiauti, imdamiesi paprastą darbą, gyvena užskovtuotuose namuose ir lankosi pagrindiniuose vakarietuose, jie kultūriškai nepritapę, socialiai svetimi; Rykštaitės veikėjas L. ja Londone jau geba prisiliesti prie aukštesnio socialinio gyvenimo malonumų, tačiau taip pat turi gyventi apieštuose namuose, dirbti sunkius darbus ir kartais rinkti maistą iš konteinerių; o stasiui Šaltokai tokie išgyvenimo iššūkiai jau nekelia galvos skausmo – jis tipiškas Niujorko hipsteris, uždirbantis pakankamai pinigų iš vairios kūrybinės veiklos, besimgaujantis geru maistu bei gėrimais ir jaučiantis aistrą brangiems kedams.

Stasys Šaltoka – pasaulio gyventojas, ne mažiau virtualaus, nei tikro, jam visur vienodai gerai (ir blogai), jis keiksnuoja Niujorką – bet ne iš stipraus gėmimo silgesio Tokio ilgesio beje, esama, tačiau jis švelnus, neskausmingas, nepiktas. Gimtieji namai (Vilnius) – tik vienas iš pasaulio taškų, vieta, su kuria sieja prisiminimai, bet ne daugiau. Taip, jie padovanojo pagrindiniam veikėjui „posovietinį tapatybę“, bet romane ji neturi didesnės reikšmės (net jei autorė sumanyta kitaip). Stasys Šaltoka – tai karta, kuri ne trejiems penkeriems metams išvyko užsidirbti, bet dešimtmetį ar daugiau tiesiog gyvena bet kur pasaulyje, bet kokiuose pasauliuose, ir judėjimas, kaita, permainos jai daug svarbiau už ryšius ir sentimentus, tai, ką ji laiko sentimentais. Visi trys romanų herojai jau išsusvetimę su juos supančia tikrove, tačiau Fominos ir Rykštaitės veikėjams jis kyla iš stokos, o Grušaitės – iš pertekliaus.

Logiška, o lietuvių literatūrai ir labai reikalinga, kad tokios kartos simbolinė figūra autorė pasirinko hipster – tyriškai matomą, bet apibrėžimams sunkiai pasiduodant kultūrinį personažą, Evelyn Waugh tipo auksinio jaunimo, šiuolaikinio snobų ir universalaus madingo narcizo hibridą, kuris nėra nei toks paviršutiniškas, kaip jį vaizduoja kritikai, nei toks gilus, kokiu save pats laiko. Kartais atrodo, kad po labai charakteringo prajusio amžiaus dešimto dešimtmėčio užslinko kultūriškai išblukusi XXI a. pradžia ir hipsteriškas kilo kaip reakcija toką drungnų vakarų pasaulio gyvenimą. Šis hipsteriškas gal jį ir puikiai pasinaudojo vienintele galimybe – visa galia sismarkavusia globalizacija, paslėpta po savo paties priešingybę – lokali skoni, kvap, garsas ir vaizdas vairovų troškimu ir

Gabija Grušaitė, *Stasys Šaltoka: Vieneri metai*. Romanas. Vilnius: Lapa, 2017, 272 p., 2000 egz.

dailininkas Zigmantas Butautis

garbinimu. Toks yra ir stasys Šaltoka – jis keliauja iš Niujorko Tailand , iš Tailando Malaizij , iš Malaizijos Honkong ir t. t., lyg ir m gaudamasis tuo k si lo vietin kult ra, bet kartu labai tvirtai, beveik vaikiškai sikib s globalios kult ros atramas (*Instagram*, prabangius viešbu ius ir visk).

o lietuvi literat rai toks personažas reikalingas d l to, kad simboliškai hipsteris lietuvis yra šis tas kita nei hipsteris amerikietis ir net šis tas kita nei hipsteris rusas. Grušait savo romanu skelbia (nežinau, ar s - moningai) lietuvi sugr žus Vakar mentalin erdv – stasio Šaltokos kukli sielos dalel tebekiurkso spindes praradusi Lazdyn daugiabutyje, kuris k rinyje k - nija posovietin *topos*, ta iau savo m stymo ir elgesio pro iais jis mažai kuo skiriasi nuo kit n iujorko bendraamži . k itaip sakant, lietuvi hipsterio panašumai su kitais vakarie iais hipsteriais romane atrodo reikšmingesni nei skirtumai.

Pagrindinis veik jas toks vakarietiškas, kad net perm s b dingus sitikinimus, poži r, stereotipus ir klišes. Tai ypa išryšk ja, kai kone miglot ir neapibr žt *weltschmerz* pajut s (ar d l kokio incidento suirz s) herojus griebiasi gana banali kairuodišk samprotavim , kuriais beveik visada siekiama demonizuoti „vakariet baltaod vyr “. Šis, kaip turtingas kolonijistas, yra atsakingas už visas pasaulio nelaimes ar bent jau turi jaustis kaltas d l vis manom genocid ir mirusi j iš bado, nes liko abejingas.

Tokiai min iai pagr sti net sukurta gana tiesmuka iliustracija – k enetas Braunus, arba k enis, „užaug s kardigano lankos pakrant se“. Jis – kvailas, tuš iagarbis (mat dokumentinius f lmus kuria ne iš r pes io pasaulio likimu, o svajodamas apie raudonojo kilimo šlov), abejingas žmonijos skausmui ir dar – lyg vaikantis naujaisi „vakarie io baltaodžio vyro“ demonizavimo mad – islamofobas. n ors tipažas savaim domus ir nesunkiai tikrov je aptinkamas, ta iau taip atkakliai šaržuojamas ir vienpusiškai vaizduojamas, kad praranda bet kok žmogiškum ir ima kompromituoti paties personažo sumanym – kritikuoti tuš iagalvius garb troškas.

k iek iliustratyvus, o tiksliau – didaktiškas, ir kitas veik jas, kuris kartu su s tasiu ir k eniu užsimoja kurti dokumentin f lm apie nusikaltimus ir korupcij Malaizijoje, – rusas Aleksas Lermontovas (puiki ironiška aliuzija rus klasik). Jam k rinyje patik ta k nyti taip pat nesunkiai nusp jam Rusijos socialin tipaž – „paprast rus “ skurdo ir nelaimi nepatyrusio ir j vargams abejingo oligarchos n , kurio f nansin s gali myb s ir taka (t iod ka) bet kuriame pasaulio krašte, regis, neturi rib . n ors jo istorijoje daugiau atspalvi , daugiau briaun , daugiau pa ios istorijos, Aleksopotretui taip pat pritr ksta egzistencinio daugiaprasmišku moir nat ralumo, kad laikraštini heroj paverst išties

literat riniu. Šia prasme autentiškesn ir nat ralesn atrodo antraplan , protarpiais per atstum (internetinius pokalbius) sušm žuojanti stasio Šaltokos pašnekov Izabel , buvusi k enio žmona. Jai n ra priskirtas joks aiškus „didaktikos vaidmuo“, tod l tomis trumpomis akimirkomis, kai ji pasirodo romano puslapiuose, ima skliski žmogiškojo ryšio ilgesys ir melancholija.

Pa iam stasiui Šaltokai patik ta atstovauti literat - roje gerai žinomam jaunam, s kmingam, bet nuo gyvenimo triukšmo pavargusiam, prasm praradusiam, tod l skeptiškam ir ciniškam personažui. Jo bejausmiškumas, abejingumas, žmogiškumo ir meil s stoka nuolat deklaruoja kit veik j l pomis: „Atrodo, lyg po tavo oda, po visu šituo paviršiumi nieko n ra. Tod l ir jautiesi taip š dinai, nes nieko nemylai ir niekuo nesir - pini“ (s tasiui sako Izabel , p. 115–116). Ta iau jo portretas paradoksaliai išvengia perd to iliustratyvumo, nes tomis deklaracijomis nepatiki iki galo. Tarp jo paties bei kit veik j žodžiais apib dinamo stasio Šaltokos ir to stasio Šaltokos, su kuriuo susipaž sti puslapis po puslapiu, esama konf ikto ir j sekti domu. stasys Šaltoka atsiskleidžia ne kaip gyvenimu ir kitais žmon mis pasibod j s, o kaip labai jautrus ir pažeidžiamas asmuo, kuris – pagal klasikin model – apsisaugo (vykusia) ironija ir sarkazmu, kai tik išsig sta, kad š jautrum ir pažeidžiamum pasteb s kiti (ar j suk rusi autor).

k o gerą, tik taip b t galima paaiškinti ir jo gana keist polink mintyse smurtauti prieš tuos žmones, kurie jam sukelia antipatij , pavyzdžiui, Gyv n globos tarnybos darbuotoja: „Mane apima begalinis noras sulaužyti jai žandikaul ir vien po kitos išsukti rankas“ (p. 144). Iš pirmo žvilgsnio socialiniai tinklai (daugiausia – *Instagram*) romane taip pat t ra prastas tuš tyb s ir iluzinio gyvenimo kritikos objektas, bet suirz s nuo dar vieno šabloniško pavirkavimo, gali imti tarti, kad stasio Šaltokos priklausomyb nuo komunikacijos socialiniais tinklais (dalinimosi nuotraukomis, laik troškimo, skaipinimo ir pan.) slepia gerokai gilesn klausim , kod l taip junkome virtualyb (ir kod l romane faktiškai virtuali Izabel atrodo autentiškiausia).

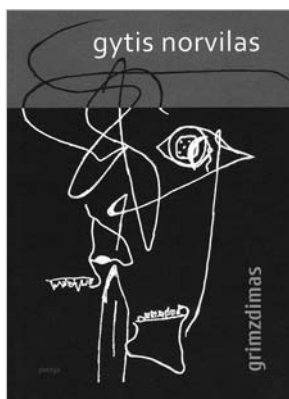
Pabaigai verta pasteb ti du galb t net svarbiausius dalykus: pirma, romano siužetas, nors vietomis ir nelabai tikinamas, vis d lto atsiskleidžia kaip s moninga pastanga sulaužyti ar išlipti iš tam tikro lietuvi literat ros r mo ir šis sprendimas pasiteisina (ypa stiprus pasirod potvynio Bankoke epizodas); antra, lietuvi literat r Grušait neš iš ties šiud laikinio stiliaus – ne d l anglišk posaki , šnekamosios kalbos (tarsi to neb ta anks iau), bet d l skaidrumo, lakoniškumo, dr sios ironijos ar sarkazmo, o kartu – ir turb t svarbiausia – neišduotos literat ros. Tai, saky iau, tikra atgaiva ir atsvara – te niekas ne sižeidžia – kiek pabodusiam, bet lietuviškos auditorijos labai vertinamam *a la* papieviškam stiliui. ❧

Link apokalipsės ir atgal

ELŽBIETA BANYT

Gyio norvilo naujasis poezijos rinkinys *Grimzdimas*, rodos, s moningai kelia skaitytojui sunkum . Pirmais – ar tikrai knyga, kurios vien skyri sudaro norvilo „paišais“ vadinami piešiniai tekstai, jau savaimė avangardin ? kas tuomet tas avangardas, jeigu termin atpl šime nuo istorini XX a. pradžios s j dži ? o bene svarbiausias sunkumas – bandymas aptarti avangardin s poezijos (ar bent avangardo poetik (iš) naudojan ios) knygos vert , nes ji pasižymi tuo, kad užklausia tradicines ver i (ar vertybi) sistemas, jas dekonstruoja, ironizuoja. Avangardas, pasak s aulius keturakių r pinasi procesu, o ne rezultatu, tod l sten giasi paneigti tradicin grožio supratim . Taigi kaip recenzijoje – tame iš esm s klasikiniame žanre, kur pats norvilas netiesiogiai parodijavo per *Grimzdimopristatym* (jis vaidino literat ros kritik : užsid jo skryb l , neva elegantišk šalik l ir monotonišku balsu perskai t knygoje esan ius palydimuosius tekstelius) – užgriebti skaitytoj turb t labiausiai dominan i „esm “ ar „vertingum “ poezijos, kuri kaip tik šiuos dalykus ir bando užklausti?

Vienas iš b d – tiesiog grimzti knyg ir ži r ti, kas iš to išeis. *Grimzdimas* – jau ketvirtoji po *Akmen-skeli* , laim jusi Pirmosios knygos konkurs (2002), *Sk ri pusry i* (2006) ir *Išlydži zon* (2012). Pirmoji knyga literat ros procese atitinka „pirm blyn “ – kažk , k neišvengiamai reikia iškepti, bet pavyksta pri-

gytis norvilas,
gRIMZd iMAs: Poezija,
Vilnius Lietuvos rašytoj
s jungos leidykla,
2017, 112 p., 700 egz.

dailinink d eimant Rybakovien

svil s, kreivas, per s rus arba bedruskis. Matyt, d l šio gajaus poži rio ir pats norvilas apie *Akmen-skeltes* nutyli, kai sako, kad paskutin s trys knygos sudaro tam tikr cikl . Vis d lto aš jo prolog žvelg iau jau pirmojoje knygoje, kurioje irgi svarstoma apie poeto ir poezijos paskirt anaip tol nepoetiškoje užtekstin je tikrov je, bandoma baksnoti kalbos ir tradicijos ribas, ieškoma poetinio kompromiso tarp nat ros ir kult ros priešprieš . *Grimzdimas*, kaip ir ankstesn s knygos, suskirstytas skyrius: „manevrai“, „dykros“, „kelio žym jimas. ritualai“, „dugnas“. Rom niška j numeracija parodot stinum – rinkinys yra išbaigtas vienis, kuriame tekst išd stymo logika svarbi. Patys pavadinimai aiškiai rodo šios „kelio knygos, pakeleivingos, pakel s“ („p. s.“, p. 107) krypt : gilyn, dugn . Tarp dali yra savotiškos stotys – juodi puslapiai. Juose skaitytojui, kur tekstas ragina tapti keliautoju knygos puslapiais, tarsi duodama iškv pti, kuriamas tarpin s erdv s prieš kit dal efektas, pavyzdžiui: „šiam puslapyje grandin žvangina nutr k s naktinis šuo – – –“ (p. 9). ki taip tariant, visas tekstas sukonstruotas itin s moningai m stant apie vizualum . knyga ne tik kalba apie konkre ias vietas, kaip „p. s.“ prisipaž sta autorius. Ji ir *pati yra vieta*: popierius išnaudotas ne kaip nepastebima medija, daiktas, kurio puslapius neju iomis verti, o kaip erdv . Piešiniai dar labiau paryškina, atkreipia d mes knygos kaip artefakto erdviškum .

Grimzdimas žemyn, kur liaudiškai turb t vadintume „skendimu“, be abeja bjaurus procesas: grimzdamas vis gilyn (pas mon ? kult ros archetipus? atmint ? pasl ptus dabarties klodus? save? – galimi visi perskaitymai) neabejotinai sutiksi savo baimes, fantomus, slogu ius ir, be abeja, su jais susidurti turi vienas: „aš glostau šm kl galvas, iš mano sapn ir burnos byra dantys – – –“ („II (iš Anykš i šilelio rekonstrukcijos)“, p. 39). Dugnas šiame rinkinyje – baimi , fantom materializavimosi vieta: „antai: padanga pagaikštis akmuo /žmogaus kaulas /nesp tas perkelti kit krant “ („dugnas“, p. 104), ta iau kartu – ir ta vieta, kuri visi gr šime: „nesijau iu es s pasiklyd s // mano /tas /kaulas“ (*ibid.*). norvilo poezijai nuo pat pirmojo rinkinio b dingas tam tikras pirmykšt s pasaul - jautos, kur žmogus ir aplinka nedalomai sukib , adoravimas ir ilgesys (ar, veikia, suskilusios, fragmentuotos dabarties perm stymas ir kritika), archetip , prad ieškojimas – tuo tekstuose ryšk janti pasaul jauta artima ne tik klasikiniam Vakar Europos modernizmui, bet ir lietuvi literat ros tradicijai, ypa sigitui Gedai.

Beje, Geda buvo pirmosios norvilo knygos redaktori us. Jis minimas ir eil raštyje „mondogas iš statin s dugnā didžiosios privatizacijos“ (rinkinys *Išlydži zonos*). Mano galva, tai – vienas programini norvilo tekst ir sp dinga poezijos rašymobei skaitymofek sija. *Grimzdimė* panašios stilistikos yra „europos litani-

ja per mano diev ir d mus, arba *inf dèle europe*. Tai – tarsi vienu pris dimu parašyta improvizacija, kuri, kaip skelbia epigrafas, sukurta „girtuokliaujant po tiltu su A. Ginsbergu“ ir aiškiai remiasi garsiojo bytnik poeto *Amerika*. Pirmiausia nurodoma, kad ia – „mišios b gnamis, trikampiui ir šešiams kontrabosams“ (p. 40). sakralumo dimensija svarbi n orvilo poezijoje – atskir straipsn b t galima parašyti apie pirmąs ius tik jimus peržaidžiant „didelio žvynuoto dievo“ (p. 13), aktyviai veikian iojo poezijoje, vaizd bei kitas šventyb s manifestacijas. „europos litanijoje“ svarbiausia prieš-prieša yra tarp „parodomajo“, komercializuoto, tuštyb dangstan io naujosios Europos fasado („europa – statulos statulos statulos /kuri akiduob se verias neb ties šuliniai“, p. 40) ir pirmąs io šiek tiek nevalyvo ir sta iokiško tikrumo „mano dievas triauškia prot vi kaulus [...] mano dievas bendrauja su šv. Pranciškum“ (p. 44). Ši kritika galiuja daugybei šiudaikinio gyvenimo aspekt : tik jimui, kuris tapo „barokiniu altorium apkaišytu bananais ir petardom“ (p. 40), vartotojiškumui, politiniam korektiškumui („visi tokie kult ringi, o n ra k atsiremti“, p. 43), biurokratijai. Eil raštis sukuria apokaliptin nuotaik . Jo pabaigoje lyrinis subjektas prisipaž sta: „žinau kur skrenda, žinau kur stotys, šventyklos – – – /s džiu ant degan ios kuprin s 6 perone prie kelio nr. n IEk u R“ (p. 44). Šiame baisiame ir degradavusiame pasaulyje poezija turi savo ypating užduot – erzinti, neduoti ramyb s, neleisti užmigti visuotin je tuštyb je: „poezija turi virsti poezija / iš kaul virti kljus /kuriais užklijuoti laišakai pragarui ir mir iai“ (p. 41).

Be abejo, nesunku š pesimizm ironiškai nurašyti, pavadinti autori „katastrof stu“ ir ramiai išgerti itališkos kavos iš prabangaus aparato. Vis d lto nepavyksta, nes iškart po beviltiško ir g dingo blaškymosi po Europ , „kekš nupuvusia nosim“ (p. 43), yra juodasis puslapis, „kelion s stotis“. Jame sakoma: „šiame puslapyje gali atsiremti. kažkur visada yra lazda“. Ši trumpa ištara paneigia prieš tai buvusio eil raš io desperacij . k itas skyrius „kelio žym jimas. ritualai“ sudarytas vien iš jau min t vadinam j „paš “ – toki tekst -ne-tekst , aprašin t piešini arba apipiešt parašin jim . Teoriškai š žanr galima b t vadinti konkre i ja, arba vizuali ja, poezija: dauguma tyrin -tojų šiuos terminus vartoja sinonimiškai. k ai kurie j išties žavingi – pavyzdžiui, man labai patiko „patek -jusi bulv“, Arvydui Šliogerui skirtas ironiškai linksmas pašas. Taip pat atidengiamos kai kurios seniai pasl ptos kortos: pasirodo, kad „stuburas virstantis sraige, arba elementariosios dalel s“ buvo išspausdintas 2015 m. *Literat roje ir mene* kaip tariamas Rudolf Tübrecherio eil raš io vertimas iš vokie i kalbos. To-

kie skaitytoj klaidinimai, vedžiojimai už nosies išties b dingi avangardo poetikai: jie ne tik tampa savotiškais socialiniais eksperimentais, tikrinan iais skaitytoj budrum (kai jau taip pagalvoji, koks žmogus gali tur ti Tübrecherio – „dur laužytojo“ – pavard ?), bet ir atpl šia poetin tikrov nuo faktin s. Tai yra m gstamas avangardo poetikos judesys, nes pertr kis autoryst je leidžia užklausti poezijos gyvavimo literat ros lauke s lygas. Aišku, n orvilas ia n ra itin originalus ar novatoriškas (kaip, beje, ir jo poezija n ra naujas ir nematytas reiškiny) – toki žaidim b ta. Ta iau kokyb neb tinai reiškia visišk originalum , ir atvirkšiai. Visokie tokie pasižadimai ir paerzinimai m s literat ros laukui, kartais gerokai apstingusiam, sveiki ir reikalingi.

Pabaigai verta pridurti, kad visus n orvilo eil raš ius galima laikyti vienu dideliu tekstu. Žinoma, kiekvienas rinkinys turi savo vidin logik , strukt r , rišlum , tačiau knygos stipriai susijusios tarpusavyje. Visumos sp d kuria ne tik aiškiai atpaž stamas poetinis žodynas, bet ir saviti „klajojantys personažai“. Bene ryškiausias j – didysis tratikas, kuris *Sk ri pusry iuose* apib dinamas taip: „Didysis tratikas – nauja mutacin paukš i r šis (galinti tur ti palikuoni) [...] k ojos turi po penkis pirštus, kiekvien met laik kei ia plunksn atspalv “. n orvilui b dingos tokios tarpin s, neaiškios, tarsi iš gabal sud liotos b tyb s – prisiminkime irgi per rinkinius keliaujant žvynuoto dievo vaizd . Matyt, taip reiškiasi bandymas nuosekliai pl toti „laukinio m stymo“ paieškas, o jis, pasak Claude'o Levi-strauss'o, brikdiažinis, jungiantis skirtybes vienyb .

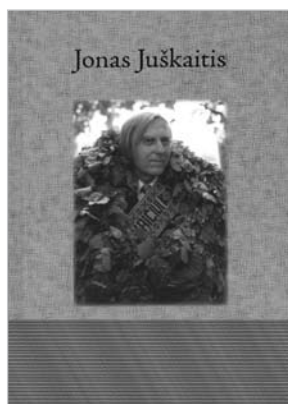
k adangi vienas iš kritikos periodin je spaudoje uždavinis (nors ne pats svarbiausias) – pad ti skaitytojams susirasti sau (pa)tinkan i knyg , tenka pripažinti, kad *Grimzdimas* turb t labiausiai ir patiks tiems, kurie patys jaunyst je metaforiškai „girtuokliavo po tiltu su Ginsbergu“ arba taip tebedaro. Tai – nepritap liška poezija nepritap liams, „pra jusio laiko“ žmon ms, kurie „pirk-mirk“ visuomen je neranda vietos. n e visi tekstai vienodai kokybiški, o prie vairi form nepratusiam skaitytojui, ypa klasikos m g jui, gali b ti neįauku, nes kartais neaišku, kiek ia poezijos, kiek prozos, kiek piešini ir kas iš viso to. Ta iau pasidavus teksto traukai ir kvietimui keliauti per neįauk eil raš i pasaul , galima rasti tikr perl , kaip Algirdas Julius Greimas sakyt – „auksini eilu i“, pavyzdžiui: „medis išaug s mano/galvoj – /vienintel manoužuov ja“ (p. 19). n ors kartais besikartojanti intonacija šiek tiek kyri, ogirtuokliavimo motyvas irgi naudojamas ne visada saikingai, tenka pripažinti, kad *Grimzdimas* – gera knyga. Tad – iki dugno. ❧

Prisiminim knygos(-) laukiant

sonATA ŠuLC

Prad siu nuo to (ia skaitytojas turi teis sužinoti, kad recenzija tur jo dešimtis skirting pradži), kad užvertusi Jono Juškai io knygy *Trauktis atsišaudant*, negal jau identif kuoti savo santykio su ja. net ir v liau kelios valandos, praleistos tyrin jant balt lap monitoriaus ekrane, nedav džuginan i poky i . Taigi dar nenumanydama galutinio rezultato, imuosi narstyti knygy ir skaitymo patirtis.

Pirmasis susid rimas su Juškai iu vykonuo, matyt, bene geriausiai žinomo jo teksto „n uotykia i literat ros mašin skyriuje“, kuris pasirod dar 1992 m. Arvydo sabonio ir stasio sabonio sudarytoje knygyje *Rašytojas ir cenz ra (Rašytojas ir cenz ra*, sudar Arvydas sabonis, stasys sabonis, Vilnius: Vaga, 1992). Tie puslapiai iki šiol gausiai mano nužym ti marginalijomis: klaustukais, šauktukais ir kitais simboliais, kuri , net labai m gindama, dabar nebeiškoduo iau. Š aspekt pabr žiu ne tod l, kad nor iau s kmingai dauginti recenzijos ženkl skai i , mat po kiek laiko tikru atradimu laikiau pakartotin to paties teksto skaitym , ta iau jau kitame leidinyje. knygyje *Lyra ant gluosnio* (Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio: Straipsniai, pokalbiai, kita*, Vilnius: Aidai, 1998), kur yra perspausdintas min tas k rinyss, atrinkti ir sud ti svarbiausi Juškai io rašyti tekstai, interviu su pa iu autoriumi ir prisiminimai apie sutiktus artimus literatus (kaz Brad n , Henrik nag, Li n sutem etc.). Visi tekstai rašyti

jonas juškaitis
TRa u KTis a TsiŠa u d a n T:
a P i E K n y g a s l a i k u s
i R ž M o n E s,
Vilnius: Homo liber,
2016, 344 p., 200 egz.

d a i l i n i n k E d i t a n a m a j n i e n

pirmuoju Lietuvos nepriklausomyb s dešimtmie iu ir vienur ar kitur iki tol jau buvo publikuoti. Tiesa, t kart godžiai skai iau išnašas. Šios, paprastai laikytinos pagrindinio teksto papildymu, ia atliko kur kas svarbesn funkcij . Gaus s komentarai, lydintys didži j dal tekst , už šiuos buvo atviresni, domesni ar net dr sesni. k artais tokiuose papildymuose aprašomos atskiros istorijos, kurios neb tinai visuomet susijusios su pagrindiniu tekstu, ta iau pasirodys ne mažiau domios. B tent šie paaiškinimai, antr kart skaitant „n uotykius literat ros mašin skyriuje“, pavert j visiškai kitokiu ir kur kas aiškesniu, detalesniu.

Tokia ilga introdukcija pasirod reikalinga, nes greičiausiai ne tik man, bet ir kitiems, skai iusiems *Lyr ant gluosnio* o po to – naujausi Juškai io knygy *Trauktis atsišaudant*, nor sis lyginti jas abi. Pastaroji išties primena ankstesn s t sin (kartojasi net kai kurie pasakojimai). Abi knygos sudarytos tuo pa iu principu – atrinkti autoriui svarbiausi tekstai, kurie jau buvo publikuoti spaudoje. knygyje *Trauktis atsišaudant* atskaitos tašku tapo 1999 m., kai Juškai iui buvo paskirta Poezijos pavasario Maironio premija. D l šios priežasties daugelis perspausdint interviu prasideda sveikinimais ir kartais vienas kit labai panašiais klausimais (*kaip jau iat s, koki reikšm jums turi premija, kaip prad jote k rybin keli etc.*). k artojosi tiek autoriui užduodami klausimai, tiek atsakymai. nors, tik tina, jautresnius skaitytojus tai gali erzinti, ta iau, nors ir pastebimi, pasikartojimai netrukd . Juo labiau kad ir pats Juškaitis ne visada atsakydavo užduodamus klausimus, pakreipdamas pasakojim sau norima linkme. Taip net ir perskai ius paviršutinišk klausim , bent jau žinai, kad gali tik tis gero atsakymo

n epaisant to, atsiranda keletas aspekt , kurie skaitytoj gali trikdyti, oskaitym – trukdyti. Pirmiausia tai, kad knygos parašt se v l m rasti s vair s braukymai (Arvydo Pacevi iaus subtiliau vadinami *knygy grafiti*), nebuvo geras ženklas. Vis dažniau tekdavo stabtelėti, pasiklydus autoriaus min i gijoje. Greičiausiai taip vyko tod l, kad autoriaus nor ta ir, neabejotina, gal ta pasakyti kur kas daugiau negu buvo klausiama. Atsakymai apr pdavo skirtingas temas, istorinius laikotarpius, gyvenimo ir k rybos etapus. Tai nul m , kad skaitymas kartkart mis tapdavo ap sunkintas ir klampus, nors, turint omenyje tekst pob d , tonesitiktum.

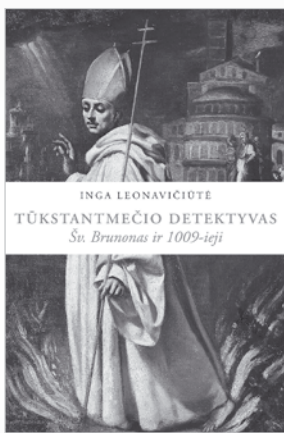
Toki komentar , kokie buvo *Lyroje ant gluosnio* šioje knygyje ne tik nor josi, ta iau j b tinai reik jo. Atsirasdavo neaiškum , apie kuriuos, parengus ankstesni j *Lyr ant gluosnio* Juškaitis laiške raš Bernardui Brazdžioniui: „kai gavau pasi lym išleisti [turima mintyse *Lyra ant gluosnio* – S. Š.], pamaniau, kad reikia komentar , nes d l rašymo b do ir praeities nuotdio atsirad neaiškum . Juos reikia pabr žti“ (Bernardas Brazdžionis – Jonas Juškaitis.

Laiškai 1982–2002 metais, in: http://www.xxiamzius.lt/humeriai/2014/12/12/fondasa_01.html). Tik tina, kad knygoje *Trauktis atsišaudant* paties Juškaiio minimi neaiškumai taip pat buvo galima išvengti reikiamas vietas pakomentavus. Vadinamieji neaiškumai raskavosi neb tinaid l laiko distancijos ar rašymo/kalb jimo manieros, bet ir d l knyg sudaran i tekst specif kos, kurie tarpusavyje skiriasi žanru (interviu, vairionis progomis pasakytos kalbos, knygos recenzija etc.) ir aptariamomis temomis. Matyt, taip jau b na su interviu, kad vieni pavyksta geriau, kiti – ne taip, tiau tai nutikdavo d l klausian ijo neatidumo kalban ijojo min i t kmei. Rodyt si, it ty ia pasakojimo gijai visuomet nutr kus domiausioje vietoje, kaskart nor davosi, kad klausimus užduodantis asmuo b t pade monstrav s d mesingum . Juškai iui vos užsiminus apie kok nors vyk , pokalb , susitikim ar atsitikim , neretai jis taip ir likdavo nebaigtas pasakoti. Pavyzdžiui, prisimindamas savo žmon poet Joan Danut Žilaityt , autoriaus užsimin , kaip sovietme iu ji platin o *Lietuvos katalik bažny ios kronik* („paskaitome, tuojau – rankinuk ir išeina pas paž stamas vaistinin kes, seseles, veždavome ir mokytojams“, p. 109). Šis momentas, kaip ir daugelis kit , rodyt si, svarbi detali arba, kitaip sakant, prad t , bet nepabaigt istorij , klausian ijo b davo nepasteb ti, o skaitytojas likdavo su savo svarstymais.

ne paisant to, turint omenyje knygos pob d , nuoseklumo turb t ir nereik t ieškoti. nors knygoje dominuoja ne šiandienio gyvenimo ref eksijos, o Juškaiio

prisiminimai (gyvenimas kaime tarpukariu, darbas *Literat roje ir mene*, pirmieji eil raš i rinkiniai, sutiktos asmenyb s), tai n ra prisiminim knyga, koki mes prastai suprantame (nuoseklus, chronologinis savog yvenimo pasakojimas). nors, tiesa, slap ia tokios knygos skaitytojas galb t ir nor t . Juo labiau kad ir pats autorius yra ne kart užsimin s apie ketinimus rašyti prisiminim knyg (net pavadinimas – *Sugr žk, jaunyste, sugr žk* – buvo numatytas).

Turb t niekas nesuabejot , kad Jono Juškaiio patirtys domios ir vertingos vairiais aspektais: atmintyje ryšk s karo met ir pokario vykiai, 1941, 1948, 1949, 1951 m. tr mimai ir lietuvi literat ros lauke vyk procesai. ne mažiau verti d mesio paties Juškaiio gyvenimo ir k rybos pasirinkimai. Jo eil raš i rinkinys *Ir aušros, ir žaros* (1962) yra vienas pirm j modernios poezijos rinkini , kuris laikytinas netur jusių sovietin s ideologijos požymi . Juškaitis sovietme iu skelb savo k ryb (nors, tiesa, kartais laukiant dešimtmet ar ilgiau), pasak jo paties, nedarydamas kompromis („o kai paklausia, kaip tu gal jai stoti universitet ir baigti b damas ne komjaunudis, nes visi sako, kad komjaunudiais neb dami, negal jo, aš jai atsakau, jog visi jie meluoja, nor dami pateisinti save“, p. 119). Tai gi tiems, kuriems iki tol jau buvo paž stama Juškaiio k ryba ar asmenyb , užvertus knyg *Trauktis atsišaudant*, tik dar labiau nor sis sulaukti šio autoriaus prisiminim knygos. Ir neabejotina, kad j Juškaitis gal t parašyti ne vien .

Inga Leonavičiūtė

TŪKSTANTMEČIO DETEKTYVAS

Šv. Brunonas ir 1009-ieji

Naujasis ŽIDINYS
AIDAI

Šventojo Brunono Bonifaco nužudymas užbaigė jo gyvenimą, bet jo kankinystė prasitęsė ir po mirties. Šventosios Romos imperatorius nebuvo suinteresuotas pasirūpinti jam nepaklususio misionieriaus kultu, o suinteresuoto Lenkijos karaliaus pastangas nutraukė pagonių sukilimas. Po pusantro šimtmečio atsirado vietinis kultas jo gimtajame Kverfurte ir išatsitiktinių žinučių susiklostė nuo istorinės tikrovės labai nutolusi šventojo legenda. Viso to Reformacijai neberekėjo ir katalikiškųjų šventųjų

gyvenimų kataloguose bei kalendoriuose liko „gyvuoti“ du šventieji – Brunonas ir Bonifacas. Šios knygos autorė tartum neurochirurgo skalpeliu prasiskverbia į pačias šios painiavos ištakas ir atveda skaitytoją prie pirminių šaltinių, kruopščiai išaiškindama kartais net labai prieštarigus jų parodymus.

Edvardas Gudavičius

Atgimstanti kartezinis minties perspektyva

Junona ARMonaIT

svarstant René Descartes'o – vieno iškiliausių Apšvietos ir moderniosios tradicijos mąstytojų – palikimą, *Samprotavimas apie metodą* (dar kitaip – traktatas, skirtas „teisingai nukreipti savo protą ir ieškoti tiesos moksluose“, p. 33) iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti neseminis skirtumas tarp autoriaus filosofinių ir mokslinių darbų. Vis dėlto *Samprotavime apie metodą* išdėstomi kertiniai karteziškojo metodo principai, siekiant, kaip taria pats Descartes'as, „supažindinti visuomenę su savo darbais ir sumanymais“ (p. 145). Tai yra savotiškas vadovas Descartes'o mokslinių ir filosofinių idėjų sistemai, kartu atožvalga reikšmingiausius tuometu jau parašytus ir dar numanomus jo darbus, siekiant suprasti veikalo pobūdį, reikšmingas ir istorinis kontekstas: siekdamas išvengti Bažnyčios autoritetų priekabi dėl revoliucingo ir galbūt antikatalikiško mokslinių idėjų, Descartes'as nusprendė nepublikuoti traktato *Pasaulis (La monde)* (rengtas 1633 m., išleistas 1677 m., po autoriaus mirties), kuriame pateikta ir išplėta mokslinių – fizikinių, geometrinių, medicininių – rodymų sistema, svairūs žmogaus ir pasaulio struktūrai tapusi prielaida Descartes'o metafiziniam ir epistemologiniams rodymams. Tad šiame kontekste 1637 m. pasirodęs *Samprotavimas apie metodą* tampa pastanga bent šyginai atskleisti numatytą dekartiškojo metodo ir mokslinės sistemos planą. Būtent dėl to *Samprotavimas apie metodą*, kaip pirmo-

ji vieša Descartes'o publikacija, yra svarbi siekiant susipažinti su kartezinio mąstymo ypatybėmis.

Tad neseniai mus pasiekęs naujasis *Samprotavimo apie metodą* leidimas lietuvių kalba yra išties džiugus ir reikšmingas vykis filosofinės leidybos kontekste. Leidyklos *Jonas ir Jokūbas* iniciatyva 2017 m. pasirodžiusi naujoji Gvidono Aloyzo Bartkaus versto *Samprotavimo apie metodą* redakcija vėl prikelia gyvoti šį reikšmingą Descartes'o mąstymo palikimą, suteikdama naujumą ne tik knygos puslapiams, bet ir tekstui, glaudiniam juose (pirmas leidimas: „samprotavimas apie metodą: gerai nukreipti protą ir rasti mokslines tiesas“, in: Renė Dekartas, *Rinktiniai raštai*, parengė Romualdas Ozolas, iš prancūzų kalbos vertė Gvidonas Bartkus, Petras Raišius, Vilnius: Mintis, 1978). Ramutis Rybelienis pateikta senojo vertimo redakcija rekonstruoja tekstą pagal šiuolaikinius kalbos taisyklų kriterijus – vedami kaip sakiniai ir žodžiai atnaujinami, perfrazavimai, tad tekstas gauna daugiau aiškumą, nuoseklumą ir, žinoma, tampa dar artimesnis prancūzų kalbai. *Samprotavimo apie metodą* originalui prasmės požiūriu. Tai iliustruoja net *Samprotavimo apie metodą* pavadinime atsiradęs žodis „ieškoti“ (kalbama apie tiesos paieškas, būdingas Descartes'o metodui – išreiškiamą savotišką epistemologinį siekiamybę) vietoje ligotinio „rasti“. Tad akivaizdu, kad pakitimai tekste neišvengiamai implikuoja pakitimus semantiniame lygmenyje. Prasminiame pakitimame tekste galima rasti itin daug pavyzdžių, senajame leidime aptariant Descartes'o idėjų naujumą ir reikšmingą sakiny (kalbama apie idėjų steigimą) „nepasakytum, jog jį išvis nebuvo“ (p. 148), reikšmingu požiūriu nenurodantis jokių turinčių mintį, naujajame leidime pakeičiamas keli sakiniai jungtimi, sukonkretinančia visą pastraipą: „Pasirinkau jas ne todėl, kad anksčiau jas išsakė kiti, ir ne todėl, kad anksčiau jį niekas neišsakė, bet tik todėl, kad protas tikino mane į teisingumą“ (p. 149). Tekste galime atrasti ir kitą nemažai reikšmingą pakitimą bei atnaujinimą, pavyzdžiui, vietoj pasakymo „pakoreguoti trūkumus“ vartojamas „pašalinti trūkumus“, vietoj „atidžiai pažiūrėkite“ – „jei atsizvelgsite tai“, vietoj „nesunku parinkti medžiagos“ – „nesunku parinkti keletą dalykų“ ir t. t.

Naujosios redakcijos adekvatumui užtikrinti greta lietuviškojo vertimo pateikiamas originalo tekstas prancūzų kalba (versta iš: Descartes, *Discours de la Méthode suivi des Méditations Métaphysiques*, Paris, s.a.), tad skaitytojas turi galimybę sitikinti vertimo tikslumą palygindamas tekstus. Dar vienas reikšmingas leidinio atnaujinimas – informatyvūs ir bendrais bruožais su dekartiškojo filosofija supažindinantis Lauryno Pelurio vadovas. Jame pateikiamas platus spektras nuorodančių antrinius šaltinius, tiriančių Descartes'o filosofijos ir mokslinės metodologijos problemas, daug dėmesio

Renė Descartes,
samprotavimas apie metodą
Metodas = discours de la
méthode:

Teisingai nukreipti savo protą ir
ieškoti tiesos moksluose,
lietuvių kalbą vertė Gvidonas
Aloyzas Bartkus,
Vilnius: Jonas ir Jokūbas, 2017,
152 p., 300 egz.

Dizaineris: Juris Petraškevičius

skiriama rečiau svarstomai kartezinis filosofijos sričiai – politiniams Descartes'o žvalgoms, implicitiškai glaudiniams *Samprotavime apie metod* (tad vadas gali sudominti ne tik pirmą kartą rankose *Samprotavime apie metod* laikant skaitytoją, bet taip pat ir su Descartes'o mintimis artimiau susipažinusių skaitytojų). Taigi naujojoje redakcijoje autentiška dekartiškoji mintis reiškia išgrynintu pavidalu, artimesniu leidinio originalui dėl adekvatesnės teksto pateikties, taip pat traukiant specifinius rankius, padedančius geriau suvokti ir sigilinti krintančius.

struktūriškai leidinio sudaraniose šešiose dalyse lakoniškai išdėstyti etiniai, metafiziniai argumentai, *Samprotavimo apie metod* sukrimo prielaidos, taip pat pateikiamas vadas fiziologinius, medicininius tyrimus, trumpa paties autoriaus autobiografija. Tačiau bene reikšmingiausia tema tampa kartezinis pažinimo metodas ir jo lydinis taisyklės, aprašomos šeštojoje dalyje. Pasak žymaus kartezinio minties tyrinjo Desmond M. Clarke'o, metodas išskyla kaip centrinė aksioma, kuria remiantis rodomi veikalų papildančiuose traktatuose pateikti moksliniai argumentai (verta pastebėti, kad net pats veikalo pavadinimas numato metodologinį mokslinio tyrimo diskursą).

Samprotavime apie metod išdėstomą naują pažinimo metodiką ir jos diktuojamas taisykles Descartes'as pritaikė ir iliustravo prieduose – *Optikoje (La Dioptrique)*, *Meteoruose (Les Météores)* ir *Geometrijoje (La Géométrie)*. Papildantieji traktatai – tai Descartes'o kantriai brandinta mokslinio minties realizacija, Galileo likimą mininti pastanga teisinti mokslinį perversmą. Kaip pastebi Donaldas A. Cress'as *Samprotavimo apie metod* leidimo anglų kalba apžvalgoje, traktatas yra ne mažiau svarbus dėl jame išdėstytą kartezinio sistemos „griauį“, kuri dėl galinamas Descartes'o mokslinis diskursas, filosofinio minties tampa centrine prielaida moksliniam tyrimui, žymėdama mokslo ir filosofijos jungtį, lydinį visą Apšvietos epochą.

Tad *Samprotavimas apie metod* – savotiškas vadas revoliucingam gamtamoksliniam triadui (*Optika, Meteorai ir Geometrija*), svarstantis ir pateikiantis efektyvaus pažinimo ranką – skepticistiną metodą, padėsiantį perprasti traktatuose dėstomus sumanymus. Viena reikšmingiausių metodo inovacijų – tai *mathesis universalis* principo vestis: matematizuotą pažinimo metodą tampa galima svarstyti kaip universalią ir fundamentalią, nuo tiriamo objekto nepriklausančią tyrimo priemonę. Matematiniais principais grįstos sistemos vedimas yra neabejotinai paradigminti žvakė Vakarų filosofijoje žymintis reiškinys, vėliau ryškėjantis Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo ir Barucho Spinoza'os darbuose. Stepheno Gaukrogerio teigimu, kartezinio sistemos vestis gr-

žia filosofinė tradicija ne tik mokslinio pažinimo link, tačiau tuo pačiu metu iš esmės numato poslinkį nuo ligtolinio metafizinio diskurso epistemologinį. Šiuo atžvilgiu *Samprotavimas apie metod* vertingas ne tik kaip moderniosios mirties ištakas siekiantis ir metodologinio skepticizmo prielaidas aptariantis veikalas, tačiau taip pat kaip atžyma naujam ir neabejotinai revoliucingam etapui mokslo filosofijos, epistemologijos ir empirinio gamtos tyrimo lauke.

neabejotina ir tai, kad *Samprotavimo apie metod* unikalumą visų pirma lemia veikale ataidintis istorinis kontekstas – kartezinis sistema, iš pagrindų keitūsi ligtolinis Vakarų filosofijos tradicija, tapusi ašimi, skiriančia klasikinę ir moderniąją kryptis. Iš pažiūros atsargiai mintis dėstantis Descartes'as klasikiniam stymo paradigmai triuškinančius argumentus pateikia vengdamas svarstyti jį revoliucingumą – skaitytojas skatinamas nesistebėti keliamomis idėjomis, mat kiekviena iš jų yra autentiškas ir žmogaus prote visuomet egzistavęs stymo turinys. Tačiau Descartes'o pastanga iš anksto perspėti ir nuteikti skaitantį galimam sukurtimui atskleidžia netiesiogiai refektuojamą ir nuėjaujamą idėjų revoliucingumą. Atsargiomis ištaromis pridengtos Descartes'o predikcijos neabejotinai pasitvirtina – pokyčio reikšmė neleidžia abejoti ir kandinjo vykusios politinės, socialinės, religinės ir kultūrinės to meto reformos, turėjusios lemiamos takos vėlesni istoriniai vyki, kartu ir visos Vakarų civilizacijos raidai. Tad Descartes'ui ir jo idėjomis, pirmą kartą paviešintoms *Samprotavime apie metod*, žengiant Vakarų filosofijos areną, tuo pat metu žengiama ir modernioji Apšvietos epocha.

Apibendrinant derėtų pažymėti, kad *Samprotavimo apie metod* dėl prieš tai minėtų priežasčių ne manoma vertinti vienpusiškai: knyga neišvengiamai traukia skaitytoją daugiasluoksnį ir sudėtingą kontekstą visumai, adekvataus suvokimo vardan reikalaujama išmanyti dekartiškosios mirties, autoriaus biografijos ir istorinio laikotarpio ypatybes. Vis dėlto atsižvelgiant pirminio veikalo užmačią – Descartes'o pastangą pažindinti visuomenę su XVII a. inovatyviausiomis mokslinimis idėjomis – *Samprotavimas apie metod* net ir XXI a. skaitytojui, mažiau susipažinusiame su kartezinio mirties specifika, gali būti informatyvus ir patraukiantis dėmesį krintančius. Tad idėjų aktualumu, universalumu ir kontekstą aptimi skaitančiojo attraukiantis *Samprotavimas apie metod* neabejotinai yra ne tik priminimas nūdienos skaitytojui apie moderniosios vakarietiškos mirties ištakas, bet taip pat ir raktas, padedantis pažinti kultūrinį fenomeną, nubrėžus gaires ši dienų moksliniams ir filosofiniams doktrinoms. ❧

Beauvoir, Simone de, *Palauža moteris: Trys apysakos*, iš pranc. kalbos vert. Jon Ramunyt, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, 260 p., 1500 egz.

neretai būna, kad didelio masto stytojo ar filosofo grožiniame kūrinyje pagrindinis idėja kausto ar net visiškai užgožia literatūrinę kalbą. Ši knyga tikrai ne tas atvejis, kad būtų galima pavadinti tiesiog „feministine“. nereikia nei per daug domėtis autorės idėjomis, nei žavėtis ja kaip asmenybe, kad galėtum gana maloniai suskaičiuoti šį tomelę. Knygoje publikuojamos trys apysakos, apie trijų labai skirtingų moterų gyvenimo krizes, skirtingos formos ir stiliaus, tačiau jas vienija egzistencialistinė problematika. Šenbei ten pasirodantis smulkiaburžuazinis personažų komunistavimas gali erzinti, tačiau jį vėliau reikia matyti kaip natūralų apsakymų foną – kaip ir vėlynas, kavines ar parkus.

Skirmantas Laurinaitis

Daujotytė, Viktorija, *Granas: trys tanti tikrovės. M. stymo apie Romualdą Granauską punktyrai; rašai*, Vilnius: o dil, 2017, 320 p., 1200 egz.

„Punktyrai; rašai“ – tiksliai nurodytas žanras. Knyga sudaryta iš nedidelių eseistinių tekstų, traukiančių, pasikartojanti, gausi epitetų ir minties viražų. Knygos skaitytojų galima sivaizduoti kaip smalsautojų, kuriams knygos autorės žvalgos apie gyvenimą yra ne mažiau domios nei Granausko knyba ir asmenybė. Atsiminimai apie autorių ir žvalgos apie jo kūrybą nuskaista fragmentiškuose išgausybės turinyje randamų skyrelių ne manoma nuspręsti, ko iš jų tikėtis. Tai – Viktorijos Daujotytės esė knyga. Tokio pobūdžio stymas apie autorių gali būti produktyvus. Tik ar kada nors literatūrologai ras ryšio apie XX a. kla-

sikus parašyti visai kitokio pobūdžio tekstas – išsamus, vientis ir tvirtai kūrybą besiremiantis analizė?

Mykolas Paberža

Girnius, Juozas, *Pranas Dovydas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, 687 p., 400 egz.

Išėjimoje 1975 m. parašyta Lietuvos nepriklausomybės akto signataro, visuomenės, mokslo ir kultūros veikėjo Prano Dovydo biografija solidžiai atrodo ir šiandien tiek savo išsamumu, tiek pasirinktais skerspjūviais. Autoriui kliuvusi užduotis buvo labai nelengva, mat išėjimoje prieiti prie vairių šaltinių ir informacijos buvusi didelė ir sudėtinga užduotis. Šia prasme šiuolaikinis istorikas tarsi turi pranašumą prieš Juozą Girnį, tačiau vargu ar greitai laiku sulauksime panašios apimties ir kokybės Dovydo iogvyvenimo ir veiklos tyrimo naujas leidimas taip pat papildytas parankia šauliaus A. Girniaus sudaryta vardų rodykle ir kvestuio k. Girniaus pratarme.

Laurynas Peluritis

Jankevičiūtė, Giedrė, *Petras Repšys: Medaliai ir plaketės*, katalogas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, 248 p., 300 egz.

Petras Repšys priklauso prie renesansinio universalumo menininkų. Tiesa, fortifikacija ir kupolų projektavimu jis nėra vertsis, tačiau freskos, skulptūros, grafika, tapyba... katalogas atskleidžia mažiau regimą, bet spindintį Repšio medalistiką – žanrą, tiesiog privalomą tokiam renesansiniam kūrėjui. Galima su autore ginčytis dėl koncepcijos (manoma, tarsi objektus matyti sugrupuotus chronologiškai, o ne temiška), galima pagailauti dėl nei iki galo iššifruotų kai kurių rašų, bet katalogas yra ne tik „katalogas“, jis papildytas skyrių vadymais, o for-

malūs aprašai – taikliais komentarais ar autoriaus citatomis.

Jonas Naujokas

Jokubaitis, Alvydas, *Liberalizmas kaip pilietinė religija*, Vilnius: Tyto alba, 2017, 260 p., 1500 egz.

naujausioje knygoje Alvydas Jokubaitis grįžta prie senos temos savo kūryboje – liberalizmo kritikos. Filosofas siūlo ideologijas (visų pirma liberalizmą) žvelgti kaip pilietines religijas, dažnai konfliktuojančias su krikščionyste, kritikuoja liberalizmą kaip moralės filosofiją, kuri nepateikia jokių moralinių turinių gairių, liberalizmo priklausomybė nuo neoliberalių prielaidų ir t. t. Šiuo požiūriu tai labiau grįžimas ir plėtojimas senesnės kritikos motyvams, nei visiškai naujas posūkis Jokubaitio filosofijoje. Autorius pats teigia, kad pagrindinis jo kritikos ir polemikos partneris yra Johnas Rawlsas ir jo knyga *Politinis liberalizmas*, tačiau kartais atrodo, jog kritikuojama tiesiog suvulgarinta liberalizmo versija (neneigiant šio suvulgarinto liberalizmo priimtimumo kai kuriems liberalams). Vis dėlto lieka sunku sutikti su filosofo teze, kad gyvename epochoje, kurioje dominuoja liberalizmas. Tačiau liberalizmo antipatikams džiaugtis knyga kliudys nebent mągijškas maketas ir nelabai rimtai suredaguotas tekstas, kuri ne užgožia net ir itin ekstravagantiškas viršelį.

Skirmantas Laurinaitis

Jurevičius, Algirdas, *Susipažinkime – esu Teofilus*, kultas: Artuma, 2017, 144 p., 7000 egz.

Knyga, kuri būtų turėjusi perskaityti visi dalyvausiantys ar stebėjantys Teofilus Matulionio beatifikacijos iškilmes. Jei tai nepadaryta – dar neval. Pirmu asmeniu surašytas pa-

sakojimas n ra nei naivus, nei senti-
mentalus. Puikiai parinktos iliustrac-
cijos su paaiškinimais kitos spalvos
„langeliuose“ pasakojim praturtina
objektyviu matmeniu. k eli epoch
(caro ir komunistin s Rusijos, n epi-
klausomos Lietuvos, naci ir soviet
okupacij) liudytojo gyvenimas iškyla
kaip aktualus ir šiandien – paprasta,
bet gyvenimo aukos pareikalavusia,
ištikimybe pareigai ir aki ner žian iu
žmogiskumu.

Vytautas Ališauskas

Lunde, Maja, *Bi i istorija*, iš nor-
veg kalbos vert Egl Išganaityt
ir Just n epait , Vilnius: Tyto alba,
2017, 408 p., 2700 egz.

Viduriniojos kartos norveg rašyto-
jos pirmasis romanas lietuviškai, n or-
vegijoje pasirod s 2015 m. kas nor t
lengvo, bet domaus atokv pio ši kny-
ga tikriausiai patiks. n epajunti, kaip
j perskaitai. Gal d l paprasto, bet
patrauklaus siužeto skyrelis po sky-
relio ia žaismingai kaitaliojasi trij
skirting laikų plotmi pasakojimai:
1852 m. Anglija ir gamtamokslininko

Viljamo, suprojektavusio naujovišk
avil , šeimos gyvenimas; 2007 m. JAV
ir bitininko Džordžo tri sas bei 2098-
j k inija, kur visiškai išnykusios bi-
t s ir kur jaunoje Tao ir k uano šeimo-
je netik tai miršta j trimetis s nus.
Visas šias psichologiškai pl tojamas
istorijas sieja gyvai realistiška bi i ir
bitininkyst s tema, susieta su globa-
liomis temomis: buv s bi i klest ji-
mas ir dabartinis j nykimas, maisto
tr kumas ir netinkamas šios proble-
mos sprendimas, klimato kaita ir kt.
Gražiai supindama šeimos sagos, psi-
chologin s dramos ir mokslin s futu-
ristikos žanrus rašytoja šiame romane
aktualiai susieja ir žmoni santyki
bei bi i lemties temas – kai su žmo-
n mis kažkas negerai, tai ir su bit mis
kažkas ne taip.

Dalia Zabielaite

Pamuk, Orhan, *Tos keistos mano
mintys*, iš turk kalbos vert Justina
Pilkauskait -kariniauskien , Vilnius:
Tyto alba, 2017, 653 p., 2000 egz.

Garsaus turk rašytojo, 2006 m.
n obelio premijos laureato romanas.

k aip nurodoma jo pabaigoje, rašytas
2008-2014 m. n epailstantis s tambulo
metraštinninkas – toks Pamukas yra
ir šiame savo romane. Turintis daug
domaus ir vertingo papasakoti apie
sen j , vairiaspalv metropol , kuris
pa iam rašytojui yra jo gyvenimo cen-
tras. Š syk rašytojas mums atveria ne
aukštuomen s stambul , kur paž s-
tame iš ankstesni jo knyg . Dabar
jis skaitytoj vedžioja po varging j
kvartalus, popaprastos šeimos kasdie-
nyb . s enosios turk tradicijos, susiju-
sios su varging j gyvenimo b du, ia
detaliai ir tikroviškai aprašomos kaip
b dinga, bet nykstanti modern jan-
io turkiško identiteto dalis. Po tokio
stambulo gatves klajoja pagrindinis
personazas Mevliutas, kas vakar ia
keturiasdešimt met pardavin jantis
tradicin turk g rim boz . Mevliuto
gyvenimo ir meil s istorija, apr pianti
laikotarp nuo 1968 iki 2012 m., kartu
yra ir besikei ian i miesto form is-
torija. Papasakota ypatingu b du, ryš-
kok vakarietišk pasakojimotradicij
suaudžiant su švelnia rytietiška.

Dalia Zabielaite

Bernardas Gailius

DŽEIMSAS BONDAS

Mitas ir politika

Trečioji Gailiaus knyga *Džeimsas Bondas. Mitas ir politika* – tai akademi-
nė studija ir intymi išpažintis tuo pat metu. Joje neatsiejamai susi-
pina autoriaus asmeninė gyvenimo patirtis ir jo originalus istorijos bei
politikos apmąstymas. Skverbdamasis gilyn į Bondo mitą, Gailius siekia
suprasti ir atskleisti šiuolaikinių vakariečių padėtį juos supančio pasaulio
atžvilgiu, galiausiai atsiremdamas į amžiną nepanaikinamo ir nesunaiki-
namo žmogaus politiškumo problemą.

Bernardas Gailius imasi analizuoti Bondiada kaip savitą šiuolaikinės populiariosios kultūros fenomeną. Knygoje paliečiami tokie šiuolaikinei kultūrai svarbūs dalykai kaip slaptųjų tarnybų fenomenas, blogis, žmogaus veikimo prasmė, gyvybės vertė, turtas, seksas, santykis su Dievu. Knygą labai įdomu skaityti, ji remiasi Bondiados kaip reiškinio literatūrinėmis ir socialinėmis studijomis, Iano Flemingo gyvenimo ir patirties analizėmis.

NERIJA PUTINAITĖ

Pomponai

suMEZG ELIGIJUS RAILA

Vyskupo receptas

Iš gydytojo kazio Ambrozaičio atsiminimais: „kano valstybinis ligoninis kapelionas kur laiką buvo labai malonus jau senyvo amžiaus kunigas Mykolas Bugenis, kuriam 1933 metais drauge su devyniais kunigais, tarp jų ir vyskupui Teofiliui Matulioniui, iš sovietų jungos buvo leista išvykti

Lietuvą. Apie kunigą žinia plačiai rašė tuometinė spauda. Beveik visuose laikraščiuose buvo išspausdinti bendra gražūs jautrumo nuotraukos. Visi buvo be galo suvargę, apiplyšę, vos ne sunauginę. Kunigas Bugenis gyveno drauge su vyskupu Matulioniu kano vyskupijos namuose prie Rotušės. Tuo metu mano skyriuje gulėjo jaunas gražus studentas, sergantis labai sunkia alergine liga, pasireiškiančia gausiu viso kūno paviršiaus skausmu ir bėrimu dėl išmatų susilaikymo. Kunigas Bugenis papasakojo apie šį ligonį vyskupui Matulioniui. Šis prisiminęs Rusijoje tokios ligos gydymą kaime ir paprašė, kad aš drauge su bendradarbiu asistentu Marijonu krikštėnais sutartume dieną užėjusį namus. Jis kaip didelį paslaptį pasakysis kaip reikia gydyti tą ligą. Savąbutę per

pietus Matulionis pasakė, kad vasarą reikia surinkti besiganančių žuvis išmatas, jas išdžiovinus panaudoti kaip vaistą. Aš neturėjau jokios galimybės pasinaudoti tokia paslaptinga gydymo priemone.“

Išrūkymas

Iš farmacinių Eugenijos Šimkūnaitės atsiminimais: „Jokio ligoninio greitojo atgabeno širdininkas bendras. Palatos gydytojas Geicas (vilius išvykęs Lenkiją) rėkdavo ir gana smarkiai, tačiau palatose – niekada. Dabar greit užsidegę papiros, stipriai dūmė ir mūsiškieji. Tą dieną lyg pradėjo atsigaivinti. Tada ištraukė papiros iš kandiklio ir grąžino ligonei. Labai godžiai traukdama, ligoninė visai pusinai atsigavė.“

Vyriausybės dainų šventė

Iš kultūros darbuotojo salomono sverdiolo atsiminimais: „norėjau papasakoti vieną keblą atvejį iš dainų šventės istorijos. Tada jau

buvo pastatyta estrada, kai persikėlė m. Vingis, tikrai šventės vieta. Choristai eidavodinėmė dainininkai – kairėje nuo estrados. Irgi buvo sudarytas geležinis grafikas, nes tuo metu atvažiuodavo ir vyriausybės nariai. Visi dalyviai turėjo dėti be dvidešimt šešios, kad dar susitaptų paskutiniai. Atsitiko taip: vyriausybės nariai atvažiuodėmia minučių anksčiau. suprantama, milicija sustabdė kolon ir praleido vyriausybės narius. Šventės pradėti reikėjo 18 val. užvartė liko maždaug šeštadalis septintadalis atlikę išvairių Lietuvos rajonų. Atbėgo šventės vyriausiasis tvarkytojas Antanas Mockus – na, baltas, bet veikia pilkas, – atkirtokolon. k dabar daryti? Žmonės ruošėsi suvažiuoti iš visos Lietuvos, atėjo ilgą ilgą kelią beveik iki estrados – ir staiga jį neleidžia! o pradėti šventę reikėjo Ir, žinoma, pradėjom. Antanas meistriškai su visa savo pagalbininkų kohorta taip susitvarkė, kad buvo atgabenti ir estradai suleisti visi žmonės.“

naujasis žid in ys-aidai

RELIGIJOS, KULTŪROS IR VISUOMENĖS
GYVENIMO ŽURNALAS

Dvidešimt penkti metai. 2017, nr. 6 (294)
Išėina aštuonis kartus per metus.

Vš „naujas žid in ys-aidai“

Pilies g. 8, 01403 Vilnius, Lietuva /Lithuania
mon. s. kodas 124626686, PVM kodas LT246266811
A/S LT60 7044 0600 0131 0361, AB sEB BAN k s
Direktorius LAURYNAS PELURITIS
Mob. tel.: +370 686 80735
El. paštas: nzidyns@nzidyns.lt
<http://www.nzidyns.lt>
<http://www.knygynas.nzidyns.lt>

REDAKCIJA

Tomas VAISETA (vyriausiasis redaktorius)
Miklas VAICEK AUSA (atsakomasis redaktorius)
nerijus ŠEPETYS (specialusis redaktorius)
Rita CHLOMAUSKAITĖ (ikonografe)
Violeta BOSKAITĖ (maketuotoja)

REDAKCIŲ KOLEGIJA

Mantas ADOMONAS
Vytautas ALIŠAUSKAS
Guoda AZGURIDIENĖ
Alfredas BUMBLAUSKAS
Antanas GAILIUS
k. stutis K. GIRNIUS
Giedr. JANKEVIČIŲ
Petras KIMBRYŠ
Paulius SUBAŠIUS
Arnas STREIKUS (pirmininkas)
Lionginas VIRBALAS

BENDRADARBAI

Vilius BARTNINKAS, Virginija CIBARAUSKĖ,
simas ELUTKA, Norbertas ERNIAUSKAS,
Tomas DAUGIRDAS, Marija DRAMAITYTĖ,
Bernardas GAILIUS, Liudas JOVAIŠA,
Mingail. JURKUTIS, Monika KARENIAUSKAITĖ,
katarzyna KORZENIEWSKA, Vladas LIEPUNIUS,
Jonas MALINAUSKAS, Justinas MICKUS,
Živilė NEDZINSKAITĖ, Mindaugas PAKNYŠ,
Juozapas PAŠKAUSKAS, Vidas POŠKUS,
Eligijus RAILA, k. stutis SKRUPSKELIS,

Gražina SVIDERSKYTĖ, k. stutis ŠAPOKA,
Aurimas ŠVEDAS, Giedrius TAMASĖVIČIUS,
Mantas TAMOŠAITIS, Manfredas ŽVIRGŽDAS

PARTNERIAI, RĖMIAI IR GLOBIAI

ATEITININKŲ FEDERACIJA,
www.bernardinai.lt, GAILIŲ KLANAS,
LIETUVIŠKŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA,
katalik. radijo „MAŽOSI TUDIJA“, žurnalas „ARTUMA“,
nerija PUTINAITĖ

ŠIO ŽURNALO NUMERIO RENGIMUI IR SPAUDINIMUI RĖMIAI

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

remia KLASIKOS, PUBLIKACIJOS
rubrikas, JUSTINO MICKAUS,
SALOMĖJOS ZAKSAITĖS, AUGUSTĖS
SALADYTĖS, JUOZAPŲ PAŠKAUSKO,
ELIGJAUS RAILOS publikacijas

Lietuvos
mokslo
taryba

remia TOMO DAUGIRDO,
VYTAUTO ALIŠAUSKO, KATARZYNOS
KORZENIEWSKOS, SONATOS ŠULCĖS,
JUNONOS ARMONAITĖS publikacijas

Projektas „Lituanistikos tyrimų sklaida žurnaluose „naujasis
Žid in ys-Aidai“ ir „knyg in aidai“, finansuojamas Lietuvos mokslo
tarybos pagal Valstybinį s. lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016-2024
metų program. sutarties nr. LIP-041/2016

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

remia ELŽBIETOS BANYTĖS,
TOMO VAISĖTOS publikacijas

LIETUVIŠKŲ KATALIKŲ RELIGINIŠALPŲ
remia šio numerio leidyb

Geros valios fondas
Good Will Foundation
קרן רצון טוב

remia SIMO ČELUTKOS
publikacij

s. pausdina u AB „Petro ofsetas“,
naujoji Rionė g. 25 C, 03153 Vilnius
Tiražas 800 egz. kaina 3,00 €
s. l. nr. 366. Indeksas 5063. Issn 1392-6845
Redakcijos ir autorių nuomonės neb. tina sutampa
n. vienas straipsnis nelaikomas nediskusiniu
Mokslo straipsniai recenzuojami redakcijos nustatyta tvarka
už reklamos turinį ir kalb. redakcija neatsako
© Maketas – „naujasis Žid in ys-Aidai“, M. Gedminas, 2000

